

letnik IX
številka

6

**jezik
in
slovstvo**

1964

Jezik in slovstvo

Letnik IX, številka 6

Ljubljana, 15. julija 1964

List izhaja od januarja do decembra (osem številkk)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik dr. Bratko Kreft Ljubljana, Tavčarjeva 4

Uredniški odbor: Franc Jakopin, Boris Urbančič, Franc Zadravec

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska tiskarna ČP »Celjski tisk« v Celju

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opremila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,
Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;
za tujino celoletna naročnina 1500 din

Kdor poslane številke ne vrne v dveh tednih, ga štejemo za rednega naročnika!

Vsebina šeste številke

<i>Franc Jakopin</i> Slovar slovenskega knjižnega jezika	161
<i>Jože Pogačnik</i> II. brižinski spomenik kot literarni problem	171
<i>Tomo Korošec</i> Ime Slovenec	173
<i>Stanko Janež</i> Neznana Levčeva ocena Ivana Cankarja	179
<i>Igor Gedrih</i> Ob Jarčevem pesniškem prvencu	183
<i>Božidar Borko</i> Glosa o pravopisu	185
<i>Maria Bobrownicka</i> Poljska slavistika po drugi svetovni vojni	186

Ocene in poročila

<i>Emil Štampar</i> Ivšičev Zbornik	190
<i>France Bezlaj</i> Mildegard Striedter-Temps »Deutsche Lehnwörter im slovenischen«	191
<i>Emil Štampar</i> Zbornik »Miroslav Krleža«	193
<i>Alfonz Kopriva</i> Berilo za nižje strokovne šole	195

Zapiski

<i>France Klopčič</i> Iz kamna kruh	197
<i>Stanko Bunc</i> Blaznikovo posvetilo v Prešernovih Poezijah	199
<i>Jan Šedivý</i> Prvi izpiti iz slovenščine na mariborski gimnaziji	200
<i>Neža Maurer</i> Nekaj misli o šolskih prireditvah	202
<i>dr. Bratko Kreft</i> O humanistični šoli in izobrazbi	204
Vprašanja o bodočem slovarju slovenskega knjižnega jezika	208
Zaključni račun JiS za leto 1963 (platnice)	

Franc Jakopin

SLOVAR SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

(Ob izidu poskusnega snopiča)

*Duae res longe sunt
difficillimae — lexicon
scribere et grammaticam.*

G. Hermann

Morda se vse premalo in ne dovolj intenzivno zavedamo, kaj za nas pomeni predvideni izid Slovenskega slovarja. Takšni dogodki se celo pri večjih in bogatejših narodih ne namerijo tako pogosto, kaj šele pri nas; zato je prav, da so vsa teoretična izhodišča in praktični postopki pri izdelavi slovarja vnaprej do skrajnih možnosti premišljeni in vsklajeni med seboj. Sicer se bodo pojavljala posamezna vprašanja pri obravnavi skoraj vsake besede, vendar so rešljiva le, če je vnaprej pripravljena trdna metoda, veljavna za večino primerov; drugače se lahko zgodi, da bi bili v slovarju isti problemi na raznih mestih različno obravnavani. Pravilno je, da se je redakcijski odbor odločil, da vsa načela do kraja utrdi že poprej, in z izidom poskusnega zvezka je dana možnost razpravljanja o skoraj vseh skupinah vprašanj, ki zadevajo slovar; kajti gesla so bila tako izbrana, da nudijo največ gradiva za razmišljanje, čeprav je še marsikaj spornega ostalo izven njihovega okvira.

Ob prebiranju PS (Poskusnega snopiča) se srečujemo tako z najširše zastavljenimi vprašanji kakor s praktično obdelavo in tehnično ureditvijo posameznega gesla. Med najboljšežnejšimi in najpomembnejšimi je prav gotovo vprašanje, kaj vse spada v sodobni slovenski knjižni jezik in kako daleč nazaj sme slovar zajeti ta jezik. Te meje bi morali opredeliti kar najjasneje, čeprav je to zaradi specifičnega formiranja našega jezika seveda precej težavna naloga: kajti kljub dovolj močni tradiciji se v svojem funkcioniranju zlepa ni mogel razmahniti, kar pa je spet imelo za posledico, da se vsa galerija jezikovnih sredstev v vsakdanji dinamični rabi pomensko in stilistično ni dovolj izbrusila. Vrh tega se nam na vsakem koraku vsiljuje tudi vprašanje narečnih elementov v jeziku, saj je plast knjižnega jezika ponekod še zelo tenka in nehomogena; in ko se v nekaterih drugih jezikih sestavljavci slovarjev ukvarjajo največ z vertikalnim razvrščanjem besed po njihovi socialni vrednosti (na pr. naslednje tri osnovne ravni za angleščino: 1) *formal or literary* 2) *informal or colloquial*, in 3) *vulgar or illiterate*), se pri nas močno pozna krajevna komponenta, ki ima še zdaj dovolj važno ingerenco v knjižnem jeziku.

* Slovar slovenskega knjižnega jezika. Poskusni snopič. Uredili Anton Bajec, Mile Klopčič in France Tomšič s sodelovanjem Lina Legiše, Staneta Suhadolnika in Ivana Tominca. SAZU Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana 1964.

V zgodovini slovenskega knjižnega jezika se jasno riše mejnik med obdobjem odpora zoper nemško infiltracijo, ki je bil včasih bolj, včasih manj uspešen — kajti vplivi nemščine so delovali tako v narečnih kontaktih kakor tudi v območju pismenega jezika — in med začetkom obdobja, ko se je moral jezik osamosvojiti v vseh svojih funkcijah in si najti ustrezne izraze v vseh življenjskih razmerah in strokah. Poslej ni bilo več mogoče, da bi se naš jezik v novih zgodovinskih pogojih še razvijal, vklenjen v tuje miselne modele; opirati se je mogel le še na lastne moči. Pri tem zdravljenje že premagane jezikovne situacije kajpada ne bi imelo smisla; kar je jezik tako ali drugače asimiliriral kot nujno zlo in kjer je posameznim elementom odredil posebno funkcijo in pomen, mu tega danes ne kaže več jemati in vsiljevati nekaj drugega, kar je po svoji jezikovni »čistosti« morda enako problematično. Vsak jezik je po svoje občutljiv do tujih elementov: primerjajmo glede tega odnos češčine, poljščine in ruščine do nemškega, ali srbohrvaščine do turškega jezika.

Torej bi morali slovenski leksikografi v konkretnem primeru predvsem ugotoviti, kako bodo izpeljali selekcijo jezikovnega gradiva. S tem pa neogibno zadenejo ob jezikovno normo, ki jo bodo morali upoštevati skozi vse delo; dejstvo, da je bilo treba to ali ono besedo ali zvezo izločiti zaradi takšnih ali drugačnih motivov, prepričljivo potrjuje moč norme, hkrati pa izpričuje, kako odgovorno dejanje je že izbor gesel. Če kakšno besedo imamo v slovarju, se z njeno uvrstitvijo lahko strinjamo ali pa ne, če je v slovarju sploh ni, to pomeni, da se moramo v tem pogledu zanesti na odločitev redakcije. (Prim. Słownik języka polskiego, I, 1958, Uvod XVI — XXI.)

Bistveno je seveda tudi vprašanje, s kakšnim in kolikšnim gradivom razpolaga redakcija, kako in po kakšnih kriterijih se je zbiralo gradivo in pa kakšen obseg naj bi imel slovar. Nevarna za obseg je pot, ki jo je ubral ruski slovar v štirih knjigah, ki bi bil lahko veliko bogatejši, če ne bi toliko in tako na dolgo citiral iz literature, kar včasih premalo reliefno ilustrira pomene. Druga nevarnost je, da ostanejo gesla preveč gola, da jih z ničimer ne pojasnimo, da jim ne poiščemo nobenih zvez. Mimo vseh teh nevarnosti se mora slovar prekrmariti na pot, po kateri z najbolj gospodarnimi sredstvi največ pove.

Vsiljuje se nam primerjava med pripravami za Pletersnikov in sedanji slovar, pa čeprav je odtlej minilo že skoraj sto let in so se razmere v marsičem bistveno spremenile. Pred Pletersnikom so obstajale v glavnem le posamezne slovarske zbirke, ki so jih dolga leta množili nekateri znameniti slovenski možje; zato se je pred nastankom slovarja rodilo važno vprašanje, kaj se iz tega gradiva sploh da narediti in kako naj bi s pridom uporabili te zbirke, katerih sleherni avtor je imel pri svojem delu določene individualne namene. Ugotovili so, da iz vsega omenjenega gradiva ne bo mogoče sestaviti zanesljivega historičnega slovarja; knjižnega jezika, ki je takrat živel v glavnem le v leposlovju in začetkih strokovnega in publicističnega pisanja, takrat niso načrtno in sistematično izpisali, tako da je prevladoval narečni jezikovni material. Po raznih peripetijah in stranpoteh — spomnimo se samo uvoda, v katerem najdemo takšne stavke: *Nato povabi knezoškof nekaj gospodov zaradi te stvari*, in podobno (Uvod, IV) — je delo nazadnje kljub vsemu našlo svojega uresničitelja v Pletersniku, ki je za slovenščino še danes nadvse pomembna knjiga.

Zbiranje gradiva za sedanji slovar pa je bilo organizirano kolektivno, pri čemer se zbiralci niso zmeraj jasno zavedali namena svojega dela in so se večkrat menjavala navodila zanj, ker se je končno sprejeti koncept izoblikoval šele

zadnja leta; dolgo je bilo na pr. nejasno tudi časovno jedro za slovar, nadalje, ali naj bi bil to slovar slovenskega ali slovenskega knjižnega jezika, in kakšen obseg naj bi imel — če bi se ravnali po geslu *vzeti*, kakor ga je izdelal Božo Vodušek v JiS VII, 4, 117—121, bi moral biti slovar precéj bolj obsežen, kakor pa kaže zadnja odločitev, namreč za štiri zvezke, ki bodo kar najpopolneje zajeli leksikon slovenskega knjižnega jezika od Cankarja do danes, za nazaj pa le tisto, kar je še danes živo in kar je nujno za razumevanje naših klasikov 19. stoletja. Seveda povzroča ta diskrepanca med končno odločitvijo in metodo zbiranja gradiva razne negativne posledice. V uvodu je na kratko povedano, kaj lahko prinese ta slovar; najbrž se ni bati, da bi bilo opuščenih preveč besed, saj imamo za kontrolo poleg Pleteršnika še slovarje drugih slovanskih jezikov; ti nas lahko spomnijo besed, ki niso samo slovenske. Težje je vprašanje zvez in fraz. Kakšnemu izpisovalcu se je zdelo to ali ono morda nepomembno, sestavljavci pa bi potrebovali ravno primere, ki niso bili izpisani. Tu se kajpak ne morejo zadovoljiti z razpoložljivim gradivom; s tenkim čutom, ustvarjalno, morajo zaslutiti vrzeli in jih sproti zapolnjevati.

Če pričujoči snopič v splošnih potezah primerjamo z ustreznimi gesli v nekaterih slovanskih slovarjih, na prvi pogled ugotovimo, da so gesla v njem dovolj bogata kljub razmeroma skromnemu številu izpisov. Teže bi se strinjal s trditvijo, da so gesla zelo pregledna; morda bodo v tem kaj bolj zadovoljila, ko bodo tipografske izpopolnitve omogočile boljšo optično diferenciacijo. Vendar kaže, da bo treba še marsikaj premisliti v strukturi gesla samega, med drugim glede razporejanja pomenov, ilustrativnega gradiva in citatov, zlasti pa še glede oddeljevanja fraz; nasploh je treba znotraj gnezda zaradi večje urejenosti še to ali ono premakniti.

Pet strani obsegajoči uvod v poskusni snopič nam vzbuja nekaj pomislov. Razumljivo je, da ta uvod za zdaj še ne more biti tako izčrpen, kakor bo moral biti v prvem zvezku slovarja; vendar bi iz njega že morali razbrati glavne smernice pri sestavi in vsa za razumno branje slovarja potrebna pojasnila. Ti dve zahtevi sta zdaj le delno izpolnjeni; razen tega se nekatere formulacije ne skladajo z obravnavo pri geslu. Primerjajmo samo na dveh mestih omenjeno *brezpomenskost* predlogov in veznikov, istočasno pa beremo pri definiciji v geslu *beseda*, da je to *posamezna pomenska govorna enota*, čeprav vemo, da so tudi vezniki in predlogi »besede« in niti ne čisto brez pomena. Pri takih definicijah se je bolje opirati na ugotovitve v dosedanji literaturi, če za nove termine nimamo nobenih novih argumentov.

Nadalje se redakcija v uvodu preveč opira na povprečno izobraženega Slovenca. Pri tem trčimo ob več nadvse važnih vprašanj.

Prvo je nedvomno dejstvo, da bodo poleg Slovencev ta slovar (in ne redko) uporabljali slavisti po vsem svetu; znano je, da Pleteršnika res pozna vsak tuji slavist in ga navadno tudi ceni. Zato mora sodobni slovar — z razmeroma skromno uporabo prostora — izpolniti tudi vse tisto, kar si od njega obetajo slavisti znanstveniki, pa tudi tuji prevajalci, ki si z dvojezičnim slovarjem ne morejo zmeraj pomagati. Tako bo slavista zlasti zanimala akcentološka slika besede in njena morfologija, domačega pisca pa manj navadni pomeni in pomenski odenki, zveze in fraze. Vse to seveda zahteva od slovarja, da je kar se da zvest jezikovni resničnosti, pri čemer pa je bistveno važno, da naj bo ta resničnost sodobnega

slovenskega knjižnega jezika čimbolj objektivna in čim jasneje začrtana. Najbrž je to prav tu na začetku najteže rešljivo vprašanje; kajti ravno v tem se tako često razhajamo in imamo toliko različnih in preveč »individualno« determiniranih predstav o jeziku, za katerega vsi priznamo, da obstaja in funkcionira (nekateri sicer tudi trdijo, da imamo samo grafično sliko slovenskega knjižnega jezika, govornega knjižnega jezika pa sploh ne!).

Drugo je vprašanje izobrazbene stopnje povprečnega Slovenca. Predvsem nikakor ne sme prevladati načelo, da uporabniki slovarja to in ono že vedo; če bi bilo tako, bi se mogli zadovoljiti tudi s tem, da najbolj znanega in vsakdanjega besedišča sploh ne navajamo v slovarju, ker npr. vsak Slovenec ve, da je roka *roka* — pač pa moramo pri sestavljanju nazadnje le razmeroma obsežnega slovarja stalno imeti pred očmi, da hočemo predstaviti vsako posamezno besedo, ki po sprejetih kriterijih spada v slovar, in da o tej besedi (spet v primerjavi in razmerju, ustreznima za takšen obseg) povemo vse, kar si je s časom ustvarila v okviru pomenov, zvez in fraz, in se nam tako izlušči njena celotna podoba v današnjem jeziku. Pri tem si ne smemo vzeti za železno pravilo, da zmeraj odloča samo na listkih zbrano gradivo; lahko pride do tega, da bo kakšna sicer precej obrobna jezikovna poteza na listkih često zabeležena, odpade pa kateri od njenih glavnih bodisi pomenskih bodisi stilističnih odtenkov, in iz preprostega razloga, ker je ta raba preveč vsakdanja in vsem predobro znana: ogibati se je treba nevarnosti, da ne bi sodobni slovar v najslabšem primeru postal slovar *posebnosti* slovenskega knjižnega jezika; ostati mora slovar *slovenskega knjižnega jezika*.

Obenem se vsiljuje mnenje, da se redakcija ne sme preveč ravnati po željah raznih uporabnikov slovarja, pač pa jo mora voditi predvsem jezikoslovno merilo, se pravi, da je treba pri posameznem geslu informirati o vsem, kar beseda v vseh svojih funkcijah sama nudi in kaže. Predvsem naj bi se vsak uporabnik slovarja zanesel na to, da ima beseda, z vsem, kar je o njej povedanega, v sodobnem knjižnem jeziku res tisto mesto, ki ji ga odmerja geslo. (To zadeva označevanje s kvalifikatorji in drugo.)

Znano je, da so v Pleteršnikovem slovarju kljub vsem njegovim vrlinam prav nekatere načelne nejasnosti povzročile nerodnosti, ki so se potem vztrajno prenašale po slavistični literaturi; za primer vzemimo samo naglas pri glagolih kakor *hóditi*, *móliti*, *kóliti*, *lómíti*, *nósiti*, *móčiti*, *séliti* in dr., z vsemi njihovimi prefigiranimi družinami. Takšni akcenti v slovenščini res živijo, vendar so možni le ob reduciranem *i*-ju. Tudi zgledovanje po drugih slovanskih slovarjih raznih obsegov skriva poleg prednosti še nekaj nevarnosti. Vsak slovanski jezik si je v zvezi s takšnimi ali drugačnimi zgodovinskimi pogoji ustvaril svojo avtonomno jezikovno podobo in ima v vseh območjih gramatike in leksike svojski globinski, stilistično razvejani profil. Torej je lahko (predvsem pomenska) razvrstitev posameznega gesla v dveh sorodnih slovanskih jezikih precēj podobna, lahko pa se izkaže tudi za precēj različno Tuji slovarji nam sicer ne morejo biti vedno za zgled, dostikrat nam pa le lahko pomagajo ali vsaj dajo pameten namig. Vzemimo za primer geslo *a* (veznik). V poskusnem snopiču ima 17, v ruskem slovarju podobnega obsega pa celih 218 vrstic. S tem seveda še ni rečeno, da je funkcija slovenskega veznika *a* enako raznolika kot funkcija ruskega veznika *a*, vendar že ta površna primerjava kaže, da izpisovalci morda le niso bili dovolj pozorni nanj.

Iz vsega tega je razvidno, da mora biti pri sestavljanju tako pomembnega dela nenehno navzoča vsestransko aktivna urejevalna magnetna sila, ki skrbi za to, da se z minimalnimi sredstvi doseže maksimalna informacija. Posamezno geslo naj se nam predstavi v svoji izklesani enovitosti, ne pa, da bi bil za njim preveč opazen uporabljen listkovni material.

Gesla v poskusnem snopiču nam nudijo preveč vprašanj, da bi se jih dalo izčrpati v takšnem sestavku. Dotaknil bi se le nekaterih konkretnih primerov, ki so, čeprav vzeti iz posameznega gesla, lahko širšega načelnega pomena.

IZBOR BESED

V poskusnem zvezku je premalo »eksponiranih« besed (gesel), da bi mogli nadrobneje ugotoviti, kod teče črta, ki razmejuje opuščeno leksiko; skoraj za vsa gesla bi lahko rekli, da so v današnjem knjižnem jeziku zasidrana bolj ali manj trdno. V pravi meri so vključeni tudi strokovni termini, saj vemo, da postaja z razvojem in popularizacijo znanosti marsikatera prej v ozko strokovno sfero zaprta beseda zdaj splošna raba že v pogovornem jeziku. Posebej bi se ustavil ob dveh geslih, *akopram* in *bledcen*. *Akopram* nedvomno spada med odmrle besede, čeprav je tudi po Cankarju še kdaj zašla v kakšen tekst. Dovolj naj bi ji bilo mesto v Pleteršniku, kamor se bo verjetno zatekel po razlago, kdor za kakšno starejšo besedo ne bo našel pojasnila v sodobnem slovarju. *Bledcen* je iz otroškega jezika ali iz jezika za otroke; ob tem izrazu se poraja vprašanje, kaj naj bi v slovar sprejeli iz te tako specialne plasti jezika, kajti otroški jezik si v svojem besedotvorju utira pot z načini, ki sicer v jeziku niso produktivni. Ti modeli za tvorbo novih besed so le preveč individualni, menjavajo se v raznih socialnih plasteh, odvisni tudi od kreativne moči in intenzivnosti staršev v njihovem občevanju z otroki. Če teh tvorb ne bi srečavali v književnosti, bi bila odločitev preprosta; tako pa spet nastane vprašanje, kaj bo odločalo za uvrstitev katere od njih v slovar ali zoper njo: ugled avtorja, ki jo je rabil, ali pa njena bolj ali manj splošna razširjenost v otroškem jeziku. *Bledcen* se prišteva k tipu *majcen* in *drobcen*, čeprav sta ta dva neprimerno bolj rabljena kot *bledcen*. Če bi se odločili za uvrstitev v slovar, se tem pridevnikom priključi še neskončna vrsta samostalniških, pridevniških, glagolskih in adverbialnih pomanjševalnic in ljubkovalnih besed, ki so namenjene samo najmanjšim otrokom, čeprav so še tako precèj neobstoje tvorbe — nekatere samo zaživijo in ugasnejo, druge so trajnejše: *pridkan*, *pridenčkan*, *počakcaj*, *pridkaj*, *pojčkati*, *muc*, *mucelj*, *muceljček*, *ajati*, *ajčati*, *ajčkati*, *papcati*, *pupcati* itd. Med njimi so besede, ki so se že tako utrdile v knjigi in pri znanih avtorjih, da bi jih morali sprejeti v slovar; vendar je treba pri tem ves čas uporabljati isto merilo za vse primere.

BESEDNE OBLIKE IN AKCENT

Poleg pomenskih razvrstitev in razporeditev zvez je ta razdelek nedvomno najvažnejši pri obdelavi gesla; toda iz poskusnega snopiča je videti, da prav v tem redakcija še ni našla najboljše, za ves slovar veljavne rešitve. Kakor mora

včasih slovar posegati v gramatiko in ji nuditi zanesljive podatke, se mora tudi v slovarju upoštevati gramatika; in kar zadeva oblike — katerih integralni del je tudi akcent — mora slovar prinašati toliko ključnih informacij, da si uporabnik, ki pozna osnove slovenske slovnice (najbolje bi bilo, da jih uvod v slovar povzame), s slovarjem lahko pomaga do vsake besedne oblike z njenim naglasom in intonacijo vred. Ker je v jeziku veliko več systemskega kot izvensystemskega, bo za večji del besedišča veljala pravilnost oblik, in le pri razmerno neznatnem številu primerov, ki jih je sistem izločil ali pa se še niso vključili vanj, je treba poleg osnovne sheme pri posameznem primeru navesti še vse oblike, ki se odmikajo od normalnega, systemskega. Že v gradivu, ki ga prinaša PS, naletimo v tem pogledu na nekaj pomanjkljivosti, ki bi deloma odpadle, če bi bil uvod v tem izčrpniji. Iz ničesar ni razvidno, kako nameravajo uredniki ves ta kompleks vprašanj rešiti v dokončni obliki slovarja.

Navedel bi tudi nekaj primerov neskladnosti z jezikovno realnostjo, ki bi jih bilo treba uravnati. Težko je soglašati s samo enim akcentskim mestom pri nekaterih domačih in tujih zloženkah: geslo *avtocesta* ima na primer naglas samo na prvem zlogu, v oglatem oklepaju, kjer sta zabeležena intonacija in izgovor, pa zasledimo na prvem delu zloženke padajočo, na drugem rastočo intonacijo — s tem se je nehote vrnila tudi še druga bistvena napaka, ker bi tu lahko sklepali, da ima slovenščina intonacijske razlike tudi v nenaglašanih zlogih. (Pri *avtocesti* nam ponuja dva naglasa že sama možnost, da bi jo lahko pisali tudi narazen). Tudi beseda *dvobarven* ima v PS samo en naglas in sicer na prvem zlogu; enako čudno zveni tujka *bestseller*, ki ima edini naglas prav tako na prvem zlogu, čeprav je že iz nedomače grafične podobe razvidno, da beseda še ni asimilirana in da torej mora biti tako po naglasu kakor po izgovorjavi blizu originalu. (Tu bi še dodal, da tudi razlaga pri tem geslu ni popolna, ker *bestseller* danes ni več samo najbolj kupovana knjiga, temveč tudi plošča ali film, ki gre dobro v denar). Veliko bolj delikatno je vprašanje akcentskega mesta pri glagolih tipa *mazati*, *čakati*, *lizati* (in najbrž tudi glagolov tipa *beliti*), katerih zastopnik v PS je glagol *izpisati*. Čeprav je na drugem mestu naveden tudi glagol s stalnim naglasom na osnovi, *izpisati*, in naj bi poleg navedeni in pomenil, da sta oba člena enakovredna, je z geslom, ki mu je že grafično dan večji poudarek, vseeno vsaj sugerirana oblika s končnim akcentom. Ob tej močni skupini glagolov smo priča zanimivega akcentskega stanja in tudi zanimivega procesa, ki bi ga skoraj lahko imenovali pravo akcentsko bitko, intimno povezano s tremi oblikami slovenščine — s knjižno, pogovorno in narečno. Čedalje bolj agresiven je stalni tip z naglasom na osnovi, morda zaradi akcentske opozicije v doljenščini (dolenjsko *pisat*: *pisâla*; gorenjsko *pisát*: *pisâla*; pogovorno tudi *pisat*: *pisala*); torej je v nedoločniku brez končnega *i* možen končni naglas samo v močno narečno opredeljeni gorenjščini. Kaže, da se poudarjanje na tematičnem vokalu najtrdnije drži v ženskem deležniku na *-la*, ker je celo pri srednjem spolu in pri moškem spolu množine teh deležnikov začel zmagovati stalni naglas. Tudi radio s svojim vztrajanjem na končnem naglasu (tudi *roké*, *nogé* ipd.) ne bo mogel zavreti moči jezikovnega sistema, ki uveljavlja stalni naglas na osnovi v tem tipu glagolov. Tudi glede tega slovar ne bo mogel mimo jezikovne realnosti; končni poudarki se bodo v deležnikih slej ko prej obdržali kot akcentska dubleta. Dvomi nastajajo tudi tam, kjer sta v oglatem oklepaju pri isti besedi navedeni obe intonaciji (*blâgor* in *blâgor*, *bledičnost* in *bledičnost*); v dokončnem uvodu

bo vsekakor moralo biti pojasnjeno, ali gre za lokalno različno intonacijo ali za dubletno intonacijo istega govora. Premisleka vredno je tudi vprašanje, ali je znanstveno opravičljiva odločitev, da se bodo fonetično transkribirane besede v izgovorni normi navajale v oglatem oklepaju skupaj z intonacijo. S tem smo pravzaprav vnesli v oglati oklepaj, kjer zapisujemo obvezni izgovor besede, prav tisto, česar smo se odrekli v geslu, namreč da intonacija za knjižni jezik ni obvezna, ker je za velik del Slovencev nepriučljiva. Tako nastane vprašanje: ali je pri glavnini besed, ki se ravna točno po pravorečnih navodilih in ki jih slovar lahko prinese v uvodu, sploh potrebno navajati izgovor za vsako posebej? Če ga že navajamo, bi morali stvar pač izpeljati do kraja in si prizadevati za povsem enotno fonetično transkripcijo. Po mojem bi bilo dovolj, navajati izgovor le v primerih, kjer morejo kljub navodilom še nastati pravorečni dvomi (npr. *kopalnica* ali *kopaunica*, ipd.). Že v PS je prav zaradi te nezdržljivosti prišlo do nesporazumov pri geslih *bled* in *brada*; v geslu je za nevtrum kot naglasna dubleta pri *blédo* navedeno tudi *bledó*, v oglatem oklepaju pa samo oblika s končnim akcentom, *bledô*. To si lahko razlagamo s tem, da je intonacija za nevtrum ista kot za femininum, ali da je po pravorečju možna samo oblika s končnim naglasom; podobno velja tudi za geslo *brada*.

Glede naglašanja v posameznih primerih znotraj stolpca bi bilo treba upoštevati enotno merilo in akcentuirati tam, kjer je to potrebno zaradi jasnosti. Zato bi morali pri navajanju zvez in citatov v vseh dvomljivih primerih označevati naglas; v PS to ni dosledno izpeljano. Tako je naglas označen na pr. v citatu iz Cankarja: *Prav je, da ste dobre volje v teh težkih časih, ko draginja tare in davki tiščé* — ni pa označen na pr. v frazi: *Tako bo, pa mir besedi; ploha besedi; slap besedi; izbira besedi* (sic!).

FREKVENCA

To je poglavje v slovarju, ki se ga je v vsakdanjem razpravljanju dotaknilo že največ zainteresiranih. Vsakdo je našel svoje argumente proti popolni objektivnosti frekventacijske oznake od ena do deset. Redakcija je v tem gotovo imela dober namen, toda rezultat v glavnem ni prepričljiv; kajti frekvenco sodobnega knjižnega jezika pojmuje kot zares živo pogostnost rabe posameznih jezikovnih elementov. V PS pa na pr. zasledimo isto frekvenco — ker je pač mišljena za povprečje zadnjih 50 let — za besede, ki so popolnoma izumrle (*akopram*) in na pr. *avtocesta*, ki je nova beseda. Poleg tega imamo v raznih poklicih različne stike z besedami: plinski strokovnjak najbrž velikokrat sreča besedo *butan* in uradnik je dobro seznanjen s svojo *datirko*, drugim pa je ta beseda morda čisto neznan. So tudi besede, ki se nekako ne prebijejo v pisan jezik, v govornem (in tudi knjižnem) jeziku so pa lahko pogoste. Iz rezultatov bi sklepali, da je bilo gradivo za pridobitev zanesljive frekvence tudi veliko preskopo. Razen tega ima mnogo besed več pomenov, za katere ne more veljati ista frekvenca. Vsi ti in morda še drugi razlogi so vplivali na to, da je frekvenca v PS vzbudila toliko dvomov, čeprav jezikoslovci in praktiki ne morejo zanikati velike vrednosti frekvenčnega slovarja. Dokler tega nimamo, nas približno orientira že velikost stolpca; besede, ki so si ustvarile velike pomenske družine in številne zveze, so nedvomno bolj pogoste od tistih, ki so v slovarju zastopane le z eno ali nekaj vrstami.

Redakcija se je odločila, da bo definicije navajala samo izjemoma, pri razlagi pomenov pa si bo pomagala z opisi in sinonimi. K razlagi naj bi prispevale tudi zveze in tako imenovani iztržki. Pri razvrščanju pomenov seveda nimamo v vseh tipih gesel opravka z enako opredeljivimi pomeni in pomenskimi odtenki; za besede, ki označujejo fizične pojave in predmete, je tudi pomenska diferenciacija veliko bolj otipljiva in splošno prepričljiva. Nedvomno pa je pri razvrščanju treba razlikovati med pomenom in rekcijo, drugače se nam preveč zabiše meja med semantiko in sintakso. Pri veznikih je zlasti važno, da so za primere navedeni stavki, ki jasno prikažejo funkcijo obravnavanega veznika. Velika previdnost je potrebna tudi ob navajanju sinonimov; pri veznikih, kjer gre ne toliko za sinonimiko pomenov kakor za sinonimiko funkcije, je stvar še toliko bolj važna in občutljiva — tako npr. nikakor ne bi mogli kratko malo zamenjavati veznikov *ako* in *če*. Približno isto velja za razlago veznikov *akoprav*, *akotudi* in *akoravno* z enim samim veznikom, namreč s *čepprav*. Veliko bolj bi se približali točni vrednosti teh veznikov, če bi v razlagi zamenjali *ako* s *če* in tako dobili sodobne sinonime *čepprav*, *četudi*, *čeravno*. Tudi glede primerov za rabo veznikov je važno poudariti, da imamo več možnosti; vzamemo lahko navaden, splošno rabljen primer, pa naj je bil izpisan ali ne; druga možnost je manj vsakdanji primer, vzet iz skrajšanega citata brez navedbe avtorja (iztržek), kakor: *vino mu moraš hvaliti, če te prav za ušesom praska*, ali *moral sem iti, če sem pa obljubil* — tega drugega načina ne bi smeli uporabljati, ker hoče narediti vtis, kakor da bi bile takšne konstrukcije splošne in normalne, v resnici pa je to nekoliko posebna, morda celo individualna in nerodna raba. Če pa za ilustracijo rabe navajamo izpis iz teksta znanega pisatelja, ki je dober stilist (seveda tudi o tem mnenja niso vedno enotna), moramo zapisati celotno stavčno konstrukcijo in dodati ime avtorja.

Pri razporeditvi pomenov vse ni vedno na svojem mestu. Tako je na pr. besedna zveza *dvojna mera* uvrščena v pomenski oddelek: *dveh vrst*, *neenak*, *čepprav* pomeni v prvi vrsti *dvakratno*, *podvojeno mero*, saj beremo na koncu istega stolpca: *Dajte mi dvojnega*, kar je razloženo z *dvojno merico*. Precej nasilna (in neutemeljena) se zdi ob nekaterih zvezah pod geslom *bel* pomenska delitev v *snežno bel* in *svetel*. *Bel kruh* in *bela moka*, ki sta v PS v razdelku *snežno bel*, sta le relativno bela v primerjavi z zvezami, uvrščenimi pod *svetel*: *bel vrat*, *bele prsi*, *bel v lice*, skupaj z vso tako imenovano pesniško rabo: *bel dekliški glas*, *bel smehljaj*, *beli spomini*, *bela duša*, *mesečina*, *misel* (manjka pa zveza *bela svetloba*) ali pa tudi citat iz Cankarja: *Obšla me je prijetna misel, kakor pozdrav od teh belih, prijaznih zvezd*. Po mojem spadajo vse pesniške ali prenesene rabe nedvomno v prvi oz. osnovni pomenski razdelek tega gesla, ne pa pod manj izraziti in manj močni *svetel*.

Najmanj razčiščeno v PS je vprašanje fraz in njihovih razlag. Že čisto s tehnične strani se mi zdi napačno, da fraze niso dobile svojega posebnega mesta v stolpcih; najdemo jih pomešane med navadne zveze in iztržke, tako da le težko uganemo, ali je ta ali ona zveza fraza ali ni. Tudi se ne moremo preveč zanašati na razlage, kajti včasih je razložena kakšna čisto navadna zveza, prava fraza pa sploh ne, ali le pomanjkljivo. Kako intenzivno so se s tem vprašanjem ukvarjali slovanski leksikologi, leksikografi in gramatiki, je razvidno že iz šte-

vilnih, frazeologiji posvečenih razprav, od čisto teoretično usmerjenih do praktično analitičnih. Raziskave teh problemov so dosegale viške ob nastajanju slovarjev. V ruščini na pr. so ta vprašanja poglobljeno obravnavali od Šahmatova dalje; naj omenim le razprave V. V. Vinogradova, A. I. Jefimova, B. A. Larina, V. P. Suhotina, O. S. Ahmanove in posebej S. I. Ožegova.

Idiomatika, vsaj tista, ki jo moremo nedvomno označiti kot táko, mora imeti poseben razdelek, saj v pravi frazi nimamo več opravka s pomenom, ki ga najdemo v tem ali onem razdelku pri njeni osnovni besedi; pač pa iz zdaj ne-ločljive zveze dveh ali več besed nastane nov pomen, rezultat te spojitve. Za slovenščino ta sklop še ni kaj prida obdelan, zato je nujno, da se vzporedno s pripravami za slovar s trdnih teoretičnih pozicij gradivo analizira tudi v tem pogledu. Določiti je treba meje svobodnih zvez in fraz, ugotoviti, kje se neha navadna zveza in začenja fraza; najti bi morali glavne slovenske frazeološke strukturne tipe, ki bi omogočali točno in zanesljivo razvrščanje fraz.

V PS so primeri fraz, ki so ostali brez pojasnila ali pa pojasnilo ne ustreza popolnoma, npr.: *ta je pa lepa! ta je pa prazna!* (*ta je pa bosa!* manjka); brez razlage je: *tako bo, pa mir besedi!*; pomanjkljivo, s *skriva*, je razložena fraza: *nekaj ima za bregom — imeti nekaj za bregom* ne pomeni le *nekaj skrivati*, ampak je s tem povezan še prikrit, navadno slab namen. Dalje: *kaj je na stvari?* Ponekod je fraza pojasnjena s frazo; smo morda kaj bolje informirani, če rečemo: *jaha na vsaki besedi*, kakor če povemo: *lovi ga za vsak izraz? Ali bo mož beseda?* je brez razlage. Pri geslu *beseda* kljub številnim primerom še marsikaj manjka; med drugim ne najdemo fraze: *nimam besed!*, ni primerov iz šolskega življenja, ki bi zelo lepo pojasnili prvi pomen: *znaš besede?, si napisal besede?, je spraševal besede?*; in pogrešamo tudi frazo: *na besedo ubogati*.

ZVEZE IN IZTRŽKI

Ta razdelek je nadvse pomemben: tu beseda zaživi v svoji sferi, vključena je v besedne sklope, opredeljena v svojem semantičnem in sintaktičnem odnosu do drugih besed. Zveze in iztržki so vzeti iz širšega konteksta; postati bi morali sami na sebi tipični in samostojni, a se jim dostikrat še preveč pozna pečat njihovega izvora. Izbrati ali prirediti bi jih bilo treba tako, da bi bili v navedenih primerih na prvi pogled vidno zasidrani v centralni, živi plasti knjižnega jezika, ne pa, da so v njih še jasno opazne avtorjeve posebnosti ali značilnosti pretekle dobe; tudi ne bi smeli jemati v poštev primerov, ki ob sebi očitno zahtevajo kvalifikator. Marsikje je tudi težko razlikovati med pisateljevo izrazno dovršenostjo in njegovim jezikovnim neznanjem, zato si bodo morali sestavljavci slovarja prav v tem skrajno stanjšati čut za jezik. Naj v ilustracijo navedem nekaj primerov iz PS. Pod geslom *delati* beremo zvezo *delati od jutra do mraka*. Ta zveza ni tipična, ker sta oba njena člena pomensko zvezana med seboj, *jutro z večerom* (ne z *mrakom*) ali *zora z mrakom*. Zato je normalna le zveza: *delati od jutra do večera*, ali *delati od zore do mraka*, nikakor pa nista možni zamenjavi: *delati od zore do večera*, ali *od jutra do mraka*. Pod geslom *čas* zasledimo primer: *ženi kravo k juncu, da ne mine čas*, medtem ko bi bilo pravilno *k biku*, ker je *juneč* samo dialektičen izraz v pomenu *bik* (včasih tudi evfemističen). Pri *bati se* beremo: *tantje se boje (iti) k soldatom*, čeprav vemo, da je danes besedo *soldat*

v knjižnem jeziku že čisto izpodrinila beseda *vojak*: *grem k vojakom, je pri vojaki, ne boji se iti k vojakom* itd.; pod geslom *biti* zasledimo *biti na gorkem*, čeprav je splošno in knjižno v rabi *na toplem*. Enako za ponazoritev bele barve ne ustreza primer: *od prahu beli šolni*; besedo *šolni* SP sicer dovoljuje, vendar je že kar precéj zastarela, najmanj pa neknjižna. Beseda *kil* v zvezi: *tehta pet kil in še čez* premakne vso zvezo v pogovorno plast. Kakor še pri nekaterih drugih geslih, pogrešamo tudi pri geslu *čez* več fraz, med drugim *na čez prodati in skakati čez plot*. Zgodi se tudi, da vztrajanje pri abecednem redu navajanja zvez pritegne pozornost na zveze, ki so manj navadne, tako na pr. pri *bled*, kjer najdemo na prvem mestu *bled čaj* in šele na drugem *bled obraz* ali *bledo lice*.

KVALIFIKATORJI

Tudi kolikor toliko popoln in ustrezen register kvalifikatorjev nedvomno spada med najtežje naloge, s katerimi se morajo spoprijeti uredniki slovarja. Noben knjižni jezik ni idealno homogen in v svojih izraznih sposobnosti dokončno izčrpan, zato nudi neskončne možnosti za nove kontakte med besedami. Poleg sodobnega nevtralnega knjižnega jedra živi namreč še vrsta časovno ali krajevno zaznamovanih elementov; v knjižnem jeziku se pojavljajo besede in zveze iz prav vseh jezikovnih plasti, od ožjih profesionalnih žargonov do raznih variant pogovornega jezika, in vrh tega morejo biti izrazi še različno čustveno obarvani — tako da je razpon za rabo raznih ekspresivnih kvalifikatorjev res širok.

PS je za kvalificiranje besed v vseh teh dimenzijah uvedel precéj kvalifikatorjev, vendar se zdi, da jih je še zmeraj premalo. Tako bi bil poleg kvalifikatorja *pokrajinsko* nujen še kvalifikator *dialektično*, predvsem pa bi bilo treba skupni kvalifikator *ekspresivno* razbiti na bolj detajlirane, točneje povedne kvalifikatorje. Ponekod se tudi ne bi mogli strinjati z uporabo tega ali onega kvalifikatorja; v PS na pr. naletimo na: *kaj ga pa bije?* z oznako *pogovorno*, in *ta ga pa pihne* z *ekspresivno*; hkrati pa naj bi bilo enako *ekspresivno* tudi *delati cirkus* ali *oba sta delala kot nora*; pri *dopasti se* in *dopasti* ne more kvalifikator *pogovorno* veljati enako za obe obliki, kajti če je prvo pogovorno, je drugo vsekakor zastarelo in narečno, pa čeprav to uporablja Janez Trdina. Pri geslu *delati* beremo brez kvalifikatorja poleg *delati klobase*, *maslo*, *obleko* tudi *delati pesmi*; *delati pesmi* ne more ostati brez kvalifikatorja, je ali šaljivo, ironično ali morda še kakšno. Prav tako je brez kvalifikatorja npr. *godci eno urežejo* ali *zvrniva vsak enega*, pa primeri pod *ga*: *nalesti se ga*, *dosti ga nese*, *rad ga srka*, in podobno; *gorje se ga babnici*, *sam bog si ga vedi*, *bog ga bodi zahvaljen* (medtem ko *vrag si ga vedi* manjka!) je enako navedeno brez kvalifikatorja.

Citatov prinaša PS razumno mero, čeprav bi še tega ali onega (od starejših) lahko brez škode opustili. Še bolj važno pa je, da bi jih dosledno uvrščali vsakega na ustrezno mesto, najbolje na konec pomenskega oddelka, za zveze in iztržke.

Prav bi bilo, da bi redakcija že zdaj objavila tudi seznam vseh za ta slovar ekscerpiranih del.

Op.: Razširjeno po članku v Naših razgledih z dne 4. aprila 1964.

II. BRIŽINSKI SPOMENIK KOT LITERARNI PROBLEM*

Brižinski spomeniki so ponovno v središču slavistične pozornosti. V diametralno nasprotno usmerjenih pogledih je skupno mesto znanstveno še ne obdelana misel o določenih literarnih prvinah. Spodbuda za tale sestavek je potekla iz te misli. Njegov namen je, ugotoviti literarno strukturo II. brižinskega spomenika (v nadaljnjem Fri II), in sicer tiste zakonitosti, ki obvladujejo jezikovno utelesitev ter njen vrstni red (slog in zgradba). Edino v teh dveh kategorijah je na področju srednjeveške »božje besede« mogoče iskati sledove človeškega duha. Snovna in miselna vezanost na takratni svetovni nazor, posebej pa še podrejenost pastorizaciji in misijonski praksi (Fri II je *Adhortatio ad poenitentiam*), izključujeta snovno in miselno izvirnost, ki ju je najti samo v njunem prenosu v jezik (ubeseditvi) in v vsebinski razčlenitvi.

Analiza zgradbe je dala naslednje rezultate:

a) Fri II je primer osno-simetrične kompozicije. V njem obstaja nasprotje med zaprtim lokom oblike in odprtim vsebinskim valovanjem, kar je posebna oblikovalna namera z veliko estetsko vrednostjo.

b) Spomenik sestavljajo miselne prvine, ki so somerno razdeljene po obrazcu 7 + 1 + 7.

c) Številčna zgradba ima poleg estetske tudi simbolno vrednost, ker je pomen števila 7 prevzet iz biblijsko-filozofskih tolmačenj. Število je potemtakem najprej oblikovno-kompozicijsko ogrodje in nato metafizična poglobitev vsebine.

Težnja po absolutnem somerju se veže na idealistični nazor o svetu, kateremu so naravni pojavi izraz nadtvarnih idej. Avtorju je šlo za idejno izrazitost upodobljenih snovi, za nevidni, notranji pomen in za red, ki lahko obstaja samo v idejnem svetu. Težnja po svobodnem oblikovanju in nagnjenje k tipiziranju uporabljata dane teme kot sredstvo za ustvarjanje lastnega sveta, ki ga določa osebna in vnaprejšnja ideja. Takšna zgradba daje stvari v idealen in abstrakten red, kakršnega narava ne pozna. Ureja jih v somerje, ki je izraz trajnega miru in popolne uravnovešenosti, simbol večnega reda, kot vlada v idealističnem idejnem svetu in katerega izraz je lahko samo takšna idejno pomenljiva in vezana kompozicija.

Tak odnos do govorniških besedil izvira iz Cassiodorjeve patristične zamisli o izvoru vseh »artes« in iz uporabe takšne teorije v imperiju Karla Velikega. V le-tem je Cassiodorjeva misel postala temelj duhovno-kulturnega procesa, ki je spremenil podobo Zahodne Evrope. Za Slovence je imel posledico v tem, da se je na njihovem ozemlju splošnemu pojmu »theodiscus« pridružil pojem »nationes theodiscae«, ki je vodil v našo evropeizacijo.

Za slogovno analizo v ožjem pomenu besede je v Fri II treba določiti način govornikovega prednašanja. Z razdelitvijo celotnega besedila na sintaktične in izdihne enote so se pokazale tele slogovne dominante:

* Pričujoči sestavek je prireditev osnovnih tez iz obširne študije o II. brižinskem spomeniku. V celotni obliki je bila prebrana na jugoslovanskem slavističnem kongresu v Ohridu (maja 1963); delno dopolnjena z novimi ugotovitvami, ki jih je omogočil študij rokopisa v Münchenu, pa na kongresu evropskih strokovnjakov za srednji vek v Salzburgu (julija 1963).

a) Meje sintaktično-izdihnih enot so hkrati meje ritmičnih enot.

b) Pojavlja se izosilabična (izokolonska) tendenca.

c) Stavčni naglas je dosledno na kraju sintaktične enote, kar pomeni, da veriga besed inertno teži k posebno opazni besedi ali skupini besed (enunciacija), ki jo imenujemo naglasno klavzulo.

Vprašanje naglasne klavzule je reševati s pojmom kurzusa, ki je bil v govorniški prozi eno najbolj pomembnih slogovnih sredstev. V Fri II se pojavljata *cursus velox* in *cursus tardus*. Posebno zanimiv pa je pojav ditrohejske klavzule, ki je bila v latinski prozi znamenje dovršenega sloga. Bila je »*magna cura*«; Martianus Capella pa jo celo omenja kot »*bonas* (pulchras, elegantes) *clausulas*«. Fri II je bil torej prednašan v tonskem načinu, kateri je bil blizek pesnitvi: z izrazito in izdelano glasovno modulacijo. To ga je približevalo cerkveni pesmi, ki tudi ni bila nič drugega kot slavnostno, z moduliranim glasom bolj recitativno kakor péto prednašanje. Ta ugotovitev potrjuje zvezo med govorništvom in pesništvom tudi v slovenskih pastorizacijskih besedilih, kar je sicer splošna oznaka časa.

Ob vprašanju naglasne klavzule imamo opravka z rimanim zaključnim delom kolona, kar pomeni, da se v Fri II pojavlja *homoioteleuton*. V besedilu ga najdemo na patetično in retorično najbolj izpostavljenih mestih, kar dopušča trditve: *homoioteleuton* je v Fri II svoboden, ne pa obvezen govorniški ukras. Poleg te lastnosti se pojavlja v Fri II tudi vsebinsko in oblikovno nasprotje med željami, ki pripadajo irealnemu hotenju, in med dejstvi, ki so resnična vsebina besedila. V takšnih primerih se kaže novo slogovno sredstvo, ki se v teoriji govorniške proze imenuje *anthesis*.

Strukturalna posebnost bi bila torej označena z naslednjo tezo: Fri II ima svoj način bivanja v izokolonskem in antitetičnem stavčnem paralelizmu, v katerem se kot najvidnejša ritmična tendenca pojavlja *homoioteleuton*. S to lastnostjo se v celoti vključuje v podobno slovstveno ustvarjanje zahodnoevropskega izvora in se veže izključno na latinsko tradicijo svojega časa.

Literarno zasnovo v Fri II pa potrjuje tudi njegova jezikovna konstrukcija. Pisec je namreč znal v opisovanju dogodkov uporabiti vrsto posebnih, razmeroma natančnih slogovnih odtenkov in determinant, ter je na način besedilo individualno barval in osebno niansiral. V ta namen je izkoriščal zlasti ustvarjalne možnosti, ki jih slovenskemu jeziku in slogu daje sestav glagolskega aspekta. Analiza je ugotovila naslednje:

a) Imperfekt je zgolj *tempus descriptivum*, ki se pojavlja na mestih, koder avtor razlaga in pojasnjuje biblijska dejstva: imperfekt je v vlogi eksegetičnega posredovalca.

b) Perfekt na splošno priobčuje dejstvo, ki se je dogodilo v preteklosti. V glavnem posreduje apodiktične zapovedi ter se nahaja v gnomični funkciji.

c) Med aoristi je posebno zanimiva tvorba od imperfektivnega glagola. V njej se združujeta dve slovnični posebnosti, ki sta navidezno nezdržljivi. Aspektno-semantično področje (imperfektivnost) deluje v specifični časovni obliki, ki je sama po sebi perfektivna. Ob elementu trajnosti se pojavlja element dovršenosti. Imperfektivni aorist v tem primeru vzbuja predstavo o zaključnosti dogajanja, nekakšno dovršenost aktivnosti v preteklosti. Na področju časovne perspektive potemtakem lahko govorimo o aoristno determinirani imperfektivnosti, ki je izrazita izrazna kvaliteta.

Za povečanje pozornosti, za poglobitev emfatičnosti in osredotočenje ekspresivnosti pa avtor Fri II uporablja tudi drugačna sredstva. Kontrast in anti-teza sta temeljni prvini vsakega govorniškega sloga. Ob njima se pojavljajo pesniške perifraze in primerjave, metafore, personifikacije, aliteracija s konzonanco in anafora, ki pa ima čisto posebno vlogo. V glavnem je izvedena z zamikom eže ter slogovno nosi stavčni paralelizem in miselno stopnjevanje. Paralelizem kot slogovno sredstvo pa pripada v območje oblikovnega principa ponavljanja. Genetično izvira iz ustne improvizacije, katero olajšuje tudi v Fri II. Vendar v besedilu ni omejen samo na pomožno — asociativno, marveč ima tudi slogovno-oblikovalno vlogo. Podobno je s postponiranjem svojilnega zaimka in z apozicijo pridevnika. Avtor je z inverzijami dobil povišan, a včasih celo pate-tičen ton. To je delal hote, ker ga je vodila želja, da osebno čustvovanje pre-nese na svojega poslušalca. Opraviti imamo z nekakšno skupnostno entiteto, ki govornika in poslušalca spaja v enoto. Čustvo prevzema objekt vase in na tej osnovi gradi enovit sistem, ki bi ga najbolje označil pojem — estetika strast-nega prepričevanja.

Pisec Fri II je napravil do konca posrečeno slovensko sintezo jezikovnega in duhovnega etimona. Od njega dalje datira slovensko slovstvo v pravem po-menu besede. Čeprav besedilo ni ustvarilo zgodovinsko izpričane šole, se je vendar toliko zapletlo v tradicijo zgodovine in v kontekst sodobnosti, da ima v njima svoje trdno utemeljeno mesto. Fri II je zrasel v času močne srednje-veške države oblasti, ki je v krščanski cerkvi videla svojo ideološko nadgradnjo in zato ustvarjala temu ustrezno slovstvo. Pri tem ni mogla začeti iz nič, marveč se je morala nasloniti na predhodno umetnostno izkušnjo. Zato je avtor Fri II posegel po estetskih sredstvih antične umetniške proze in jih prilagodil novi, srednjeveški podobi sveta. V tem procesu je pokazal izreden smisel za tančine slovenskega jezika in razkril srečno roko pri oblikovanju vsebine, ka-tero je hotel razodeti. Zato za prvi slovenski umetniški tekst velja zapisati: Fri II je samostojno in literarno strukturirano delo, ki je prevzelo kvalitetne vplive tradicije. Sprejelo jih je ustvarjalno in preobrazilo po individualnih nag-njenjih pisca ter glede na posebnosti narodove zgodovine.

Tomo Korošec

IME SLOVENEČ

(Po seminarski nalogi Toma Korošča priredil za tisk F. Bezljaj)

(Nadaljevanje in konec)

Sprejemljivejšo razlago sta postavila šele J. Rozwadowski v Beličevem Zborniku 1921, str. 129—131 in M. Budimir, idem 97—112. Oba izhajata iz indo-evropske osnove **k'leu-* »teči«, ki jo je treba razlikovati od homonimnega **kleu-* »slišati«. V baltščini mu odgovarja litavsko *šluoju*, *šlavian*, *šlavinieju* »čistiti«, *šluota* »metla«. Latinske zveze so v *cluere*, *cloare*, *clovacas*, *cluaca*. V ketščini je vrsta rečnih imen iz te osnove, npr. *Clitis*, *Clota*, *Cluath*, *Cluad*, *Clota*. V nemščini odgovarja adjektiv *lauter* »čist, jasen«, stvn. *hluttar*. Sem spadajo tudi grška imena *Klymene*, *Kleitōn*, *Kleitōr*, ki so vsa v zvezi s podzemljem in vod-nimi izviri. Čeprav v slovanskih jezikih ni izpričan noben apelativ iz te osnove,

je vendar na slovanskih tleh dolga vrsta imen na *slov-* (iz **k'leu-*) in *slav-* (iz **K'lou-*). Budimir navaja številna južna slovanska hidronima *Slavin*, *Slavnica*, *Preslavica*, *Slave*, *Slavinac*, *Slavica*, *Slavljan*, *Slavić*. Rozwadowski pa dopolnjuje seznam s številnimi primeri na Poljskem in v Rusiji, npr. *Slava*, *Slavica*, *Slovec*, *Slovaž*, *Neslovka*, poljsko *Sława*, *Sławka*, *Słownia*, *Sławeczna*, *Słowna*, *Słownia* poleg številnih krajevnih in gorskih imen. Tudi ljudsko ime za Dnjepr je *Sl'avut*, *Sl'avuta*, *Sl'avutić*, *Sl'avutyća*.

Tako se je Budimirju in Rozwadowskemu posrečilo premostiti najhujšo težavo. Stanovniška imena na *-šin* / *-janin* je mogoče izvajati samo iz geografskih imen, kakor je pravilno sklepal že Dobrovský. *Slověne* so ime plemena, ki je živelo ob reki, imenovani nekoč **Slava* ali **Slova*, morda tudi v močvirju s podobnim imenom. Rozwadowski je mislil na Dnjepr ali vsaj na del njegovega toka. Tega seveda ni mogoče dognati.

Skoraj navdušeno se je oprijel te etimologije T. Lehr-Splawiński, O pochodzeniu i praoczyźnie Słowian 1946 in v *Język Polski* XXVIII, 1948. Enako tudi Vasmer v *REW* II 656, ki se mu zdi edina sprejemljiva. Oporekal pa ji je Brückner v *Wzory etymologii i krytyki źródłowej*, kasneje tudi Otrębski v knjigi *Słowiane*. Brückner se sklicuje na adjektiv *slověnsk* in trdi, da ne more biti tvorjen od topografskega naziva, ker bi se sicer glasil **slověsk*. Toda na slovenskih tleh je vas *Gorjansko* izpričana že kmalu po letu 1000, čeprav je to edini toponim na *-sko*, izveden od *-jane*. Nепrepričljiva je tudi Brücknerjeva naknadna razlaga iz adjektiva **slov* »počasen«. *Slověn* naj bi bilo tvorjeno kakor *Mladěn* k *mlad* ali *Pěrvěn* k *pěrv*. Brückner se sklicuje na poljsko *słowień*, *słownia* »počasne«. O Brücknerjevi etimologiji je podvomil tudi Pekař v *Český časopis historický* XXXI, 1925, 206—207.

Novo etimologijo je postavil še J. Otrębski v *Słowiane* 1947. Naziv *Slověne* ni po njegovem v zvezi niti z besedo *slovo* niti *slava*, temveč s *sloboda*. V razmerju med izrazoma *sloboda* / *svoboda* naj tiči etimologija imena *Slověne*. Prvi del v *Slov-ěne* : *slov* mu sovpada s *slob-* / *svob-*, t. j. s prvim zlogom besede *sloboda* / *svoboda*. *Slov-* povezuje z germanskim *silba*, stvn. *selb*, nem. *selbst*, ilirsko *sselboi-sselboi*, te pa z indoev. korenem **selv-*, kimerijsko *helw-*. Dalje izhajajo iz tega, da so indoevropski jeziki po razselitvi lahko v tem korenu *selv-* zamenjavali elemente *-l-* in *-v-*; *-v-* je lahko stal pred *-l-* ali za njim, osnova *selv-* : *slov-* in prvotni zaimek *selb(h)* : *slob(h)* pa bi lahko imel enkrat na koncu *-v*, drugič pa *-b(h)*. Tu se sklicuje na litavsko *savè* z *-v-* in stslav. *sebe* z *b(h)*. Tako primerjanje torej kaže, da je povratni zaimek *selv-*, *slov-* samo varianta zaimka *sev-* (lit. *savè*), kot je zaimek *selb(h)-*, slovansko *slob(h)-* (v *svoboda*) varianta zaimka *seb(h)-* (slovansko *sebe*).

Za oporo mu služi tudi Ptolomejevo poročilo o *souobēnoi*, kjer vidi enako vrednost kot v slovanskem *svoboda*, kar razlaga z vplivom zaimka *svoj*.

Zvezo naziva *Slověne* s *Samarěne*, *Kritěne*, ki so se pomešale z oblikami *graždane*, *Rimlane* Otrębski zavrača. Sufiks *-ěn* v *Slověne* primerja s *svěnb*, »brez«, *svěnb*, *svěnit* se »abstinere«, st. rusko *svěne* »brez, razen«, bolg. *svenuvam* se itd. in vidi v njih popolno paralelo z obliko *Slověne*. *Svenb* je tudi tvorjeno iz povratnega zaimka z osnovo *sv-*, torej sestava oblik *Slov-ěn*, *sv-ěn*, kjer se *-l-* in *-v-* zamenjujeta kot v *sloboda* / *svoboda*. Obe obliki bi imeli povratno svojilni pomen, označevanje svojine.

Nedavno se je oglasil tudi J. B. Rudničky v članku *The origin of the name »slav«* 1961, ki zaradi ukrajinskih tvorb *virjany* (od *vira*), *proščany*

(od prošča »romanje«), *krylošany* (od *krylos* »del cerkve«), *movljanyn* (od *mova* »govor«) in *slovjanyn* (od *slovo*) dvomi v topografsko funkcijo sufiksa *-ĕnin^ъ / -janin^ъ* in se vrača k stari razlagi iz osnove **k'leu-* »slišati«. Vendar so te oblike omejene samo na novo ukrajinščino, kjer je postal ta sufiks izredno produktiven.

Težav pa ne povzročata samo poreklo imena, ampak tudi njegova sufiksalna struktura. V starejši dobi srečujemo samo oblike *Slovĕnin^ъ* in šele kasneje se pojavi tudi *Slavjanin^ъ*, ki gotovo ne more biti prvoten. Cerkvenaslovanščina pozna dva sufiksa *-ĕnin^ъ* in *-janin^ъ* z enako pomensko funkcijo, ki med seboj konkurirata, npr. *samarĕnin^ъ*, *mirĕnin^ъ* poleg *samarjanin^ъ*, *mirjanin^ъ*. Razen *Slovĕnin^ъ* ni pri severnih Slovanih izpričana niti ena beseda na *-ĕnin^ъ*, a tudi na jugu so dokaj redke ter jih kmalu izpodrinejo tvorbe na *-janin^ъ*. Ker je *-ĕ-* za palatali že pred začetkom historične dobe prešel v *-'a-*, sta se oba sufiksa začela izenačevati, sprva samo v palatalni okolici, kasneje pa tudi v soseščini nevtralnih konzonantov. Starejši raziskovalci so menili, da je slovanščina poznala samo sufiks *-ĕn-* in je dubleta *-jan-* nastala samo kot fonetična varianta. V litavščini prevladujejo tvorbe na *-ĕn-*, npr. *Tilžĕnas* »prebivalci Tilzita« in osamljene primere tipa *Tilžionis* so od Leskiena dalje razlagali kot izposojenke iz slovanščine. Šele Zubatý (LF XXIX 220) je z opozorilom na litavske posebnosti v deklinaciji teh oblik prepričljivo dokazal, da moramo od indoevropsčine preko baltoslovanščine računati z več izhodišči, s tvorbami na *-ĕn-* in na *-jĕn-*, ki se posebno v imenih narodov pojavljajo v vseh indoevropskih jezikih, čeprav niso nikjer tako produktivne kakor v baltoslovanščini.

Slovanščina je te podedovane osnove razvijala po svoje. Kakor pri tipu singular *gospodin^ъ*, plural *gospoda*, je tudi tema sufiksoma pritaknila v singularu in v dualu še dodatni sufiks *-in^ъ*, ki je karakteriziral poedinca ter je imel prvotno verjetno pridevniško funkcijo. Pri vseh teh sufiksih na *-n-* je morala biti deklinacija prvotno konzonantna, saj so se sledovi tega stanja ohranili v slovanskih jezikih še danes, še več pa jih najdemo v starejših obdobjih.

Ne moremo pa več ugotoviti, če so bile nekoč med obema sufiksoma bistvene razlike v deklinaciji. V slovanskih krajevnih imenih tipa *Gorjane* se je lokativ glasil *Gorjach^ъ*, deloma je v nemških substitucijah za nekatera češka in slovenska imena ohranjen še starejši lokativ **Gorjas^ъ*, ni pa sledu o takšni posebnosti pri tipu **Gorĕne*. Za današnje slovenske pridevnike *gorenji*, *dolenji* lahko brez pridržkov sprejmemo Ramovševo razlago, da so se razvili pod vplivom adverbov *gorĕ*, *dolĕ*, ni pa s tem pojasnjen današnji pluralni imenski tip *Gorenje*, *Dolenje*. Na skrajnem slovenskem zahodu najdemo sicer za današnje *Dolenje* v Beneški Sloveniji zapisano leta 1256 *Dolornani*, kar bi kakor furlansko krajevno ime *Dolegnān*, 1300 *Dolognano* govorilo za izhodišče **dolĕnjane*. Vendar se zdi to prav takšna kontaminacija sufiksov, kakor je v trinajstem stoletju izpričani istrski priimek *Slovenjanin* (Šurmin, Acta 11). Druga slovenska imena te vrste so sporočena samo v lokativnih oblikah, npr. 1299 *Goreynach*, 1300 *Gorechnach*, za Gorenje pri Predjami, 1398 *Gorennach* za Gorenje pri Ajdovščini, ca 1400 *Kōrenach* za Gorenje pri Blagovici, 1498 *Gorenach* za Gorenje pri Kranju. Enako najdemo 1340 *Dolonach* za Dolenje pri Ajdovščini, 1370 *Dolenach*, nekje pri Gorici, 1436 *Dolenach* za Dolenje pri Krškem in 1499 *Doleynach* nekje južno od Ajdovščine (Historični zapisi so citirani po rokopisu dr. M. Kosa).

V predelih, kjer se je pri tipu *Gorje* še ohranil stari genitiv *iz Gorjan*, najdemo danes regularno samo genitiv *iz Dolenj*. Ker tudi pri *Slovĕne* po vsem slo-

vanskem svetu nikoli ni izpričan lokativ **Slověchъ*, lahko upravičeno sklepamo, da je praslovansko izhodišče tega imenskega tipa pluralni kolektiv *Gorěne*, *Dolěne*, ki na slovenskem teritoriju ni sovpadel z nič manj pogostnim *Gorjane*, *Doljane*. Ta tip se je medsebojno podpiral z adjektivi *gorenji*, *dolenji*. Izključiti moramo možnost, da bi bil šele produkt kasnejšega dialektičnega prehoda -'a- v -e-, saj se imena *Vrbljene*, *Smrjene* niso skrajašala za en zlog kakor *Gorjane* v *Gorje*.

Če sprejmemo verjetnost o formalni enakosti imena *Slověninъ* z *Gorěninъ*, *Dolěninъ*, lahko iz imenskega gradiva razberemo, da se je v slovenščini karakteristični singularni formant *inъ* začel nadomeščati z -*ъcъ* najprej pri tem tipu. Že zgodaj so izpričana imena *Gorenčiče*, leta 1091 *Gorinsig* in *Dolenčiče*, 1284 *Dolenzich*, 1300 *Dolents* za *Dolenčiče* pri *Osojah*, ali 1291 *Tolentschitz* za *Dolenčiče* pri *Javorjah*. Ta imenski tip je že izveden iz oblike **dolěnъcъ* z dodatnim sufiksom -*ič* (iz *-*itjo*) za podanike ali potomce nekega *Gorenjca* ali *Dolenjca*. Na vsem slovenskem ozemlju ni niti enega primera takšne izvedenke iz osnov na -*jane*. Imena na -*iči* so pri nas redka in so prva prenehala biti produktivna. Tip *gorjanec*, *poljanec* se je uveljavil samo v apelativih in gorsko ime *Gorjanci* mora biti dokaj mlado, saj ni niti enkrat izpričano v historičnih virih do osemnajstega stoletja. Tudi obrnjena konglutinacija sufiksov *ъcъ* + -*jan(inъ)*, ki se je posplošila v novejših stanovniških izvedenkah tipa *Kranjčan*, *Tržačan*, ni zastopana v toponomastiki in se je razvila šele, ko imena *Gorje* iz *Gorjane* niso bila več občutena kot stanovniška imena.

To bi bilo treba dodati *Ramovševim* (*Narodna enciklopedija IV* in *Kratka zgodovina 3*) ter *Skokovim* (*Jsl. Fil. VIII 88—102*) izvajanjem o nastanku oblike *Slověnъcъ* za starejše *Slověninъ*. Singularni formant -*inъ* je bil res nepotreben v jezikovni zavesti, ker je bil poedinec že dovolj karakteriziran s samim singularom. Izgubil ga je velik del slovanskega zahoda, po njem ni več sledu v lužiški srbščini, v slovaščini, v zahodnih poljskih in srbohrvaških narečjih. Vendar se je slovenščina razvijala samostojno. Leta 1240 je v *Reziji* še izpričan kmet *Gorianin*, *Gorgyanin* (*M. Kos. Primorski urbarji II 299*) in to je edina sled starega -*inъ*, kar jih dosedaj poznamo. Njegovo izginotje je podpirala tudi ženska oblika *Slověnъka* in adjektiv *slověnъskъ*, toda pri nas je že kmalu po letu 1000 izpričano krajevno ime *Gorjansko*, ki nam pokaže, kako je analogija delovala na vse strani in poskušala poenostaviti zapletena besedotvorna in fleksijska razmerja.

Nova oblika *Slověnъcъ* se je razvila dovolj zgodaj, da je zajela poleg slovenskega tudi še kajkavsko in čakavsko ozemlje. Služila ni samo za označevanje ožjih narodnostnih skupin, ampak je ohranila do devetnajstega stoletja tudi funkcijo rodovnega imena *Slovanov* nasploh. Vendar je treba poudariti, da se še danes glasi naše narodno ime povsod, kjer se je ohranilo v stalni kontinuiteti, brez sufiksa -*ъcъ*. V *Beneški Sloveniji* so izpričane oblike za singular *Sloveň*, za plural *Sloveňi* in tudi v *Prekmurju* poznajo samo singular *Sloven*, feminium *Slovenka* poleg plurala *Slovenje*. Tudi pri *Trubarju* najdemo poleg oblike *Slovenzi* tudi še *Sloueni*.

Zaključki o razvoju imena, do katerih nam pomaga deloma po ovinkih jezikovno gradivo, so mnogo bolj zanimivi kakor neposredni zgodovinski viri. V najstarejših listinah ni mogoče vedno jasno razbrati, kdaj se ime nanaša na vse Slované in kdaj so menjeni samo *Alpski Slovani*. Iz listin, objavljenih v *Gradivu za zgodovino Slovencev F. Kosa*, posnemam samo najbolj splošne po-

datke. Zapis iz leta 595 in *sclaborum provinciam* se nedvomno že nanaša na naše prednike. Prav tako *Sclavinia tellus* iz leta 630. Ime *Sclavi* za Alpske Slovane se pojavlja v latinskih listinah vedno bolj pogosto od začetka osmega stoletja dalje. Grafika imena ni enotna, srečujemo oblike *Sclavi* (705), *Sclaui* (725), *Sclavani* (770), *gens Sclavonica* (775), *Sclavania* (785), *sclavorum montes* (810). Za jezik se uporablja naziv *lingua sclavonica* (970), *vocabulo Schlavorum* (973). Na spodnjem Avstrijskem je 979 zapisano *Sclavanice*. Na jezikovno mešanih ozemljih srečujemo večkrat oznako za narodnost družine na posamezni kmetiji. Tako se neko posestvo imenuje leta 870 *hoba sclavanisca*, leta 1000 *sclauanisca colonia*, leta 1020 *hoba slauanica* itd.

Latinizirani germanski naziv za Slovence zasledimo prvič leta 612 *Venetii*, bolj pogosten pa postane termin *Windisch* šele kasneje v nemško pisanih listinah.

Latinski zapisi imena imajo regularno v prvem zlogu *-a-*, v drugem zlogu pa srečujemo poleg *-a-* in *-e-* tudi *-i-* in *-o-*. V devetem stoletju se večkrat pojavi oblika *Sclavani* (884), *Sclauani* (827), ki še najbolj odgovarja izhodnemu *Slověne*, z *-e-* beremo v devetem stoletju oblike *Sclauenicus*, *Sclauensis*, z *-i-* v istem času *Sclauinia*, *Sclauinlis mansus*, z *-o-* pa šele po letu 1000 *Sclauonicae massaritae*, *Sclauonice*. Dvomljivo se zdi samo zgodaj izpričano ime *Slougenzin marcha* iz leta 680 za pokrajino ob Blatnem jezeru, kar je morda izvedeno iz nekega germanskega antroponima (Ramovš, Kr. Zg. 4, Kelemina, ČJKZ VI 48). Domače oblike imena pa so, žal, prvič izpričane šele v šestnajstem stoletju pri protestantskih avtorjih, zato ne moremo spremljati njihovega razvoja skozi dolga stoletja.

Nekaj malega podatkov nam nudijo krajevna imena. Da se neki kraj naravnost imenuje slovenski, si lahko razlagamo na več načinov. V poštevh prihaja opozicija do okoliškega prebivalstva druge narodnosti. Za krajevno ime *Slovenje* nemško *Sloveniach* na Koroškem pri Velikovcu, v narečju danes *Rute* ali *Svovije* sodi M. Kos (Geogr. vestnik VIII 106), da je bilo sprva še antiteza k predslovanskemu prebivalstvu. Ta razlaga je še vedno bolj sprejemljiva kakor novejša Kranzmayerjeva (ONB von Kärnten II 209), da je tukaj potekala stara jezikovna meja med Nemci in Slovenci. Posesivni formant *-jb*, ki ga imamo v obliki *slovenji* je bil najbolj tvoren v prvi fazi po naselitvi, skoraj popolnoma pa izgubi svojo produktivnost po letu 1300. Zato lahko sklepamo tudi za ime *Slovenja vas* na Štajerskem, da je dokaj staro, čeprav zanjo nimamo historičnih zapisov. Leta 1320 se omenja pod imenom Rorbach (M. Kos, Salzburški urbarji 89). *Slovenj Gradec* je dobil svoje ime za razliko od Nemškega Gradca. Ime je izpričano 1165 *Windisken Graze*, 1251 *Windisgrazprouinzia* (Zahn, ONB von Steiermark 503), današnji avstrijski *Graz* pa nosi stalni vzdevek »bavarski«, leta 1273 *Baerisgrez*, leta 1278 *locus Pairische Gretz* (Zahn, idem 229). Izjema je *Slovenji Plajberk* na Koroškem, ki ga domačini imenujejo samo *Plajberk* ali *Svinčana gora*. V krajevnih imenikih srečujemo oblike *Slovenji* in *Slovenski Plajberk* in oboje je kakor *Slovenska Bistrica* ali *Slovenske gorice* nastalo šele v devetnajstem stoletju. *Slovenji* je v tem primeru samo umetna arhaizacija.

Adjektivna oblika *slovenski* je vsaj v krajevnih imenih mlajša kakor *slovenji*. *Slovenska vas* pri Ribnici se prvič omenja 1436 *Windesdorff* proti *Nemški vasi*, *Payersdorff* v bližini.

Iz primerjalnega slovanskega gradiva pa lahko sklepamo, da pri imenih, izvedenih iz osnove *Slověn*- nimamo vedno opravka samo z narodnostnim nazivom, ampak je treba vsaj včasih računati tudi z antroponimom. Pri nas ni za

to mnenje nobenega jasnega primera, le *Slovenje* bi bilo s stališča jezikovne tvorbe razložljivo tudi kot »prebivalci kraja, ki je dobil ime po Slovenu«. Vendar je antiteza mogoča tudi do kakšnega drugega slovanskega rodu, naseljenega v bližini.

Številna nemška imena s členom *Windisch* niso še v celoti zbrana in vsestransko analizirana, čeprav jih je izredno veliko po vsem ozemlju, ki so ga nekoč kolonizirali Alpski Slovani. Iz pestrih narečnih refleksov in iz različnih historičnih podatkov bi bilo mogoče še znatno dopolniti sliko o prodiranju nemške kolonizacije v posameznih pokrajinah skozi stoletja. Vendar je to naloga za dobro in vsestransko pripravljenege germanista, ki ji slavist ne more biti niti približno kos.

Tudi na Furlanskem je med nekdanjim longobardskim limesom, ki je v bistvu ostal jezikovna meja do najnovejšega časa, in med Taljamentom več sledov slovanske naselitve v krajevnih imenih. Vemo pa, da ni bila kompaktna, zato so imena *Sclavagnès' cis*, *Sclavóns*, *S'ciavói*, *Borgo degli Schiavoni*, *Sclaunic* (Skok, Oko Trsta 185—206) edine zanesljive priče slovenske kolonizacije. Datirajo jo navadno v čas po zmagi Slovencev nad Longobardi, računamo pa lahko tudi še s kasnejšo mirno kolonizacijo. Furlanski kraj *Medie* se imenuje leta 1158 *Medea Latina*, 1294 pa že *Midea Sclabonicha* (M. Kos. STL).

V začetku slovenskega pismenstva najdemo pri Trubarju oblike *lubi Slouenzi*, *slouenski iezig*, *slouenska besseda*. Enakih terminov se poslužujeta tudi Krelj in Dalmatin. Čeprav ne vemo popolnoma gotovo, kako bi avtor šestnajstega stoletja na zemljevidu omejil teritorialno razširjenost tega naziva, ni nobenega dvoma, da smo današnji Slovenci v celoti vključeni vanj. Bohorič imenuje slovenščino *lingua carnoliana vel rectius slavonica*, Meģiser *illurica qual vulgo sclavonica appellatur*. V osemnajstem stoletju rabi Gutschmann izraz *Windische Sprachlehre* (1777), Pohlin *Kraynska Gramatika* (1768), Zelenko pa že *Slovenska gramatika oder wendische Sprachlehre* (1791). Ker je še Miklošič vključeval kajkavce v slovensko narodnostno skupnost in se prebivalci južne Istre okoli Lovrana in Opatije še danes imenujejo *Slovinci*, je bil termin verjetno vedno nekoliko relativen, zato ni prav nič čudnega, da ga je za slovenski knjižni jezik izpodrival konkretnější naziv *kranjski jezik*. Šele čas po revoluciji 1848 je preciziral pomen termina *slovenski* tako, kakor ga razumemo danes.

Kopitar je imenoval svojo slovnico *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, kar po smislu že odgovarja današnjemu pojmovanju, samo primernege izraza zanj mu je še manjkalo. Prekmurska literarna tradicija pa pozna samo izraz *slovenski*.

Prvi ohranjeni prekmurski tisk je *Abecedarium szlovenszko* (1725), Sever je prvi zapisal *slovenski narod* (1747), Kůzmič rabi izraze *slovenski jezik*, *stare prave Slovene* (1754), Torkoš *naši Slovenje*, *ves slovenski narod* (1771).

Termin *Slovan* je mlada slovanska izposojenka. Poreklo te oblike, ki je glasoslovno mogla nastati samo v slovaškem ali poljskem jezikovnem okolju in so jo osvojili tudi Čehi, je pri nas prvi rabil Bleiweis v Novicah že pred letom 1848. Kmalu se je udomačila, čeprav so se posamezni avtorji zatekali tudi k drugim tvorbam. Šubić je pisal *slavjanska narečja* (1848), Luka Jeran *slovensina* (1848), Majar *Slaveni* (1848), Einspiler *Slavjan* (1848 in 1851). Pojem *sloga jugoslavenska* se pojavi prvič leta 1848 (Jeriša, Slovenija), glasoslovna opozicija *Jugoslavija* proti *Jugoslovan* pa se je ohranila do današnjega dne, čeprav ni z ničemer opravičena.

Ne moremo dvomiti o stalni kontinuiteti imena *Slověninъ*, *Slověne* na slovenskih tleh. Zaslužilo bi pa, da bi ga skupaj do zadnjih podrobnosti obdelali jezikoslovci slavisti, romanisti in germanisti, onomastiki, geografi, zgodovinarji in etnografi, do zadnjih podrobnosti z vso problematiko, ki jo more zajeti znanstvena misel pri analizi drobcev v mozaiku preteklosti.

Stanko Janež

NEZNANA LEVČEVA OCENA IVANA CANKARJA

(v zvezi s Cankarjevo prošnjo za državno pisateljsko podporo)

V poglavju o Levčevem mentorstvu je morda najpomembnejši, a doslej neugotovljeni in prejkone neugotovljivi Levčev delež pri utemeljitelju slovenske moderne — *Ivanu Cankarju*, delež, ki ga ima Levec kot njegov učitelj slovenskega jezika, kot njegov podpornik, najprej kot profesor dijaka Cankarja na ljubljanski realki, potem pa kot podpornik Ivana Cankarja — literarnega ustvarjalca. Pri tej trditvi se opiramo zlasti na Cankarjevo izjavo, ki jo je dal bratrancu Izidorju Cankarju za knjigo *Obiski*. Ko je Ivan Cankar v *Obiskih* leta 1910 odgovarjal Izidorju na vprašanja, kaj je bral v dijaških letih, navaja od domačih pisateljev Janeza Trdino, od svetovnih pa Shakespeara, Molièra, Homerja, Sofokleja, Evripida, Horaca, Maeterlincka, Verlaina, Baudelaira, Gogolja, Dostojevskega, nato pa značilno dodaja: »*Moj najboljši učitelj, ki sem mu veliko hvaležnosti dolžan, pa je bil Levec.*«

Če torej Cankar sam postavlja Levca na prvo mesto svojih učiteljev, je upravičeno vprašanje, kaj je tisto veliko, za kar mu je dolžan hvaležnost. Odgovor na to vprašanje nam je lahko celotna Levčeva osebnost, njegova osebnost kot učitelj — vzgojitelj, kot literarni kritik in teoretik, kot literarni zgodovinar. Iz Cankarjevih pisem Levcu, ki nam govore o njuni literarni zvezi, lahko razberemo, da je šlo Cankarju pri teh pismih le za prošnje glede izplačevanja honorarja pri Slovenski Matici, za katere je bil zmerom v stiski, Levec pa je bil tisti, ki mu je s honorarji širokogrudno pomagal.

Levec je bil Cankarjev učitelj slovenščine na realki od četrtega do sedmega razreda, vendar je dijak Cankar prejkone vzbujal njegovo pozornost že prej. Kot šestošolec je Cankar napisal domačo nalogo o Ivanu Kacijanarju v verzih kot balado. Levec je poskrbel, da je bila pesem natisnjena na naslovni strani novembrske številke Ljubljanskega Zvona 1893, in je za nagrado mlademu pesniku dal goldinar. Tako je mladega literata, ki je nanj prejkone vplival kot učitelj s svojimi književnimi idejami, kot »mož naprednih, čisto estetičnih idej«, s svojo duhovno kulturo kot eden naših najuglednejših literarnih teoretikov, kritikov in literarnih zgodovinarjev, kot urednik zbranih del slovenskih pisateljev uvedel v vodilno slovensko literarno revijo. Kot učitelj ga je seznanjal posebej s poetiko, ki jo je v 5. in 6. razredu realke 1892/4 učil po svoji rokopisni knjigi. Cankarja je opozarjal na dela evropske in svetovne literature in v Levčevi šoli je prejkone Cankar našel spodbudo za živahnejšo literarno dejavnost, za kritiko in polemiko.

Na Cankarjevo prošnjo je Levec posredoval pri Bambergu, da mu je založil pesniško zbirko *Erotiko* (1899), kot urednik Knezove knjižnice in predsed-

nik Slovenske Matice pa mu je priobčeval — naj navedemo najpomembnejše — novele in povesti: Popotovanje Nikolaja Nikiča (1900), Tujci (1901), Na klancu (1902), Življenje in smrt Petra Novljana (1903), Križ na gori (1904), Potepuh Marko in Kralj Matjaž (1905), Martin Kačur (1906), vse to, dokler je bil Levec predsednik Slovenske Matice. Pozneje, ko je bila Slovenska Matica pod Ilešičevim predsedništvom, je v Knezovi knjižnici Cankar objavil samo novelo Novo življenje (1908).

Pri Slovenski Matici objavljene Cankarjeve povesti Na klancu, Križ na gori in Martin Kačur sodijo po jasni umetniški zgradbi, globini misli, obdelavi slovenskega družbenega življenja in umetniški izrazni moči nedvomno med tista slovenska pripovedna dela, ki ne bodo obledela.

Dokler je bil Levec pri Slovenski Matici, to je do leta 1907, sta imela Cankar in Meško v njem svojega podpornika, ki je branil njuno delo pred moralističnimi, konservativnimi »superkritičnimi« odborniki. Če Levec moderne ni sprejemal brez pridržka, kritično sodil o Cankarjevi prozi, da je pesimistična in včasih nejasna, je tako sodil kot predstavnik realistične šole, vedel pa je pravilno vrednotiti Cankarjev bleščeči, »očarljivi« literarni slog. Cankar pri Levcu ni iskal literarnih nasvetov ali od njega želel, da mu popravlja literarna dela, kakor je za literarne nasvete prosil Levca in se mu za popravke zahvaljeval Meško; bil je že zgodaj dograjena, samozavestna pisateljska osebnost, ki je o družbenih, umetnostnih in literarnih vprašanjih imel izoblikovana spoznanja. Levec mu je priznaval, da je mojster literarnega izraza.

Za razmerje med Levcem in Cankarjem je kaj značilno in pomembno, da to razmerje ni bilo pokroviteljsko, marveč prijateljsko. Cankar je zahajal k Levčevim kot prijatelj domačega sina Vladimira, a tedaj, ko so slovenski meščanski nacionalisti zaradi Proftove zadeve napadali Levca, ko je list Notranjec klical, da je treba Levca kot »izdajalca slovenskega naroda« vreči na smetišče, s tem pa Levcu prizadejal krivico, ki je Levca mučila do smrti, je isti Levec prav tedaj, ko je Cankar na listi socialdemokratske stranke kandidiral za poslanca v državni avstrijski zbor, spodbudil Cankarja, da je zaprosil za državno pisateljsko podporo in jo tudi dobil po Levčevem priporočilu in predlogu.

Levčeva ocena Cankarjevega dela v spremnem poročilu k Cankarjevi prošnji, potem ko je le-ta šla skozi policijske urade na Dunaju in v Ljubljani, je bila pogumno dejanje, ki nam z modro in pretehtano presojo slovenskega ali boljše kranjskega družbenega življenja in okolja, ki je vedelo biti krivično tako pisatelju Cankarju kakor deželnemu šolskemu nadzorniku Levcu, v pravi luči razodeva Levčevo veličino.

Naj podamo to znamenito, doslej neznano Levčevo oceno o Cankarju, napisano 4. junija 1907 kot uradno poročilo Levca — poročevalca pri deželni vladi na Kranjskem, v našem prevodu:

»Ivan Cankar zavzema kot dramatik, novelist in satirik med sodobnimi slovenskimi pisatelji odlično mesto.

Njegove tri drame Jakob Ruda, Kralj na Betajnovi in posebno Za narodov blagor so v Ljubljani igrali z največjim zasluženim uspehom.

Za vse tri drame je značilno ostro (tenkočutno: prečrtano) označevanje, duhovit dialog in odrezava domislica, a tudi natanko poznavanje dramske tehnike.

Ker se v teh dramah brezobzirno bičajo napake in pomanjkljivosti sodobne vladajoče slovenske družbe in so posamezni tipični predstavniki te družbe prav nič njim v korist prikazani s pravo, pravcato fotografsko natančnostjo, so te tri drame v literarni kritiki — glede na politično in socialno stališče recenzentov — našle različen sprejem in so izginile z odra, na katerem bodo nedvomno spet oživele v spremenjenih razmerah.

Kot pripovednik in novelist je Cankar priznan utemeljitelj in voditelj (slovenske) moderne.

Kot tak je čvrsta, samosvoja pisateljska osebnost, ki se ne naslanja na nikake predhodnike, marveč hodi svojo lastno izvirno pot.

(Po bleščečem slogu je nedosegljiv. Prečrtano: S. J.).

Od shematskih realistov in veristov se loči po tem, da se ne zadovoljuje s površnim zunanjim opisovanjem in vidnimi efekti, marveč prodira v globino človeške duše, ljudi razčlenjuje, (junake dušeslovno: prečrtano) dogajanje dušeslovno utemeljuje, značaje tenkočutno cizelira, v socialnih razmerah išče skrite vzroke in nagibe, ki jih z odličnimi umetniškimi sredstvi odkriva, družji v pretresljivo podobo in v hitrem tempu dovede do neizprosnega logičnega konca.

Okolje, ki se v njem gibljejo njegove postave, je umetniška bohema, so sodobne socialne razmere na Kranjskem. V svojih pripovedih za predmet opisovanja posebno rad izbira socialno revščino delavca in malega obrtnika, idealnega izgubljenega študenta, umetnika in ljudskošolskega učitelja, ti so zavoljo tega, ker jim za praktične življenjske cilje nedostaja razumevanja, zapostavljeni in jih naduta in plehka družba odriva, zato v naglem boju za obstanek izgubljajo svoje ideale in oporo ter bedno propadajo.

Kritika je zategadelj očitala pisatelju, da ne pozna nikakih idealnih ljudi in da upodablja samo potepuhe (vagabunde). Na to je Cankar po pravici odgovoril, da si ljudi in razmer ne izmišlja, marveč da jih upodablja prav take, kakršne pozna in kakršni so v resnici. Po tankočutni opazovalni nadarjenosti, po ostrem označevanju nastopajočih oseb, po posrečenem, jedrnatem opisovanju kraja in razmer nedvomno prekaša vse sodobne slovenske pisatelje. Njegova oblikovalna moč je velika, izražanje v velikih stavkih brez graje, blagoglasnost njegovega lahko tekočega jezika očarljiva. Kar piše in upodablja, so resnični ljudje s toplo opisanim življenjem, prikazani resnično v izvirni umetniški obliki.

Cankar je izredno plodovit pisatelj.

V razdobju desetih let je priobčil 14 samostojnih del in razen tega s prispevki zalagal vse slovenske revije.

Njegove najboljše stvaritve so povesti Na klanecu — Križ na gori in Martin Kačur. Vse tri je v zadnjih letih izdala Slovenska Matica. V prvi povesti upodablja (na pretresljiv način: prečrtano, S. J.) revščino revnih prebivalcev vasi Klanec v nasprotju z dejanjem in nehanjem dobro situiranih prebivalcev bližnjega trga. Povest je predvsem avtobiografija pisatelja in družine, iz katere izhaja. Treba je — če razmere poznamo natančneje — samo zamenjati Klanec s Hribom, trg z Vrhniko in junaka povesti z imenom Mihov s pisateljevim očetom — revnim krojaškim mojstrom na Vrhniku in pred seboj imamo spretno prikrito resničnost. V ljubezenski zgodbi Križ na gori slika nežno razmerje med mladim, kvišku strmečim slikarjem in nedolžno, lepo in prikupno cerkov-

nikovo hčerjo Hano, njegov trdi boj z zoprnostmi življenja in z družbo, ki je brez razumevanja za umetniška stremljenja.

Martin Kačur («življenjepis idealista») je presunljiva tragedija idealnega ljudskošolskega učitelja, ki je pregnan v Blatni dol in propade, a hkrati je tudi ostra kritika kranjskega učiteljstva in razmer, v kakršnih živi. (S plavim svinčnikom prečrtano: S. J.).

Cankarjevi satirični spisi so naperjeni proti obstoječim razmeram v slovenski umetnosti in literaturi. Če pisatelj tudi pretirava tu pa tam in je oseben, je treba njihovo tendenco, da biča široko se razmahujočo povprečnost in koterijo in da priznanje pribori dobremu, pohvaliti.

Cankar se je najprej poskusil z zvezkom pesmi Erotika, ki pa v npravstvenem pogledu ni brez ugovora. Celotno naklado je zategadelj pokupil visok cerkveni dostojanstvenik in jo s tem odtegnil prodaji. (Prečrtano z modrim svinčnikom: S. J.).

Že dlje časa pa so mu vsa takšna nagnjenja v spisih tuja in proizvodom njegovega peresa celó revije strogo katoliške smeri, kakor časopis Dom in svet, rade odpirajo svoje kulturne predale. Trda življenjska šola, ki jo je prestal pisatelj, ima v vseh njegovih spisih pomembno vlogo.

Zatorej mi bodi dovoljeno, da vržem majhen pogled na njegove življenjske razmere.

Cankar je bil sedem let moj učenec na državni višji realki v Ljubljani in lahko rečem iz lastnih opazanj, da je kot tak bil navezan samo na podporo dobrih ljudi in se je šolal v največjem pomanjkanju. V nižjih razredih je navzlic temu vsako leto bil najboljši učenec v razredu, nadarjen, priden, hitro je dojemal in bil živahen, prikupen, ljubljenec svojih učiteljev. V višjih razredih se je poprijel branja romanov in študija modernih jezikov ter je zanemarjal zaradi tega realistične stroke, tako da je opravil šibko maturo. Potem je odpotoval na Dunaj, da bi študiral moderno filologijo, a je kmalu opustil študij in se docela posvetil pisateljevanju.

Navzlic svoji izredni plodovitosti na tem področju doslej ni prišel na zeleno vejo, marveč prav do današnjega dne ostal ubog revež. Kot tak uživa usodo vseh slovenskih pisateljev, ki so navezani samo na zaslužek svojega peresa.

Ljubljana, 4. junija 1907.

Franc Levce.«

Levec je napisal svoj referat, potem ko mu je Cankar v pismu z dne 28. maja 1907 ponudil Kristanov referat o svojem delu, češ: »Meni se zdi, da se Kristan, ki pozna vsa moja dela, v nobeni važni stvari ni zmotil.«

Policijski referent, ki je k Cankarjevi prošnji moral pripisati svoje ugotovitve, je ob robu Levčevega poročila pripisal pripombo. Le-ta pravi, da je Cankar pri zadnjih državnozbornih volitvah nastopil kot socialdemokratski volilni kandidat, ne da bi se pri tej priložnosti omadeževal na kak prononsiran način.

Pol leta kasneje je bila Cankarju na Dunaju izročena državna pisateljska podpora v znesku 400 kron. Pisatelj je na način, ki je bil za njega kaj značilen, dogodek proslavil s prijatelji v neki dunajski predmestni krčmi, a slovenskega referenta v dunajskem ministrstvu dr. Frana Skaberneta, ki se je potrudil, da je Cankar brez kakih večjih formalnosti dobil to vsoto denarja v celoti, in na pro-

slavo prišel kot gost, sprejel s prav cankarjanskim humorjem: »To je tisti mandarin, ki mi je izplačal štipendijo!«

Zgodilo se je prvič v slovenski kulturni zgodovini, da se je Slovenec, ki je kot deželni šolski nadzornik bil pač visok državni funkcionar v avstrijski prosvetni administraciji in moral od domačih poniglih osebnih nasprotnikov zato poslušati očitke, da je »vladni podrepnik«, s svojo odločujočo besedo drznil avstrijski vladi na Dunaju priporočiti in predlagati, naj državno pisateljsko nagrado podeli pisatelju, ki je mesec dni prej kot predstavnik slovenskega proletariata »pri zadnjih državnoborskih volitvah« nastopil kot socialnodemokratski volilni kandidat. Levec je bil tisti, ki je v nemškem poročilu osveščeno poudarjal resnico o Cankarjevem umetništvu, ko v njem hvali tendenco njegovih satiričnih spisov.

* Po Levčevem referatu je Cankarja ocenil in vladi priporočil univ. prof. Vatroslav Jagić.

Cankar se je pozneje večkrat kar najugodneje izražal o svojem učitelju Levcu. Ob Levčevi smrti je Ljubljanski Zvon celo najavil Cankarjev nekrolog, ki pa ni izšel, bodisi da ga Cankar ni napisal, kakor je nameraval, ali pa je bilo krivo kaj drugega.

Igor Gedrih

OB JARČEVEM PESNIŠKEM PRVENCU

Jarčev pesniški prvenec »Človek in noč« (1927) daje svojevrsten in pomemben delež slovenskemu ekspresionizmu, ki je životvorno uveljavil novo literarno smer v dvajsetih letih. Kot kozmični ekspresionist je Miran Jarc s to zbirko miselno izživel svojo fazo ekspresionizma, toda slogovno izrazno se mu kažejo pesniške sledi še v naslednji zbirki (»Novembrske pesmi« 1936.), čeprav je tu odrazil bistveno nove miselne komponente, ki imajo središče v socialni motiviki. Ob zbirki »Človek in noč« se pojavlja vrsta vprašanj teoretične in praktične narave, čeravno je že dokaj utrjeno mnenje, da je Jarčev pesniški ekspresionizem začel dobivati motivne, miselne in slogovne poteze, ki kažejo na formiranje samosvoje pesniške osebnosti, že od 1918. dalje, ko Jarc prične objavljati v Ljubljanskem zvonu ter se več ali manj zaključiti z letom 1927, ko končno izide zbirka.

Že pred izidom zbirke »Človek in noč« je pesnik odrazil miselno valovanje — o tem pričajo nekatera pisma —, ki govore o novem družbenem interesnem področju kar je pesniško oblikoval kasneje, kot lahko razberemo iz pesmi po revijah ali v »Novembrskih pesmih«. Zagotovo pa je izid zbirke »Človek in noč« zakasnel pojav v razvoju Jarčeve pesniške poti, kar je Miran Jarc težko občutil.

Za Jarčevo neustaljeno, vedno valujočo naturo je svojsko dvoje: da v teh letih, in bržčas tudi kasneje ne, ni dokončno osvojil nekih ustaljenih idejnih nazorov — neredko naletimo na protislovja — vendar lahko govorimo o neki osrednji valujoči miselni črti, zlasti v kasnejših letih. In da je svoja spoznavanja, miselne metamorfoze realiziral precej kasneje predvsem v pesništvu kot njegovem osnovnem izraznem sredstvu. Svoje antiartistično razpoloženje in novo interesno področje zanimanja izpričuje pismo Božidarju Jakcu iz leta 1925: »Evrope ne bodo rešili pevci-kričači, ne Beethovni, ne Nietscheji (ti že celo ne), ne tragedi, ampak delovne roke ponižnih trpečih bratov in sester, mater in očetov.« Spričo takih in podobnih ugotovitev smemo govoriti o določenem premiku

iz sredobežnosti, hkrati pa najdemo oporo, da je v tem letu Jarc dosegel kulminacijo ekspresionistične lirike.

Ponuja se vprašanje, kdaj je pesnik po vsebinski dozorelosti imel realne pogoje za tiskanje svojega prvenca, in ali bi neobjavljeni pesniški rokopisi — ali celo nekake zbirke — bistveno spremenili dosedanje mnenje o ekspresionistični fazi Jarčeve lirike.

Na prvo vprašanje lahko zanesljivo ugotovimo, da je Jarc imel rokopis za zbirko »Človek in noč« že konec 1925. povsem urejen, pričakoval je, da mu bo Učiteljska knjigarna na pričetku prihodnjega leta zbirko natisnila kot se je dogovarjal, a je marca nepričakovano dobil odklonilno obvestilo, ki navaja težke čase kot razlog, da mu zbirke ne morejo založiti. Omeniti velja, da je bil tedanji naslov zbirke »Skrivnostni romar« (II); predloženi rokopis je bil prav isti, kot ga poznamo iz izišle zbirke, le da je — najbolj verjetno pesnik — obdržal nekaj pesmi, ki bi po izpovedni intenziteti ne ustrezale celotnemu opusu.

Težave, ki jih je imel Miran Jarc ob natisu, ne izvirajo morda iz specifičnih potez kozmičnega ekspresionizma kot to izraža pesnik, marveč iz splošnega kulturnega stanja, ki ga tesnijo ozke razmere meščanske brezbriznosti. Podobne težave delijo mnogi sodobni ekspresionisti različnih umetnosti. Četudi vnanje, z nastopi skupno manifestirajo nove poti v besedni in glasbeni umetnosti, le stežka doživljajo priznanje, samozadovoljno meščanstvo pa je indiferentno do nadarjenih umetnikov ali pa jim je celo nasprotno. Zato je razumljivo, da ob takih odnosih postaja knjiga ali partitura le predmet komercialne kalkulacije, ne pa splošna kulturna dobrina, mladi umetniki pa najdejo razumevanje le v ožjem krogu.

Poleg omenjenega rokopisa iz leta 1925 pa se je ohranil v rokopisu še en »Skrivnostni romar« (I) iz 1920. leta. Jarc, ki je rokopis posvetil svojemu prijatelju Božidarju Jakcu, je v posvetilnem zapisu sam objasnili: »Devet pesmi, — iz moje prvotno zamišljene zbirke »Skrivnostni romar« —, ki naj za silo nekako pokažejo v prav grobih obrisih mojo pot od prvega krika spoznanja Ah (črni vran!!) do Človeka in noči oz. Vrtiljaka.« Jarc je še omenil, da gleda z nasmehom na začetniške stihe nekaterih pesmi rokopisa, zaveda se, da ima za seboj nekaj dozorelih pesmi ter omenja, da bo nekatere pesmi predelal.

Četudi devet pesmi ne bi zadostovalo za samostojno pesniško zbirko, se vendarle velja pomuditi ob njih. Pet od teh je bilo objavljenih v Ljubljanskem zvonu, Domu in svetu, oziroma tri od teh najdemo v izišlem knjižnem prvcu. (Skrivnostni romar, Človek in noč, Vrtiljak.) Jarc je samokritično vrednotil lastne pesmi, saj ostalih pesmi ne srečujemo v »Skrivnostnem romarju II« in le-te pesmi ne predstavljajo formalno in miselno usklajeno celoto, prej obratno.

Lahko bi pridjali še rokopisno zbirko enajstih pesmi pod naslovom »Nekoliko pesmi« iz leta 1919, (Trhlo drevo, Pod slapom bi našli v izišli zbirki), pa bi se podoba Jarčeve lirične ekspresije ne spremenila bistveno. Mimo navedenih, skupno petih ekspresij, ki so kasneje natisnjene v zbirki »Človek in noč«, so ostale rokopisne pesmi ali pa tudi večina v revijah objavljenih take narave, da bolj odražajo pesnikovo tipanje za samosvojim pesniškim izrazom, mnoge pa so celo po motiviki in povednosti blede, formalno neizdelane. Lahko napravimo zaključek, da tudi najboljše Jarčeve ekspresije iz leta 1920 ne bi zadostovale za samostojno, kvalitetno pesniško zbirko, v tem času lahko govorimo o pesnikovem iskanju ustrezne ekspresivne metrične podobe, ki naj bo usklajena s povedno intenziteto in z ekspresivnim slogom, kar pa se Jarcu posreči le v

najboljših liričnih ekspresijah, zato smemo postaviti letnico 1925 kot nekak mejnik v Jarčevem pesniškem ekspresionizmu. Tega leta je imel pesnik pripravljen za tisk kritični izbor pesmi, lahko rečemo prav tak kot v zbirki »Človek in noč«, in kot ga je po izidu ovrednotila tedaj literarna kritika.

Zgolj kot na zanimivost se lahko spomnimo na tisti pasus Jarčevega avtobiografskega romana, kjer govori o Danijelu Bohoriču (M. Jarc), ki podari zvezček pesmic Nataši (Lei Pleiweisovi), kar ima resnično ozadje. Ohranjeni zvezček »V tistih tihih večerih« (1915) samo dopolnjuje prejšnjo misel o pesnikovem iskanju, kar je tem bolj razumljivo, če pomislimo, da je bilo tedaj Jarcu 15 let in da mu ne moremo zameriti ne romantično sanjavih izpovedi ne idealizirane zaverovanosti, kljub njegovim iskrenim hotenjem.

Navedena rokopisna ostalina ter objavljene pesmi do izida Jarčevega prvenca dado zaokroženo podobo o formiranju pesnikove ekspresije. Če so prav zgodnje pesmi deloma prigodniške, deloma — v večji meri — pa se odmikajo na emocionalno ali refleksivno področje, potem lahko ob l. 1920 govorimo le o nekaterih dozorelih in za Jarca tipičnih ekspresijah, večji del vezane besede tega časa pa je izrazito prehodnega značaja, tem pesmim se pozna neubranost, pa tudi skromna povednost. Vse to govori o dolgotrajnem formiranju Jarčeve dozorele ekspresije, ki do 1925. doseže v poeziji svoj vrh. Čeprav je Miran Jarc kot osebnost zelo zgodaj dozoreval, je proces zorenja njegove ekspresionistične lirike relativno daljši, primeri mnogih pesmi — zlasti v rokopisu — pa pričajo o motivni in izrazni razvejanosti, ki ima malo ali pa celo nič skupnega z ekspresionizmom. Vse to prav nič ne jemlje vrednosti Jarčevi ekspresiji, strnjeni v zbirki »Človek in noč«, daje pa slutiti različne miselne in emocionalne komponente — poleg ostalega — ki so vplivale na formiranje Jarčeve osebnosti in ob tem na njegovo umetniško delo. Jedro našega podrobnega literarnoteoretičnega in idejnega preučevanja pa lahko brez pomislekov usmerimo predvsem v Jarčev ekspresionistični opus, saj je ta v Jarčevi prvi fazi pesniškega ustvarjanja dominanten kot pristno izrazno območje, hkrati pa pomeni zbirka »Človek in noč« enega od vrhov domačega ekspresionizma.

Božidar Borko

GLOSA O PRAVOPISU

Močno cenim priročnik, ki smo ga pišoči ljudje dobili s Slovenskim pravopisom leta 1962. Bil pa sem med prvimi, ki so se v anketi ljubljanskega »Dela« izjavili zoper tisto pravopisno reformo, iz katere se je razvila naša nova »črkarska pravda«, znana pod popularnim nazivom »-lec ali -vec«. Če sem se v tem vprašanju in samo v tem odločil za dotedanji pravopis, in če mi je, postavimo, bralec ljubši kot bravec, ni vzrok samo navada, temveč sem imel tedaj pred očmi dva momenta: Pisava »-vec« bo samo povečala jezikovno zmedo, kar je praksa potrdila in po drugi strani se mi ne zdi primerno, da bi pravorečje zavladovalo nad pravopisom pri jeziku, ki se ne bo mogel nikdar dosledno ravnati po Vukovem fonetičnem načelu: »Piši kako govoriš.« Naš knjižni jezik se je razvil iz raznih slovenskih narečij in ga ni treba navijati na Prokrustovo posteljo določenega narečja, čeprav bi za to govorili tudi jezikovno-zgodovinski razlogi. Ob krat-

kem, taki posegi v samo strukturo slovenskega pravopisa se mi niso zdeli ne nujni in ne priporočljivi, ker samo komplicirajo naše pisanje. Slovenski jezik ostaja še nadalje na obrambnih pozicijah zoper slabo prakso in vplive ter togo teoretiziranje in potrebuje mnogo skrbi in ljubezni, nikakor pa ne sporov, kot jih je prinesla enostranska, sicer dobro mišljena, vendar pa v jezikovni praksi nepopularna reforma.

Maria Bobrownicka

POLJSKA SLAVISTIKA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

(Predavanje, ki ga je imela univ. prof. Maria Bobrownicka 16. oktobra 1963 na Oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani.)

Razvojna pot poljske slavistike 19. in začetka 20. stoletja ni bila preprosta. Medtem ko je bila slavistika v drugih deželah najtesneje povezana z valom političnega slovanofilstva, je bil pri nas položaj bolj kompliciran. Razkosanje države in poljsko-ruski spor nista ustvarila ugodnega ozračja za razcvet slavističnih študij, a bogata literarna in kulturna tradicija, ki je vezala Poljsko z evropskim Zahodom v dobi renesanse, baroka in razsvetljenstva, je ustvarila v naši kulturi zahodno usmerjenost, tem bolj, ker slovanske literature — z izjemo ruske — v 19. stol. in v zač. 20. stol. niso še bile toliko bogate in razvite, da bi mogle biti za vzor in v pomoč razvoju naše narodne kulture. Na drugi strani pa je romantika in z njo združena folklorna struja opozarjala na ljudsko umetnost, za tem pa tudi — na slovanske literature, ki so ji bile povečini bližje kakor zahodno slovstvo. Toda takoj, ko je ugasnila romantika, ki je pri nas — podobno kakor v Rusiji — trajala znatno manj časa kakor v drugih slovanskih literaturah, in ko je upadlo zanimanje za folkloro, je doživela naša slavistika krizo in kljub precejšnjim dosežkom na nekaterih področjih ostala dolgo stvar majhnih skupin ali pa celo posameznikov.

V takih okoliščinah je prišlo pri nas razmeroma zgodaj do ločitve slavistike od slovanofilstva. Slavistika, prosta vsake čustvene obarvanosti, je postala predmet objektivnega znanstvenega proučevanja. To velja predvsem za jezikoslovje in kasneje za etnografijo, v mnogo manjši meri pa za slovansko literarno zgodovino. To je v toliko razumljivo, ker literarni zgodovinarji in kritiki zmeraj obračajo pozornost predvsem na napredne književnosti, na tiste, ki oblikujejo evropsko literarno kulturo in ji dajejo ton, a med take literature se slovanske dolgo časa niso uvrstile. Razvoj poljske slavistike je bil tedaj neenakomeren: razcvetelo se je jezikoslovje, zlasti slavna krakovska lingvistična šola, študij literature pa je zaostajal. Tak položaj je nastal pred prvo svetovno vojno in je trajal vseh dvajset let med obema vojnama, takšno je bilo stanje leta 1945, ko so se bistveno spremenili pogoji za razvoj naše slavistike, ko je bila ustvarjena podlaga za njen polni razvoj.

Med ugodne okoliščine spada dejstvo, da so se zdaj vsi slovanski narodi znašli v socialističnem taboru, da so izginili narodnostni predsodki in spopadi. Velikega pomena pa je tudi to, da so ti narodi odpravili kulturno zamudništvo glede na zahodno Evropo in da se lahko ponašajo z visokimi umetniškimi dosežki na vseh področjih sodobne umetnosti. In končno najvažnejše: ustanovljena je bila Poljska akademija znanosti — faktor, ki vsklaja razvoj znanstvenega raziskovanja, omogočeno je bilo dolgoročno načrtovanje takih raziskovanj ter razširitev in ustanavljanje novih univerzitetnih kateder. Vse to je odprlo poljski slavistiki nove horizonte in ji omogočilo, da se je lotila mnogih dolgoročnih in skupinskih del.

V teku več kot desetih povojnih let je bil vzgojen tudi nov kader za znanstvenoraziskovalno delo na Akademiji in na univerzah. Slovansko jezikoslovje ima še vedno, vsaj v nekaterih središčih, izrazito premoč nad literarnimi vedami, vendar pa je opazno hitro izravnavanje zaostanka na področju slovanske literarne zgodovine. Na tem odseku dela pretežno mlajši znanstveni rod, saj so bile vojne izgube med starejšo generacijo literarnih zgodovinarjev posebno velike, tako da je leta 1945 primanjkovalo kadra za nastajajoča delovna mesta in so še danes v nekaterih mestih nezasedene katedre. Ko

govorim o slavistiki, izključujem iz tega pojma polonistiko, kajti ta je povsem razumljivo najbolj razširjena in ima v vseh središčih tudi največ znanstvenega kadra.

Poljska akademija znanosti (Polska Akademia Nauk, kratica PAN) v Varšavi ima slovanski inštitut (Zakład Słowianoznawstwa), ki obsega sedem znanstvenih oddelkov: Zahodnoslovansko filologijo, Vzhodnoslovanske književnosti, Ukrajinsko filologijo, Belorusko filologijo, Ruski jezik, Praslovanski slovar in Bohemistiko. Kakor je razvidno iz tega seznama, manjka raziskovalni oddelek za vprašanja jugoslavistike.

Na univerzah imajo katedre za rusko filologijo Varšava, Krakov, Lodž in Vroclav, katedre drugih slovanskih filologij (zahodnih in južnih ali samo zahodnih) pa Varšava, Krakov, Poznanj, Torunj in Vroclav. Od teh imata samo Krakov in Varšava slavistiko kot posebno vejo univerzitetnega študija. Na obeh teh dveh univerzah obstoje tri specializacije: češka, bolgarska in srbskohrvatska. Študij traja pet let, od tretjega leta dalje izbere študent jezikoslovno ali literarnozgodovinsko smer.

Od znanstvenih revij, posvečenih slavistiki, je treba omeniti *Pamiętnik Słowiański*, *Rocznik Slawistyczny*, *Slavia Orientalis* in serijo publikacij *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* (Študije iz poljske in slovanske filologije). Vse to so glasila slavističnega inštituta Poljske akademije znanosti v Varšavi. Krakovski oddelek Akademije, ki ima zelo aktivno slavistično komisijo, je začel pred kratkim izdajati serijo *Prace Komisji Słowianoznawstwa PAN* v Krakowie. Naposled je treba omeniti še poznanski center in njegovo *Towarzystwo Przyjaciół Nauk* (Društvo prijateljev znanosti), ki izdaja lastno slavistično glasilo — *Slavia Occidentalis*. Vrh tega izhajajo slavistična dela v založbah posameznih univerz, zlasti krakovske, varšavske in vroclavske, torej centrov, ki imajo najboljše organizirano in razvito slavistiko.

Glede na število znanstvenoraziskovalnih in pedagoških mest ter glede na številčnost znanstvenega kadra izhaja največ rusističnih del — ne upošteva je seveda polonističnih. Poljska rusistika si je postavila za nalogo prikazati medsebojne poljsko-ruske literarne zveze, vplive in stike ter medsebojno sprejemanje teh dveh literatur v narodni kulturi. Med deli te vrste je treba omeniti proučevanje zvez med komedijo poljskega razsvetljenstva, tako imenovano stanislavovsko komedijo, in rusko komedijo Katarinine dobe, nadalje vrsto del, ki obravnavajo Mickiewiczovo bivanje v Rusiji in sprejemanje Puškina na Poljskem; za poromantično dobo imamo obdelano vprašanje vloge, kakršno je pri nas odigrala ruska književnost v času pozitivizma, kakor tudi vprašanje, kako so poznali in sprejemali v Rusiji poljsko literaturo na prelomu 19. v 20. stoletje. Cela vrsta razprav, ki so bile deloma že objavljene, deloma pa so šele v pripravi, se nanaša na sovjetsko literaturo in njeno idejno funkcijo pri nas v dvajsetletju med obema vojnoma.

Drugo skupino rusističnih razprav sestavljajo monografije o pomembnejših ruskih in sovjetskih pisateljih, oziroma podrobne analitične obdelave posameznih umetniških skupin, smeri in struj. Mnogo pozornosti se posveča literarni kritiki, tako njenim klasikom 19. stoletja kakor sovjetski kritiki, zlasti dvajsetih let, v katerih se je oblikovala nova podoba socialistične kulture v križnem ognju nasprotujočih si struj in umetnostnih teorij. Ker se teh vprašanj v Sovjetski zvezi dolgo niso lotevali in se je tam šele zadnja leta pojavilo zanimanje zanje, so poljske študije s tega področja popolnoma pionirskega značaja.

Najmočnejša rusistična središča so Krakov, Vroclav in Varšava, kjer delujejo znani literarni zgodovinarji Wiktor Jakubowski, Marian Jakóbiec in Samuel Fiszman.

Če gre za popularizacijo ruske literature, je bilo na tem sektorju zelo veliko storjenega. Mnogo se prevajaja, veliko je izdaj v več delih, precejšen odstotek le-teh ima uvod in komentar. Resnejših zaostankov na tem področju ni, o sodobnih kulturnih pojavih smo na tekočem. V precejšnjem zaostanku smo v proučevanju ukrajinske literature in njenih zvez s Poljsko, čeprav se tudi v tem položaj v zadnjih letih izrazito izboljšuje. Na Poljskem obstoji samo ena katedra za ukrajinsko filologijo in to v Varšavi. Rezultat njenega dela je veliki poljsko-ukrajinski in ukrajinsko-poljski slovar, ki nam je dolga leta manjkal, in nedavno izdana antologija ukrajinske književnosti z uvodom in opombami, zamišljena kot priročnik za študente ukrajinstike.

Varšavsko ukrajinstično središče je razvilo predvsem jezikoslovje (prof. Przemysław Zwoliński). Določeno število jezikoslovnih del s tega področja je v teku tudi v Krakovu in to v okviru katedre za rusko filologijo. V glavnem proučujejo spomenike ukrajinskega jezika 17. stol. Občutno pa je pomanjkanje kadra na področju ukrajinske literarne zgodovine. Edine specialne študije s tega področja dolgujemo prof. Marianu Jakóbcu iz Vroclava, še vedno pa nam manjka celotna zgodovina ukrajinske književnosti in prevodi številnih klasikov.

V beloruski filologiji dela samo katedra v Varšavi pod vodstvom prof. Antonine Jabłońska. Dobil smo že beloruski slovar in izdajo beloruskih ljudskih pesmi, vendar bo treba na tem torišču še mnogo napraviti. Študij zahodnoslovenskih literatur se razvija v Varšavi in Krakovu, kjer obstoje ustrezne specializacije, deloma pa tudi v Poznanju, kjer je deloval pred kratkim umrl prof. Stefan Wierczyński. Bohemistika je pri nas razmeroma mlada znanstvena veja. Sicer je bilo v prejšnjih časih dosti storjenega na tem področju, a to so bila le poljudna, pravzaprav slovanofilska, ne pa znanstveno-raziskovalna dela. Edina resna, fundamentalna študija prof. Mariana Szyjkowskega o vlogi poljske romantike v češkem narodnem prerodu je nastala na Češkoslovaškem in je tam tudi izšla v češčini. Poljska povojna bohemistika je torej začenjala pionirsko, od začetka.

Danes imamo že precej specialnih monografskih razprav s tega področja, poleg tega pa tudi obdelano gradivo in vire o poljsko-čeških literarnih zvezah na prelomu 19. v 20. stol. Pripravljajo se študije o poljsko-čeških gledaliških stikih, zlasti o vprašanju sprejemanja češke drame na poljskih odrih — del tega je že objavljen. V pripravi je tudi več del iz zgodovine češke literarne kritike in dobi med obema vojnama. Na polju literarne bohemistike deluje skoraj izključno samo mlajši znanstveni kader.

Kar zadeva prevode, je bilo v povojnem času storjenega več kot kdaj koli prej. Prevajamo starejše in sodobne pisatelje, njihovo ustvarjalnost pojasnjuje vrsta člankov in uvodov, kljub temu pa se vrzeli le počasi izpolnjujejo.

Slovaške specializacije na Poljskem doslej še nimamo, vendar je Krakov že poskrbel tudi v tej smeri s tem, da šola v Bratislavi specialista za ta vprašanja. Nekaj razprav in fragmentarnih študij je izšlo iz varšavskega in krakovskega kroga. Tičejo se pretežno zvez med poljsko in slovaško literaturo oziroma nekaterih klasikov (Hviezdoslav, Jesenský). Razmeroma najbolje je obdelana romantična doba (obširna študija o sprejemanju Mickievicza v Šturovih časih), medtem ko je obsežna razprava o sprejemu poljske literature na Slovaškem od realizma do konca 1. svetovne vojne šele v pripravi.

O lužiški literaturi imamo samo poljudno-poučne informacije; prva antologija lužiške poezije z uvodom in komentarjem je izšla razmeroma nedavno. Zdaj pripravljajo v Varšavi za knjižno zbirko Biblioteka Narodowa antologijo lužiškega slovstva z znanstvenim komentarjem in obširnimi uvodoma.

Južnoslovenski narodi so danes deležni na Poljskem živega zanimanja. Iz ljudskega slovstva balkanskih Slovanov imamo obdelano in objavljeno jugoslovansko ljudsko epiko, katere dve izdaji sta že razprodani, ter razpravo o makedonski ljudski pesmi. Na polju jugoslavistike dela — podobno kot na področju bohemistike — predvsem krakovski in varšavski center, kjer obstoji na univerzah specialni srbskohrvatski študij. Tudi tu se dela v dveh smereh: ena so kulturni stiki in literarne zveze jugoslovenskih narodov s Poljsko, druga vrsta pa analitično monografskih razprav o ustvarjalnosti posameznih piscev. Prvi krog vprašanj je doživel številnejše publikacije, na monografska dela pa bo treba še nekoliko počakati. Tudi tu deluje predvsem mlajša generacija znanstvenih delavcev; od starejšega rodu je treba omeniti profesorja T. S. Grabowskega, ki je do leta 1960 predaval v Krakovu.

Največ razprav se tiče hrvaškega in srbskega slovstva. Ker ni slovenske in makedonske specializacije, tudi del s tega področja ne izhaja mnogo. Vendar skuša sedaj krakovska univerza navezati ožje stike z Ljubljano in pripraviti strokovnjaka za vprašanja slovenske književnosti. Iz dosedanjih povojnih slovenističnih znanstvenih del je treba omeniti študijo prof. Vojeslava Moleta o slovenski moderni. Tudi popularizacija tega znanstvenega področja in seznanjanje bralcev z literaturami jugoslovenskih narodov vse bolj napreduje. Prevajamo sedaj zelo veliko, vendar spet povečini srbska in hrvaška dela zaradi boljšega znanja tega jezika na Poljskem. Vrzeli se hitro izpolnjujejo, čeprav obračamo pozornost bolj na sodobne avtorje kakor na starejše pisatelje. Iz slovenske literature pa imamo vsaj doslej zelo malo prevodov. Izšli sta samo dve izdaji Cankarjevih novel in po en Tavčarjev, Kozakov in Potrčev roman. Poleg tega so v antologiji sodobne jugoslovanske lirike in v antologiji jugoslovanske vojne novele zastopani tudi slovenski pesniki in novelisti. Tu bo treba še veliko napraviti, saj so to šele prvi koraki na tem polju.

Med deli iz bolgarske literarne zgodovine, ki izhajajo izključno iz krakovskega in varšavskega središča, imamo razprave o medsebojnih prevodih in literarnih zvezah ter nekaj razprav o bolgarskih klasikih. Pripravljajo se tudi večje monografije. Največ zanimanja uživajo pri nas pisatelji simbolizma in dobe med obema vojnama. Med prevodi prevladujejo sodobni pisatelji.

Še nekaj besed o splošnoslovanskih delih, ki se tičejo vseh slovanskih narodov. Ne upoštevam seveda vsakovrstnih slovarjev in jezikoslovnih študij, ki so pri nas najbolj razvite in razširjene. Od drugih zasluži največ pozornosti Slovar slovanskih starožitnosti (Słownik Starożytności Słowiańskich), ki izhaja v posameznih zvezkih. To je skupinsko delo, ki ga vodi prof. Władisław Kowalenko. V pripravi je tudi kolektivno obdelani slovar slovanskih pisateljev 20. stol. Prvi zvezek, ki obsega zahodnoslovanske literature, bo vsakčas zaključen; pripravili so ga pod vodstvom prof. Józefa Magnuszewskega iz Varšave. Drugi zvezek obsega južnoslovanske pisce. Trenutno sestavljajo gesla in pripravljajo gradivo. V tretjem zvezku bo slovanski Vzhod. Vsako geslo obsega biografijo pisca, opis njegovega dela, del bibliografije in izbor tekstov.

Nazadnje je treba omeniti pregled zgodovine slovanskih književnosti, ki ga pripravlja prof. Jakóbiec iz Wrocława. Stvar je zamišljena kot univerzitetni priročnik za študente slovanske filologije. Med najbližje načrte sodijo tudi primerjalne študije o ljudskem slovstvu slovanskih narodov.

Na koncu pa nekaj besed o našem krakovskem slavističnem središču, ki ima že dolgo tradicijo, saj je slavistična katedra na naši univerzi stara že sto let. Kakor smo že omenili, ima tako tradicijo predvsem jezikoslovje, ki se lahko ponaša s takimi imeni kakor so Malinowski, Baudouin de Courthenay, Rozwadowski, Łoś, Nitsch, od živečih pa Tadeusz Lehr — Sławiński, ki je do nedavnega vodil katedro za slovansko filologijo, odkar pa je odšel v pokoj, dela na Poljski akademiji znanosti in sicer kot predsednik občepljskega slavističnega komiteja in slavistične komisije krakovskega oddelka Akademije. Največji znanstveni dosežki Lehra — Sławińskiego v povojnih letih so: določitev lokalizacije pradomovine Slovanov na podlagi jezikoslovnih dejstev, dela za rekonstrukcijo praslovanskega jezika, proučevanje jezika izumrlih polabskih Slovanov in obsega ciril-metodijskega obreda na Poljskem. Na koncu omenjene študije so v zvezi s proučevanjem tisočletja poljske države, tako imen. Millennium, ki mu poljska znanost skupno z vso deželo posveča posebno pozornost.

Zdaj ima katedra za slovansko filologijo, ki jo vodi prof. Stanisław Urbańczyk, 5 oddelkov: 4 jezikovne in 1 literarni. Tu je oddelek za slovansko filologijo (splošna vprašanja, starocerkvenoslovanski jezik), ki ga je do nedavnega vodil Lehr — Sławiński, trenutno pa je brez predstojnika, oddelek za zahodnoslovansko filologijo (prof. Urbańczyk), za južnoslovansko filologijo (prof. Franciszek Ślawski), za slovansko dialektologijo (doc. Alfred Zareba) in za novejšo slovanske književnosti (do 1960 pod vodstvom prof. Grabowskega, zdaj pod mojim). Skupno šteje katedra trenutno 6 samostojnih in 10 pomožnih znanstvenih delavcev. Pri katedri obstoje stalni lektorati skupinskih jezikov, to se pravi takih, ki se ujemajo s posameznimi specializacijami — bolgarskega, češkega in srbohrvaškega jezika, ki jih uče lektorji iz ustreznih dežel, pa tudi lektorati izvenskupinskih jezikov — slovaškega, slovenskega in lužiškega. Za vse študente ne glede na izbrano skupino pa je obvezna ruščina. Bibliografija znanstvenih del katedre v povojnih letih je zelo obširna. Omejila se bom le na važnejše postavke iz literarne zgodovine. Izšle so že ali pa so v tisku in izidejo v najkrajšem času študije o ustvarjalnosti Dobrowskega, Zeyerja, Wolkerja, Hore, Hviezdoslava, Kranjčevića, Stankovića, Jovkova, Javorova, Strašimirova, obširne razprave o Bronisławu Grabowskem in njegovih zvezah z zahodnimi Slovani, o sprejemu poljske drame na srbskih in hrvaških odrih ter prav tako o srbski in hrvaški drami na Poljskem, o češki drami v poljskih gledališčih in o polonikih na Slovaškem konec 19. in v začetku 20. stol. Iz korespondence so bila objavljena Šenoina pisma Poljakom in Gjalskega pisma Bronisławu Grabowskemu. V pripravi pa so študije o delih Karla Čapka, o hrvaški naturalistični drami, o glavnih razvojnih tendencah v slovenski dramatik, o Nazorjevi liriki, o tako imenovanem češkem poetizmu ene od literarnih skupin v proletarski poeziji med obema vojnama na Češkem, o bolgarskem simbolizmu, in končno nekaj manjših razprav iz sedanjega knjižnega ustvarjanja jugoslovanskih narodov.

Prav zdaj se med krakovskim in varšavskim centrom kristalizira obseg specializacij. Varšava usmerja pozornost na ljudsko slovstvo in literaturo 19. stol. ter na zgodovino poljske slavistike in poljskega slovanofilstva. Krakov pa se hoče ukvarjati predvsem z literaturo 20. stol., s slovansko dramatik in z zgodovino literarne kritike. Velika želja našega središča je ustvariti v Krakovu popolno zahodnoslovansko in južnoslovansko slavistiko in razviti proučevanje ključnih problemov kulture teh narodov.

Poleg Katedre za slovansko filologijo ima Jagielonska univerza v Krakovu, kot že omenjeno, katedro za rusko filologijo z dvema oddelkoma: za zgodovino ruske književnosti (prof. Wiktor Jakubovski) in za ruske jezike (doc. Halina Safarewiczowa).

Katedra šteje 2 samostojna in 7 pomožnih znanstvenih delavcev. Literarno raziskovanje poteka v glavnem v dveh smereh: starejša literatura (do konca 18. stol.) in sovjetska literatura dvajsetih let. Med važnejšimi deli je treba omeniti izdajo in obdelavo Nikitina, Avvakuma, študijo o ruskem satiričnem časopisju 18. stol., o povezavah med poljsko in rusko komedijo 18. stol., o sprejemanju sovjetske literature na Poljskem v letih med obema vojnama, o literarni kritiki Voronskega.

Krakovske polonistike ni mogoče na kratko opisati, potreben bi bil poseben referat, saj je tu študij zelo razvejan in združuje tudi izvrsten in številen znanstveni kader. Dovolj je omeniti taka imena kot so Stanisław Pigon, nedavno umrli Juliusz Kleiner, Henryk Markiewicz (sedanji predstojnik katedre), Kazimierz Wyka, Waclaw Kubacki, Maria Dłuska itd. Ta katedra proučuje starejšo kakor tudi sedanjo književnost, pa tudi literarno teorijo in pomožne vede za zgodovino poljske književnosti.

Medtem ko katedra za slovansko filologijo pripravlja znanstvene delavce, je naloga polonistične in rusistične katedre pripravljati učne kadre za šole, zato je treba tu prišteti še pedagoški pouk. Na vseh teh treh smereh traja študij 5 let in se zaključí z magistrsko diplomó.

Razen univerze razvija aktivno dejavnost na področju slavistike krakovski oddelek PAN. Slavisti imajo lastno slavistično komisijo, v kateri redno referirajo in diskutirajo o tekočih znanstvenih raziskovanjih, vrh tega pa sodelujejo tudi v literarnozgodovinski komisiji, ki združuje literarne zgodovinarje ne glede na specializacijo, in v jezikovni komisiji, ki združuje vse lingviste. Vsaka od omenjenih komisij izdaja svojo serijo del.

V primerjavi s predvojno dobo se je položaj poljske slavistike odločno izboljšal, čeprav je zaostankov in pomanjkljivosti, ki naj se z nadaljnjim delom odpravijo, še vedno dosti. Tako izboljšanje naše slavistike ni zvezano samo s številčnim porastom kadra in znanstvenih mest, temveč z razvojem splošne situacije v znanosti.

Odprava političnih predsodkov in zблиžanje slovanskih narodov v skupnem socialističnem taboru, stalni stiki in izmenjavanje izkušenj, velike državne dotacije za znanstveno raziskovanje, načrtovanje teh raziskovanj in organiziranje skupinskega dela, usmeritev pozornosti na ključno problematiko in bistvena vprašanja, sistematično pripravljane gradiva za prihodnja sintetična dela in nazadnje nova dialektična metoda — vse to so poteze, ki ločijo povojno slavistiko od nekdanje in ji omogočajo, da se loteva pomembnih nalog.

Prevedla Rozka Štefan

Ocene in poročila

IVŠIČEV ZBORNİK

Hrvaški slavisti, kolegi in učenci rednega profesorja za slovansko filologijo v Zagrebu dr. Stjepana Ivšića (1884—1962), so 1960 sklenili, da bodo izdali zbornik v čast temu znanstveniku. Žal ni dočakal živ te pozornosti, ki jo je v polni meri zaslužil bodisi kot znanstvenik, ki je zapustil mnogo kvalitetnih del, bodisi kot univerzitetni učitelj, ki je od 1914 do 1962 vzgojil mnoge generacije slavistov.

Rojen je v slavonski vasi Orahovica, študiral je hrvatskosrbski jezik in klasično filologijo v Zagrebu, slovanske jezike pa v Krakowu, Pragi, Petrogradu, Moskvi in Kijevu. Bil je učenec Tome Maretića, F. Fortunatova in A. Šahmatova. Ukvarjal se je s hrvatskimi in srbskimi dialekti, z zgodovino hrvatskosrbskega jezika, s knjižnim jezikom, z odnosi med slovanskimi jeziki, zlasti z razvojem slovanskega akcenta, in končno z glagolsko književnostjo. Nekatera njegova dognanja, specialno o akcentu, so pomenila prava znanstvena presenečenja in je zaradi njih zaslovel po vsem slovanskem svetu kot odličan strokovnjak.

Dve prilogi v *Zborniku* sta posvečeni neposredno proučevanju Ivšičevega dela. Njegov učenec dr. Dalibor Brozović je zelo informativno in podrobno prikazal opus svojega profesorja kot slovanskega in hrvatskosrbskega akcentologa in označil njegove

trajne rezultate v razvoju slavistike. Prof. Martin Somborac je solidno zbral bibliografijo njegovih del. Ta dva članka naj bi bila spodbudna osnova za knjigo o celotni aktivnosti tega velikega slavista, ki so jo dolžni napisati hrvatski filologi. Škoda da ni bilo več takih specialnih prispevkov o Ivšičevem delu, tako da bi že v tem zborniku bila čim bolj zajeta njegova znanstvena dejavnost.

Glavni uredniki *Zbornika* dr. Mate Hraste, dr. Ljudevit Jonke in dr. Milan Ratković so se trudili, da bi edicija bila čim bolj kvalitetna in reprezentativna za jubilaranta. Mimo tega, da so napisali uvod s karakteristiko celotnega Ivšičevega dela, so objavili tudi posebne, zanimive prispevke. Prof. Hraste je raziskoval refleks starega nosnika a v istrskih dialektih. Prof. Jonke je napisal članek o besednem zaporedju s stališča sintakse in stilistike, pri čemer se je posluževal metode češkega lingvистa Šmilauerja. Prof. Ratković je presenetil z novico, da Tito Brezovački ni avtor konzervativne pesmi *Horvat Horvatu horvatski govori*, temveč Maljevac. S tem je popravil napako prof. Franje Fanceva in je še bolj približal svežega kajkavskega komediografa današnjemu bralcu in gledalcu.

Uredniki so uspeli v *Zborniku* zbrati veliko število jugoslovanskih in inozemskih slavistov (okrog 54). Razumljivo je, da je bilo največ sodelavcev iz Hrvatske. Lepo so zastopane tudi ostale republike: Srbija (D. Pavlović, M. Stevanović, K. Georgijević), Slovenija (A. Slodnjak, R. Kolarič) in Bosna (R. Kuzmić).

Med inozemskimi slavisti je v lepem številu zastopana poljska slavistika na čelu s T. Lehr-Splāvinskim (T. Grabowski, Z. Stieber, V. Frančić), češka (J. Kurz, J. Dolanský, K. Horálek, F. Trávníček), bolgarska (V. Georgiev, I. Lekov), od inozemskih pa nemška (M. Braun, M. Vasmer, A. Schmaus, V. Kiparsky, G. Wytrzens), angleška (R. Auty, M. Partridge, V. Javarek) in ameriška (R. Jakobson, K. Taranovski). Relativno malo je predstavnikov iz Sovjetske zveze (V. I. Borkovski) in Francije (A. Vaillant).

Škoda da od slovenskih slavistov ni več prilog, ker je prof. Ivšič imel pristržne stike s slovenskimi slavisti s prof. Ramovšem, Kidričem in Nahtigalom, ki so mu prav v težkih situacijah tovariško pomagali in ki jim je zato bil zelo hvaležen.

Tematika *Zbornika* je raznovrstna. Največ obsega hrvatskosrbski jezik in problemi starejše hrvatske književnosti, s katero se je prof. Ivšič tudi ukvarjal. Nekateri prispevki (prof. Slodnjaka, Jonkea, Schmausa, Georgijevića, Klaića in Švelca) so v ozki zvezi z vprašanji, ki jih je postavljala in reševal prof. Ivšič in pomenijo pravzaprav nadaljevanje njegovega dela tam, kjer je on nehal.

V člankih in razpravah so najbolj zajeta vprašanja akcentologije, formantov, leksikologije, funkcije časov, etimologije, fonetske vrednosti starih črk, dialektov, intonacije stavka, vplivov na slovanske jezike, nekaj bibliografskih ugank in dosti problemov verifikacije.

Zlasti je treba poudariti, da je več razprav o vprašanih, ki so posebej zanimiva za slovanske slaviste. To je predvsem sestavek prof. Horáleka *O karakteristiki slovenskega tolklornega verza*. V člankih prof. Hrasteja, Kurza, Stieberta in Gavazzija so zanimivi posamezni detajli, ker so povezani s problematiko slovenskega jezika in kulture.

Članki so natisnjeni v skoraj vseh slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini in francoščini. Sestavkom so dodani povzetki.

Zbornik je, kot je razvidno iz tem in sodelavcev in glede na problematiko in kvaliteto, reprezentančna edicija. Tako je res izkazana čast velikemu hrvatskemu slavistu Ivšiču. *Zbornik* pa je tudi lepa afirmacija hrvatske slavistike, ki je tako knjigo s pomembnimi znanstvenimi rezultati dobro organizirala in uresničila. Mimo Ivšičevih del bo ta *Zbornik* še dolgo hranil spomin na prof. Stjepana Ivšiča.

Emil Štampar

MILDEGARD STRIEDTER — TEMPS »DEUTSCHE LEHNWÖRTER IM SLOVENISCHEN. OSTEUROPA — INSTITUT AN DER FREIEN UNIVERSITÄT BERLIN. SLAVISTISCHE VERÖFFENTLICHUNGEN, BAND 27; BERLIN 1963.

V nekdANJI zbirki Vasmerjevih slavik, ki jih je zadnja leta nadaljeval profesor Kiparsky do svoje vrnitve v Helsinko, je našlo doslej zatočišče že več za slovenščino pomembnih del. Letos je tam izšla doslej najboljšežnejša monografija o nemških izposo-

jenkah v slovenščini. Ime avtorice, ki se je pred leti nekaj časa mudila tudi v Ljubljani, je v slavistiki že poznano, saj je bila 1958 izdala pri isti založbi knjigo »Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen«. Obe njeni monografiji moramo uvrstiti med plodove obsežnih Vasmerjevih slavističnih načrtov, ki jih razumljivo sam ni mogel vseh uresničiti, znal pa je poskrbeti, da so po njegovi smrti postali sestavni del programov nemške slavistike.

Vasmerjevega mojstrstva dela iz njegove šole povečini ne dosegajo. Vodilni leksikolog in stratigraf v slavistiki zadnjih desetletij si je nabral dovolj izkušenj, da je lahko kjerkoli po slovanskem svetu posegel v živo problematiko in nikjer ni bila njegova beseda odveč. Tistim, ki nadaljujejo njegov program, pa se pozna, da jim je snov večkrat preveč odmaknjena. Nevarno je pisati o problemih, ki se dotikajo več jezikovnih sfer, izven območja, kjer so doma, kjer žive in kjer se s poglobljanjem dopolnjujejo od leta do leta. Delavcem v oddaljenih centrih lahko marsikaj uide, ne samo iz drobnejše strokovne literature, ampak celo iz kompleksa problemov. Značilen primer bi bila berlinska disertacija Alfreda Mendeja »Romanische Lehnwörter im Slovenischen« iz leta 1958, ki je pri nas sploh nismo poznali in smo si šele po citatu iz Striedter-Tempsove preskrbeli fotokopijo. Mladi absolvent berlinske romanistike in slavistike je zbral bogato gradivo iz slovenskih slovarjev in iz starejše strokovne literature. Zraven je izdelal obsežno analizo fonetičnih substitucij. Prezrl pa je malodane vse, kar je bilo po prvi svetovni vojni napisanega s področja romano-slovenice. Ni upošteval Bajčeve študije o vulgarni latinščini na slovenskih tleh, razprav F. Šturma v Ce fastu in v slovenskih strokovnih listih, prav tako tudi ne obsežnega dela Petra Skoka, ki se mnogokrat globoko dotakne romansko-slovenske problematike, da o povojnih študijah J. Hubschmida sploh ne govorim. Mendejeva disertacija bi bila pred štiridesetimi leti dragocen prinos k razvoju tega kompleksa vprašanj, z današnjega stališča pa je malodane zakasnel anahronizem, saj razumljivo ni mogel priti sam do tako bogatih rezultatov, kakor raziskovalci, ki so desetletja z največjo skrbnostjo luščili težavne probleme različnih romanskih plasti, od vulgarne latinščine preko izumrle alpske in istrske romanščine do ladinščine, furlanščine in beneških govorov, ki so odigrali svojo vlogo v tisočletnem slovensko-romanskem sožitju. V delih teh raziskovalcev bi Mende ne samo izpopolnil svojo metodo, dobil bi tudi kopico dodatnega gradiva, ki ga je sam prezrl, tipa žoga in jocus, jordanica ali žrdana »karželj« proti furlanskemu ceredan, zaratan, tolmun proti furlanskemu tulumignon iz turbina in še mnogo podobnega. Celó njegov prikaz substitucij bi bil bistveno drugačen in morda bi se mu posrečilo najti kaj res novega, kar bi nas v njegovem delu živo zanimalo.

Bralcu se pri takšnih monografičnih obravnavah adstrata vsiljuje načelno vprašanje, če je danes sploh še mogoče temeljito in vsestransko obdelati fonetične substitucije brez upoštevanja onomastike. Bojim se, da ne več. Imena imajo mnogo prednosti pred besedami, važna so posebno za relativno kronologijo glasoslovnih pojavov in vsaj geografska imena, ki ne spreminjajo svoje lege, lahko bistveno pomagajo pri razmejitvah vplivnih področij in obdobj. Poleg tega znatno pomnože gradivo, ki je za nekatere glasoslovne rešitve še vedno preskopo na razpolago.

To pomanjkljivost lahko očitamo tudi Striedter-Tempsovi, čeprav je njeno delo znatno boljše, saj je bilo izbrano za tisk, medtem ko je Mendejeva disertacija ostala v rokopisu. V njenem obsežnem zboru substitucij bi bilo vsaj referiranje v onomastičnem gradivu izredno dobrodošlo, saj se je malodane vse, kar vemo o medsebojnih bavarsko slovenskih substitucijah, izoblikovalo v stoletnem raziskovanju imen. Mnogo je še problematičnega, večkrat si mnenja slavističnih in germanističnih avtorjev bistveno nasprotujejo med seboj. Vse to bi bilo treba kritično pregledati in uskladiti, kolikor je to mogoče, na podlagi novejših dognanj in še bogatega gradiva, ki ga nudijo apelativa. Shematiziran prikaz substitucij brez kritično-polemičnega pregleda bibliografije ob posameznih problemih nam danes ne koristi več mnogo.

Sicer pa je germanski adstrat v slovenščini za nas kočljivo vprašanje, pri katerem smo dokaj občutljivi. Ne zanikamo ga, zahtevamo pa, da se razpravlja o njem čim bolj objektivno. Do grla smo siti avtorjev, ki so skušali slovenščino prikazati v čim bolj neogljeni luči, tesno odvisno od dominantnega vpliva nemščine. Zadnji je tako obravnaval slovenščino E. Kranzmayer, ki je med okupacijo natisnil v Ljubljani bolj brošuro kakor monografijo »Die deutschen Lehnwörter in der slovenischen Volkssprache«. Ta knjiga sploh ni doživela nobene slovenistične ocene. Striedter-Tempsova je Kranzmayerjevo gradivo v celoti povzela in ga dopolnila z vsem, kar je utegnila zbrati po starejših slovarjih in po strokovni literaturi od Miklošiča in Matzenauerja dalje preko Schuc-

hardta in Štreklja do Grafenauerja in Kelemine. Njenemu načinu obdelave ne moremo odrekati solidnosti. Vsako obravnavano besedo skuša lokalizirati, kolikor je bilo to iz njenih virov sploh mogoče. Gradivo je germanistično dostojno obdelano, čeprav se ne spušča v natančnejše podrobnosti pri določanju kulturnohistoričnega pomena posameznih besed. S slovenistično obdelavo pa žal ne moremo biti popolnoma zadovoljni.

Moderne študije adstrata bi morale z enakim razumevanjem osvetliti obe jezikovni sferi. Lahko si mislimo, kako nezadovoljni bi bili na primer Nemci, če bi neke na Francoskem izdali knjigo o francoskih izposojenkah v nemščini, kjer bi se znašlo na težko ločljivem kupu pomešano med seboj vse, kar je francoskega v knjižni nemščini, obenem z vsemi lokalizmi od Alzacije do Lotaringije in Švice. Knjižna slovenščina ne odklanja aprioristično vseh germanskih izposojenk in še daleč ni res, da jih kar po vrsti nadomešča s slovanskimi. Mnogo je starih izposojenk tipa voščiti, skrinja, škarje, ki so postale vsenarodna last. Zaslužile bi, da bi se o njih govorilo posebej. Pokrajinski lokalizmi in izrazi iz poklicnih slangov, posebno iz rokodelskih, se v knjižnem jeziku razumljivo niso uveljavili, čeprav najdemo sem in tja nemško izposojenko v starejši literaturi. Avtorica le deloma razlikuje te plasti. Pri mladih izposojenkah v poklicnih slangih je težko govoriti o kakršnikoli substitucijski fonetiki in je izraz »spakedranke« za nje popolnoma na mestu.

Škoda, da Striedter-Tempsova v svojem delu ni pritegnila tudi kalkov, ljudskih in knjižnih. Celotno gradivo bi omogočilo kulturnohistorično analizo nemških vplivov na slovenščino, ki se je doslej še nihče ni lotil. Morda je za to še prezgodaj, saj je v kategoriji izposojenk še vedno precej spornega gradiva. V prejšnjem stoletju so marsikatero besedo razglasili za izposojenko iz nemščine, dokler niso zanjo dobili paralel pri drugih Slovanih. Tako je na primer Štrekelj v JA XII, 452 izvajal slovensko barati iz srvn. *erwarn* in Striedter-Tempsova, str. 88 slepo ponavlja za njim to mnenje, čeprav je že Berneker v Etimološkem slovarju opozoril na enako makedonsko barati, kar torej ne more biti iz nemščine. Dvomljivo je tudi *aškrac*, *aškrt*, *odškrt*, *odškrc* kljub zvočni podobnosti s stvn. *ascrota*, ker je tvorba lahko slovanska. Isto velja za klavrn, kjer je mogoče najti preveč slovanskih paralel, da bi moglo priti v poštev srvn. *klageboere*, kljub Štreklju in Bernekerju. Ker je avtorica tako nekritično sledila starejši strokovni literaturi, se nam zdi čudno, da ni sprejela v svoj slovar tudi besed kakor *piker* ali *žekno*, *žvokno*, kar je Štrekelj svoj čas oboje izvajal iz nemščine. Presenetilo pa me je, da operira še vedno z besedami, tipa *plug*, ki gotovo ni slovenska izposojenka iz nemščine, ampak po mnenju starejše strokovne literature kvečjemu praslovanska iz germanščine, še bolj verjetno pa so slovanske, germanske in dialektično romanske besede za plug substratne.

Vse to kaže, da je bila avtorica premalo kritična pri izbiranju gradiva in jo druga strokovna literatura kakor germanistična sploh ni zanimala. Kadar se bo iste naloge lotil slavist, bo našel še precej neizkoriščenega gradiva posebno v ljudskih rastlinskih imenih in v pokrajinskem slovetvu. Brezpogojno pa bo moral vse besede samostojno in kritično vsestransko preiskati.

Francè Bezlaj

ZBORNİK »MIROSLAV KRLEŽA«

Pred kratkim je v Zagrebu izšla knjiga »Miroslav Krleža«, ki jo je založila Jugoslovanska akademija znanosti in umetnosti (1963). Ta edicija, ki jo je uredil odbor, sestavljen iz članov iz vseh republik (Blaže Koneski, Bratko Kreft, Marijan Matković, Marko Ristić, Petar Segedin, Ervin Šinko, Dragutin Tadijanović in tajnik redakcije Davor Kapetanić), je izdana z namenom, da se počasti petdesetletnica književnega dela enega najboljših predstavnikov hrvatske in jugoslovanskih književnosti, čigar aktivnost je brez dvoma najbolj dinamična in najbolj vsestranska v zgodovini naše lepe besede.

Iz velike in zelo obsežne literature o Krleži in njegovem ustvarjalnem delu so uredniki izbrali dvainsedemdeset člankov. Nekateri so bolj splošnega značaja, nekateri obravnavajo problematiko kakšnega Krleževega žanra ali posameznega dela.

Knjiga je komponirana z okusom in z občutkom mere. Iz množice prispevkov, ki začenjajo s prvimi afirmativnimi pozdravi avtorju od Benešića, Gorenčevića in Ogrizovića in vse do zadnjega Segedinovega prikaza, je razvidno, kako je velik in temperamenten Krležev diapazon interesa za književnost in sploh za umetnost in kulturo. Največ zanimanja kritike je bilo, kot je razumljivo, za Krležovo dramatiko. S te strani zbuja posebno pozornost eseji Branka Gavella, Milana Bogdanovića, Josipa Vidmarja, Bratka

Krefta, Marijana Matkovića, Gustava Krkleca, Velibora Gligorića, Marka Ristića, Milutina Nehajeva, Milana Begovića, Filipa Kalana.

Krleževa lirika je tudi izzvala večje zanimanje kritike. Mimo člankov Julija Benešiča, Božidarja Borška, Iva Brnčića, Juša Kozaka, Slavka Batušiča in Iva Kozarčanina je treba posebno opozoriti na Kreftove eseje, v katerih je v najtežjih časih pred drugo svetovno vojno hrabro branil osamljenega in napadanega iz vseh strani Krležo in njegove poglede na umetnost. Stilizacije Kreftovih misli o glavnih polemičnih vprašanih umetniškega ustvarjanja so tako sveže, kakor da so napisane danes.

O Krleževi prozi je število člankov nekoliko manjše (Bogdanović, Kalan, Kozarčanin, Goran Kovačić, Gligorić). V manjši meri so zastopane kritike o Krleževih potopisih in polemikah (Bogdanović) ter o esejistiki (Mitrev, Brnčić). Nekateri članki so pravzaprav impresionistična srečanja s Krležo. V nekaterih obravnavajo avtorji posamezna vprašanja le enega dela (Vidmar, Guberina, Frangeš).

Na ta način zbornik v glavnem zelo dobro reprezentira zanimanje kritike za široke horizonte Krleževega ustvarjanja. Knjiga je bogata zakladnica sodb in impresij o visokem pisateljevem kreativnem potencialu. Tak zbornik ni pogost pojav niti v svetovni literaturi. Ugodno in koristno presenečenje izvira v tej knjigi še bibliografija Krleževih del, ki jo je skrbno sestavil Davor Kapetanić.

Kljub tehtnosti zbuja zbornik nekaj pripomb. Izziva diskusijo, da morda knjiga ne bi mnogo izgubila, če bi bila brez nekaterih člankov, ki so bolj priložnostnega značaja, ali brez sestavkov avtorjev, ki so nespretno posnemali Krležev stil. Mimo tega bi dobro bilo sestaviti bibliografijo člankov o Krleži, ki je nujno potrebna za proučevanje tega izredno plodnega pisatelja. Čeprav je to delo težko, so vendarle na razpolago nekatere bibliografske edicije, možno pa je dobiti podatke od samega avtorja. Zato naj bi to bila ena prvih nalog književnih bibliografov v prihodnosti. Postavlja se tudi vprašanje, zakaj ni izbrana kaka kritika, ki bi informirala o novi verziji drame V agoniji (Bogdanović, Gligorić). Bilo bi tudi koristno, če bi bila na začetku knjige sintetična študija o celotnem Krleževem delu, ki bi bazirala na konkretnjših podatkih in analizah in ki bi razvojno prikazala široko območje pisateljevega ustvarjanja. Tako je ostala vsestranska Krleževa ustvarjalnost deloma razkosana. Vendar to je samo želja, ni pa ugovor redakciji, ki je svoje delo omejila samo na izbor objavljenih člankov o Krleži.

Čeprav je razumljivo, da v zborniku niso natisnjene ocene inozemskih kritikov, bi bilo potrebno misliti v prihodnosti tudi na tako izdajo. Zbrani članki tujih avtorjev o Krleži, Andriću ali Cankarju dajejo osnovo za proučevanje raznovrstnih kompliciranih pogojev, pod katerimi naši pisatelji prodirajo v inozemstvo. Lahko nam včasih služijo celo kot korektiv.

V zvezi z jubilejem ni brez pomena omeniti, da je v seminarju za hrvatsko in srbsko književnost pri Filozofski fakulteti v Ljubljani v zadnjih dveh letih posvečena večja pozornost Krleži. Studentje so obdelali nekaj specialnih tem iz širokega Krleževega opusa. Med njimi je študent Viktor Majdić dobil Prešernovo nagrado (1964) za zelo lepo izdelano razpravo »Krležev književni esej«.

Po tej digresiji je treba še poudariti, da je knjiga opremljena okusno. Prinaša odličen foto-portret pisatelja, ki je delo Frana Vodopivca, nato indeks del M. K. in omenjeno bibliografijo del M. K., register bibliografije del, seznam časopisov in revij, kjer so natisnjena Krleževa dela, abecedni seznam sodelavcev zbornika. Tekste so preverili člani Instituta za književnost JAZU, ki je skupaj z oddelkom za sodobno književnost dal pobudo za ta počastitven zbornik ob Krleževi sedemdesetletnici.

V splošnem je pomen te knjige velik. Čeprav je v njej natisnjen samo izbrani del mnenj o Krleži, je vendar knjiga zelo dokumentarna priča o velikem odmevu pisateljeve umetnosti in njegovem delovanju v književni kritiki in sploh v okolju ter o bogatih asociacijah in koristnih vplivih, ki jih je zbudil in ki jih bo še razvil v hrvatski in v jugoslovanskih književnostih.

Na koncu je treba poudariti, da bo zbornik »Miroslav Krleža« mnogo prispeval ne samo za afirmacijo tega izrednega ustvarjalca, temveč tudi za nadaljnje proučevanje njegovega opusa pri nas in v inozemstvu. Edicija je tudi dokaz, da je Krleža imel mnogo spoštovalcev v vseh naših republikah, ki ga niso zapustili niti v najtežjih časih.

Emil Štampar

BERILO ZA NIŽJE STROKOVNE ŠOLE

Redkokatera šolska knjiga se je od osvoboditve naprej obdržala tako dolgo in brez bistvenih sprememb kakor »Berilo za nižje strokovne šole«, katerega avtorji so Bogomil Gerlanc, Josip Ribičič in Venčeslav Winkler. Vsi trije so znani ne samo kot izvrstni in dolgoletni šolniki praktiki na osnovnih, bivših meščanskih in vajenskih šolah in gimnazijah, ampak tudi kot književniki, zadnja dva pa sta naši mladini že dolgo znana in priljubljena pisatelja mladinskih del in šolskih knjig.

Kapitalistična Jugoslavija in posebno doba okupacije sta zapustili težke posledice tudi v našem strokovnem šolstvu, najbolj pa na naših vajenskih šolah, za katere nikoli ni bilo dovolj in primernih učnih knjig. Omenjena trojica je oskrbela zato po osvoboditvi za dve in triletno vajenske šole slovensko berilo, ki že petnajst let dobro služi v naših nižjih strokovnih šolah kot literarno čtivo naši vajenski mladini.

Več ko potrebno bi bilo, da prične mo kritično osvetljevati dosedanja in še obstoječa berila, česar se je doslej lotil le redkokdo, saj je v vseh dosedanjih letnikih Popotnika in pozneje Sodobne pedagogike, ki je, poleg Jezika in slovstva, najbolj poklicana znanstvena revija za temeljite strokovne ocene naših šolskih knjig, ki so imele in še imajo svojo določeno vlogo.

Pred leti sem bil poslal tov. Jamarjevi članek o Berilih za nižje strokovne šole, vendar kljub aktualnosti in iz ne vem katerega vzroka ni izšel. Ker je imenovana učna knjiga v rabi še danes na šolah druge stopnje — prej vajenskih šolah — menim, da bi bilo treba o njej spregovoriti.

Ze v začetku moramo ugotoviti, da npr. Berilo za nižje strokovne šole ne bi vzdržalo tako dolge življenjske dobe, če bi ne bilo po svojih izobraževalnih in etičnih tendencah, estetski in duhovni smeri ter idejno političnih vplivih neoporečno. Prav izbira priobčenih stvari v Berilu je njegova odlika. Njegovi sestavljalci so vsi, kot izkušeni učitelji in prosvetni delavci, dobro poznali izobrazbeno in duševno raven naše doraščajoče vajenske mladine, njihove težnje in potrebe. Zato so izbrali vse tiste pesmi in berila, odlomke tistih dramskih in leposlovnih proznih del in esejev, ki so umetniško in jezikovno dognani, visoko vredni in za mnogostransko izvednotenje bogati. Upoštevali so glavne vidike, ki odlikujejo dobro učno knjigo: da namreč tvori po svojem izboru del harmonično celoto, da je pregledna, duševni ravni učencev razumljiva in primerna, da odgovarja učno vzgojnim ciljem naše šole in družbe. V berilih je nevsiljivo in naravno upoštevan po vnesenih pozitivnih in negativnih likih ves register tistih vzgojnih vrednot, ki oblikujejo našega današnjega doraščajočega človeka in katere dajejo možnost za jezikovne, estetske, moralne, socialne, svetovnonazorske, zgodovinske idr. analize. Vsebinska nekaterih beril se posredno ali neposredno dotika tudi vprašanju materialne in duhovne kulture, vprašanju naše ekonomike in družbene ureditve. Marsikako delo v Berilu se da pevsko, dramatsko in likovno izvednotiti. Razen tega dado dovolj snovi za pravorečne, pravopisne, slovniške in govorne vaje, za pismene obnove, predelave, skrcitve, razširitve in dopolnitve po domišljiji in smislu. Vneseni odlomki proze in pesmi vsebujejo mnogo rekov, metafor, pristnih ljudskih izrazov, lepih novih tvorb, slogovnih zanimivosti in posebnosti. Berilo je prirejeno tako, da daje možnost za individualno, skupinsko in sklenjeno razredno delo. Kljub temu da se ravna izbira vsebine po reku »variatio delectat«, kar je upoštevati prav pri mladini, ne razdira Berilo potrebnega sozvočja, ki zveni iz vsebine, kjer je poudarjena življenjska radost, ljubezen do sočloveka, narave in domovine, socialnost, nesebičnost, požrtvovalnost, zvestoba, pogum, čut za pravico in resnico, za odgovornost in treznost, smisel za stvarnost, izobraževanje, higieno, lepoto, dobroto, razumevanje, vživljanje v tuje slabosti, boli in radosti, za pošteno veselje in obvladovanje težav in prenašanje osebnih neuspehov, obvladovanje samega sebe z močno voljo. Skratka: v posameznih zaključenih delih in v odlomkih je obsežno vse, kar vključuje življenjsko in družbeno bližino.

Koliko jezikovnega bogastva in lepote, koliko ljubezni do slovenske besede in domačije je npr. samo v narodopisni, literarno obdelani črtici »Krosna« Otona Župančiča! Prebrano delo nas sili, da iščemo lepih in originalnih slovenskih izrazov tudi na drugih področjih in k čemur navajamo našo mladino, tako npr. za kmečka in obrtniška opravila in orodje, za industrijske dejavnosti, pripomočke in izdelke i. p. Koliko snovi za razgovore in razprave z mladino da lahko odlomek »Kazen« Toneta Seliškarja ali Prežihov »Dihurček«! O nekdanjih razmerah v zasebni obrti in na veliki kmetiji ne bi mogla razložiti učencem nobena dolgovezna razprava bolje kot omenjeni deli; to velja tudi za Finžgarjev odlomek »V tovarni« ter Šiškov »Stavka v tovarni Eifler«, ko go-

vorimo o razmerah v tovarnah v kapitalistični dobi. Najsi beremo z mladino Aškerčevo »Zimsko romanco« ali Kosovelov »Oreh«, Klopčičevega »Komandanta Staneta« ali Kajuhovega »Kralja Matjaža«, prav povsod lahko izluščimo iz teh del socialne, nacionalne in obče človeške probleme, ob katerih se mladina uči, vzgaja, oblikuje, razmišlja, ocenjuje in izreka svojo sodbo o ljudeh, dobah, razmerah in o besedni idr. umetnosti.

Avtorji berila so upostavili tudi pomanjkanje priročnika za literarno zgodovino, s tem da so z glavnimi podatki v drobnem tisku in s sliko besednega umetnika le-tega učencu približali in tako zamašili dolgo zijajočo vrzel, kar je šele letos tudi za šole druge stopnje po tolikih letih temeljiteje opravil dober pomožni učbenik Francke Varlove »Naši književniki in njihova dela«, izdan pri Založbi Obzorja v Mariboru. Zelo praktično je po abecedi razporejeno kazalo vseh v Berilu upoštevanih književnikov ter še posebej njihovih portretov, katerim so priključeni življenjepisi. Pri tem pa v Berilu pogrešamo dela naših književnic, vsaj najvidnejših (Kvedrova, Tauferjeva, Vašetova, Malenškova, Miheličeva) ali vsaj pregleden članek o deležu naših žena v slovenskem slovstvu. Prav bi bilo, ko bi bili vsaj imenoma navedeni najvidnejši besedni umetniki drugih jugoslovanskih narodov ter velikani svetovne književnosti; morda tako, da bi ob glavnih predstavnikih našega slovstva navedli njihove sodobnike ali nanje vplivajoče literarne osebnosti drugih narodov ter prevode njihovih del v slovenščino ter naših predstavnikov iz vrst besednih umetnikov v tuje jezike.

Glede na novi minimalni učni načrt za »Slovenski jezik z estetsko vzgojo« »v tistih vajenskih, industrijskih in drugih šolah s praktičnim poukom, ki se presnavljajo v poklicne šole«, kot to navajajo Objave republiškega sekretariata za šolstvo št. 1 v februarju 1964, bo morala nova izdaja dopolnjena Berila upoštevati tudi druge panoge umetnosti, za kar bi kazalo vnesti vsaj po en dober informativen članek o vsaki umetnostni zvrsti in o njih ustvarjalcih ali vsaj po en lep življenjepis morda Gallusa, Čajkovskega, Verdija, Michelangela, Meštrovića, Groharja, Jakopiča z obrazložitvami v drobnem tisku.

Tudi slovarček tistih tujk, ki nastopajo v Berilu in v dnevnem tisku, bi bil lahko priključen Berilu, ravno tako tudi najnujnejši komentar k določenim pesmim in proznim odlomkom ter esejem, kar bi omogočalo učencem temeljitejše samostojno domače delo. Priporočljivo bi tudi bilo, ako bi vnesli v Berilo vsaj eno celotno novelo, kot je to posrečeno storila svojčas Erna Muserjeva v Novem berilu, kjer je objavila Kersnikovega Otroškega dohtarja in Prežihove Samorastnike v celoti. Bila bi pa ob takem delu potrebna še razčlemba glede na čas, v katerem se zgodba dogaja, glede na kraj ali pri-zorišče, na osebe s karakteristikami značajev, z navedbo vzornega in močno strnjena povzetka, glede na idejo, ki jo delo izraža in tudi na literarnozgodovinsko stran dela in na kritični odnos s stališča naše družbe. Nazadnje bi moralo biti navedeno vprašanje, kakšen je čustveni in kritični umski odnos učenca do dela. Če hočemo namreč učence naučiti neko delo kritično vrednotiti tj. razčleniti, če hočemo, da se bodo vmislili in včutili v umetnino jim ne smemo vsiljevati svojega mnenja, ampak mu moramo iz njegovih emocionalnih in intelektualnih izhodišč pomagati, da pravilno osvetli določena vprašanja, ki mu jih delo odpira.

S tem in morda s še kakimi dostavki, predvsem pa z nekaj brezhibnimi reprodukcijami kakega domačega in tujega likovnega dela ali likovnika, bi se še povzdignila vrednost Berila. Ker bi pa s tem en sam učbenik veljaven za vsa tri leta, kot doslej, nujno narasel in bi bil tako nepregleden, kar bi oviralo organsko rast izobrazbene ravni učenca, bi rad izrazil že vsa leta tlečo in na sestankih izpovedano željo vseh, ki počujejo na šolah druge stopnje, prav tako pa tudi željo učencev in učenk na teh šolah, da bi samo koristilo stvari, ako bi Berila v bodoče izšla za vsak razred teh šol posebej. Če je v prvih letih veljala ista knjiga za vsa tri leta, je bilo ob takratni strukturi vajenskih šol in pri izobrazbeni ravni takratnih učencev, ki so prihajali na vaješke šole iz dokončane srednje in nedokončane višje stopnje osnovne šole ali nižje gimnazije pa tudi iz praktičnih in ekonomskih vidikov učenca in šole opravičljivo. Danes pa se je že prav na teh šolah izvršila velika sprememba in je ves nivo mnogo višji in zahtevnejši; poleg tega ima veliko vlogo tudi psihološki vidik, ki nujno zahteva pestrejši učbenik in to posebej za vsako starostno in izobrazbeno stopnjo, kar dela učencem učno knjigo aktualno in zanimivo ter olajša glede na izbiro sestavkov in pesmi tudi v tem do neke mere potrebno sistematičnost.

Prav zato se tudi pogosto pojavlja na slavističnih aktivih za strokovne šole mnenje, ali ne bi dodali Berilom še vsebinsko, slogovno in jezikovno pomembne in značilne članke ali njih odlomke naših esejistov, kritikov, strokovnjakov raznih poklicev,

znanstvenikov in državnikov in državnih, da bi mogli tako učenci primerjati poljudno-znanstveni, znanstveni in beletristični slog in da bi se navadili tudi na branje takih del, ki jih deloma upošteva že sedanje Berilo. Seveda so mnenja deljena, češ da taki »omnibus« niso primerni, ampak naj berilo za pouk slovenskega jezika zajema samo snov iz leposlovja, medtem ko so spet nekateri mnenja, da jezikovno vzgledni članki iz drugih področij nikakor ne bi kvarili estetske harmoničnosti take čitanke, ampak bi jo le dopolnili.

Naj bi torej ta člančič izzval bolj poklicane, da kritično obdelajo, upoštevajoč vse jezikovne, tehnične, estetske, vzgojne, izobraževalne, dušeslovne, mentalno higienске idr. momente, bodisi to Berilo in vse druge naše šolske knjige za slovenski in srbsko-hrvatski ter makedonski jezik (jezikovno tudi za druge predmete). To bi na eni strani vzpodbujalo šolnike in strokovnjake k sestavljanju neoporečnih učnih knjig, na drugi strani pa bi vse poučujoče prisililo k temeljitejšemu izvrednotenju naših šolskih beril, ki ne smejo biti le priročniki za testiranje sposobnosti v branju, za iskanje primerov za stavčne in besedne analize, za govorne in spisne vaje, kar je seve potrebno, ali celo za oddih, ampak bogata zakladnica za mnogostransko in poglobljeno obdelavo. Predvsem pa naj sprednja izvajanja dado nekaj blagohotnih vzpodbud za izpopolnjeno izdajo Beril za drugostopenjske poklicne šole.

Alfonz Kopriva

Zapiski

IZ KAMNA KRUH

(O zadnjem predavanju Ivana Cankarja 1. junija 1918. leta)

Šlo je h koncu četrto leto prve svetovne vojne. V izmučeni Ljubljani se je kot povsod nakopičilo nezadovoljstvo z vojsko in Avstrijo. Vse je pričakovalo skorajšnjih sprememb, predvsem pa konca neštetim žrtvam na fronti in lakoti v zaledju. Skratka, stanje je bilo izredno zaostreno, približeval se je veliki polom starega reda.

V tej dobi, 1. junija 1918. leta, je imel Ivan Cankar predavanje z naslovom »Slovenska kultura, vojna in delavstvo«. Priredilo ga je ljubljansko kulturno društvo »Svoboda« in vabilo svoje člane nanj. Socialnodemokratski dnevnik »Naprej« je nekaj dni zaporedoma opozarjal svoje bralce, da pridejo na pisateljev večer.

Predavanje je bilo v Mestnem domu. Dvorano so napolnili številni poslušalci, med katerimi so prevladovali preprosti ljudje, ljudje dela.

Tudi mene je potegnilo na predavanje. Ni še bilo leto, odkar sem iz rudarskega Zagorja prišel študirat v Ljubljano; obiskoval sem drugi razred realke, vnikal v mestno življenje, žejno iskal, podobno vsem, izhoda iz tedanje neznosnosti. Seveda sem hotel videti Ivana Cankarja, ki ga je mladina tedaj strastno brala, saj dotlej nisem imel priložnosti videti, kako izgleda pisatelj, okrog katerega se je vnelo toliko sporov.

Moram pripomniti, da sem že v osnovni šoli bral Cankarja, kar gre zahvaliti »Družinskemu koledarju« za leto 1913, ki ga je izdala slovenska socialnodemokratska stranka. V tem koledarju — pravzaprav pa izredno pestrem in simpatičnem zborniku, ki je priobčil najraznovrstnejše čtivo z ilustracijami, od političnega pregleda domačih in mednarodnih dogodkov do poljudnih informacij, zgodovinskih črtic ter leposlovnih prispevkov — je Ivan Cankar objavil zgodbo »Šopek cvetic«, ki opisuje revščino dunajskega predmestja, in satiro na domače politične razmere »Od Vrhnike do Borovnice«. Ker smo se domá naročili na ta koledar, smo ga brali in pogosto pregledovali zaradi zanimivosti v njem in mikavnosti. Cenzura je v političnem obzoru črtala cele odstavke, zato so bili ti odstavki kar s škarjami izrezani iz koledarjevih strani, ki so z luknjami zijale v nas, takratne bralce. Ni čuda, da smo prav vrstice okrog teh lukenj še posebej pazljivo brali. In tam, na primer, je bilo: »Kakor povsod bo tudi v Rusiji edinole socializem izvršil kulturni in materialni preporod.« Tako so pisali leta 1913!

Na odru sem torej videl — prvič in zadnjič — Ivana Cankarja, čigar črtica »Šopek cvetic« me je močno prevzela, a satira »Od Vrhnike do Borovnice« spravila v razposajeno voljo — verjetno mi je tudi budila kritičnost do tedanje slovenske politike. Pisatelj je bil videti utrujen, izčrpan. Govoril je tiho, pa smo ga v tišini vsi slišali. Ko je končal predavanje, so mu stavili vprašanja. Odgovarjal je nanje. Zadnje vprašanje, ki

se ga seveda ne spominjam, ga je moralo navdahniti na vizije bodočnosti, na neznanski razvoj človeštva in njegove ustvarjalnosti, kajti končal je odgovor z besedami: »Iz kamna kruh!« S tem je bilo večera konec. In te besede sem ponavljal, ko smo drenjajoč se zapuščali dvorano, vtisnile so se mi v spomin tako močno, da jih nisem pozabil. Mar res iz kamna kruh? Kakšne perspektive!

Zaman sem kasneje iskal v časopisju poročila o tem predavanju, zlasti o Cankarjevih odgovorih na vprašanja poslušalcev. »Slovenski Narod« in »Slovenec«, vodilna lista obeh takratnih slovenskih meščanskih strank, liberalne in klerikalne, sta molče šla preko Cankarjevega predavanja, le socialnodemokratski »Naprej« je priobčil vsebino predavanja, nič pa ni omenil Cankarjevih odgovorov, verjetno zaradi cenzure. Morda je kaj o tem v policijskih arhivih, doslej neraziskanih?

V besedilu, objavljenem v »Napreju«, sicer beremo: »Kajti znano je, da iz kamna ne raste pšenica.« Toda s pogumnim pogledom v nadaljnji razvoj, je pisatelj razodel toliko vere v napredek človeštva, v dvig znanosti in tehnike, da si je lahko pričaral v alegorični podobi tisto bodočnost, ko si bo svoboden človek vse bolj podprejal prirodo in od nje jemal vedno več za svoje blagostanje: »Iz kamna kruh!«

V predavanju je Ivan Cankar, kakor že večkrat prej, vezal bodočnost slovenskega naroda na delavstvo. Potem ko je govoril o nalogah inteligence, je ponovil izrek: »Na meni, na mojih plečih, na plečih delavca-proletarca, sloni bodočnost slovenskega naroda, naroda-proletarca!«

Takoj nato je dodal: »Če naša inteligenca te svoje svete in nujne dolžnosti ne izpolni kmalu in korenito, potem ne zasluži, da se imenuje inteligenca in posebej še slovenska!«

Ali je bil slučajen ta dodatek? Ne, nikakor. V njem je čutiti polemično ost zoper tendence, ki pisatelju niso bile po volji. Takšne tendence je izražal leta 1918 Albin Prepeluh-Abditus v svoji knjigi »Problemi malega naroda«. Prepeluh vprašuje v zaključnem poglavju (str. 42), »kdo bi bil poklican, da zreši naše narodne probleme«, »kdo in kje je naš Mozes, ki nas povede preko razburkanega morja« in daje naslednji odgovor: »... kulturni delavci so poklicani, da izvrše delo osvoboditve«, »Slovenski kulturni delavci, vaš dan je napočil. ... Vi prevzemite vodstvo ...« Tej konceptiji osvoboditve ljudstva — pod vodstvom inteligence! — nasprotuje Ivan Cankar z globoko utemeljeno idejo o vodilni vlogi delavskega razreda v vsesplošnem narodnem gibanju »po nečem višjem, po svetlobi, dobroti, lepoti«.

Tako je Ivan Cankar popravljajl tedaj oficialnega teoretika slovenske socialne demokracije Albina Prepeluha, ki je bil daleč od revolucionarnih rešitev v izrecno revolucionarni dobi.

V tistih časih »nasilja, ponižanja in krivice«, v časih »krvi, solza in gladu«, se je mladi rod učil pri Ivanu Cankarju razumevanja dobe in pri njem mnogokrat odkrival svoje naloge.

Brali nismo samo »Podobe iz sanj«, ki so izšle 1918, brali smo tudi Cankarjev članek-izpoved »Kako sem postal socialist«, ki je zagledal dan šele po pisateljevi smrti v socialistični reviji »Demokracija«, v dvojni številki 23 in 24 za leto 1918, posvečeni spominu preminulega pisatelja. V Cankarjevih spisih smo našli globoke misli, ki so pisatelja Cankarja pokazale tudi kot družbenega delavca, kot politika in ideologa novih časov, dobe delavskega socializma. To je bil mogočen socialni preobraževalec! Zato je vplival na rast in razvoj mlade generacije v smer socializma-komunizma.

Smešno in hkrati arhaično je danes, omejevati Ivana Cankarja zgolj na pisateljsko dejavnost ali pa puliti iz njega drobce, ki naj bi genialnega vidca skrčile na malenkostnega kritika-filistra posameznih tretjevrstnih negativnih pojavov v družbi ter si ga tako prilagoditi za trenutne, brezperspektivne potrebe. Ivan Cankar je poznal osnovne družbene tokove, videl je, da se gibljejo v napredno smer in v tem spoznanju je zavzel svoje mesto, globoko revolucionarno in izredno dosledno. V svoji dobi je bil prvi mislec med Slovenci. Mar ni značilno, da se marsikatera njegova misel ujema z mislimi takega duha, kakor je Lenin? Vzemimo znano in zadnja leta pogosto citirano Leninovo načelo o narodih in socializmu, ki ga je zapisal leta 1916: »Vsi narodi bodo prišli k socializmu, to je neizogibno, toda prišli ne bodo povsem enako, vsak bo vnašal svojevrstnost v to ali ono obliko demokracije, v to ali ono raznoterost diktature proletariata, v ta ali oni tempo socialističnih preobrazb raznih strani družbenega življenja.« Mimogrede rečeno, za to načelo so morali komunisti Jugoslavije vzdržati težak boj s stalinizmom in želi v njem

uspeh. V nekoliko drugačnih besedah, manj precizno sicer, toda v bistvu isto kot Lenin leta 1916 je dejal Cankar v svojem predavanju Očiščenje in pomlajenje aprila 1918, ne da bi vedel za Leninov rokopis: »Temeljna načela socializma in zadnji cilji njegovi so last vseh narodov; toda pota, ki vodijo do teh ciljev, si mora začrtati le vsak narod zase, po svoji osebnosti, po svojih domačih gospodarskih, političnih in kulturnih razmerah.«

Ne pozabljajmo prav tako, kako pravilno je razumel Ivan Cankar slovensko narodnostno vprašanje, kako je realistično ocenjeval jugoslovanstvo, kako ustvarjalno je posegal v kulturno življenje. Samostojno in marksistično, v večji meri kot oficialni socialnodemokratski zastopniki, je pojmoval socialne, narodnostne in kulturne probleme.

Zatorej se spominjajmo Ivana Cankarja — pogosteje kakor to delamo danes — kot velikega pisatelja in hkrati kot velikega revolucionarja-socialista.

Franče Klopčič

BLAZNIKOVO POSVETILO V PREŠERNOVIH POEZIJAH

Študijska knjižnica v Kranju hrani izvod Prešernovih Poezij iz leta 1847, ki ima na tretji strani s svinčnikom napisano nemško posvetilo:

MEINEM FREUNDE HERRN JOH. GUTMAN ZUM ANDENKEN. JOS. BLASNIG.

Omenjeno knjigo Prešernovih Poezij je torej Jožef Blaznik daroval svojemu prijatelju Janezu Gutmanu v spomin. Posvetilo je s svojo roko napisal znani ljubljanski tiskar Jožef Blaznik, ki je med drugim tiskal tudi Poezije. Njegova tiskarna, ki je leta 1959 praznovala 130. obletnico svojega obstoja, je imela pomembno vlogo v izdajanju slovenskih tiskov v Prešernovem času in tudi kasneje. Več o tem glej pod značko Blaznik Jožef v Slovenskem biografskem leksikonu in jubilejno brošuro »130 let Blaznikove tiskarne«, Ljubljana 1959.

Obdarovanec je Janez Gutman. Rojen je bil 1808 v Mokronogu na Dolenjskem, postal 1847 magistratni svetnik v Ljubljani, bil leta 1848 začasni ljubljanski župan, v naslednjih letih pa županov namestnik. Nato je opravljal še vrsto drugih javnih služb, nazadnje je bil 1874 referent okrajne komisije za regulacijo zemljiškega davka v Kranju. Umrl je 6. sept. 1875 na Jezerskem. Leta 1848 je aktivno posegel v marčne dogodke, sodeloval pri ustanovitvi narodne straže, na ustanovnem zboru razložil njen pomen in izdal najnujnejša organizacijska določila, sestavil zahvalno adresso in bil član odposlanstva, ki je odšlo na Dunaj, ter ob tej priložnosti stopil v Pragi v stik s Slovansko lipo. Po letu 1849 si je prizadeval za ustanovitev realke in univerze v Ljubljani ter se potegoval za enakopravnost Slovencev, predlagal dvojezične ulične napise. (Glej v Slovenskem biografskem leksikonu pod značko Gutman.)

Tega Janeza Gutmana, moža na visokih javnih položajih, imenuje Blaznik svojega prijatelja. Zanima nas, kako je mogel Blaznik temu svojemu prijatelju posvetiti ravno Prešernove Poezije.

Iz ugotovitev Avgusta Žigona (Zapuščinski akt 1904, str. 8—11 in Komentar k Prešernovi čitanki 1922, str. 73—74) ter iz dopolnitev Jaka Žigona (Naši razgledi 1960, str. 62) vemo, da je Blaznik kmalu po Prešernovi smrti — 15. marca 1849 — odkupil vse še neprodane izvode Poezij, kakih 600 nevezanih in 150 vezanih. To zalogo je počasi prodajal in tudi poklanjal. Preostalih 190 neprodanih izvodov je od njega odkupil ljubljanski knjigotržec Oton Wagner leta 1865, da je 1866 lahko založil Levstikovo izdajo v Klasju.

Iz povedanega sklepamo, da je Blaznik daroval Poezije prijatelju Gutmanu med letom 1849 in 1865. Če pa upoštevamo, kako pomembna politična osebnost je bil Gutman v letih 1848—1849 in da se je zavzemal tudi za slovenske narodne stvari, potem lahko razumemo, da ga je hotel Blaznik posebno razveseliti in mu morda celo izkazati priznanje ravno s slovenskimi Poezijami, ki jih je pravkar dobil v last. Zato smo upravičeni postaviti nastanek posvetila in obdaritev v leto 1849.

Gutman se je na naslovno stran Poezij s črnilom podpisal in pesmi hranil v svoji knjižnici. Njegova družina jih je imela tudi še po njegovi smrti, dokler jih ni njegov sin Emil Gutman, ki se je 1897 preselil v Gorico, podaril skupaj z zbirko 163 knjig gimnaziji v Kranju. (Poročilo kranjske gimnazije 1900, str. 32.)

Na gimnaziji je dobila knjiga na naslovno stran dva žiga, žig gimnazije in žig učiteljske knjižnice. Poezije so bile sprva broširane, o čemer še sedaj pričajo sledovi na zelenkastem ovitku, ki je bil ob vezavi odstranjen. Gimnazija je dala Poezije vezati

tudi zaradi tega, ker je imela v knjižni omari samo ta izvod, zakaj prvi izvod, kupljen v šolskem letu 1869/70, se je izgubil najbrž v času, ko je bila gimnazija za nekaj let ukinjena. (Program kranjske gimnazije 1870, str. 26.)

Med nacistično okupacijo so bile naše Poezije hkrati z drugimi slovenskimi knjigami izločene iz gimnazijske učiteljske knjižnice in začasno odložene v neko šupo pri gasilskem domu. Od tam jih je skupaj z večjim številom slovenskih knjig spravil stanovalec v sosedni hiši na podstrežje gradu Kieselstein. Tam so knjige v vlagi in prahu dočakale osvoboditev, nakar so bile jeseni 1952 oddane Študijski knjižnici, kjer se hranijo med prešerniani.

S temi pojasnili je prikazana dosedanja pot Poezij in navedena vrsta njenih dosedanjih lastnikov. Ta prispevek k prešernoslovju objavljamo ob ustanovitvi Prešernovega spominskega muzeja v obnovljeni pesnikovi hiši v Kranju.

Stanko Bunc

PRVI IZPITI IZ SLOVENŠČINE NA MARIBORSKI GIMNAZIJI

Reforme Jožefa II. so močno posegle v razvoj slovenskega ljudstva. Posledice nekaterih njegovih najbolj osovraženih novotarij so se še čutile, ko so le-te že davno odpravili.

Za Jožefove vlade je posebno zrastel pomen šolstva. Le izobrazba odpira odslej vrata v mestne, deželne in državne urade. Tudi sodstvo opravljajo vnaprej samo šolani sodniki. Zato bi pričakovali tudi pri nas razcvet srednjih šol in mariborske gimnazije. Toda nekatere reforme Jožefa II. so tako razburile ljudstvo, da je zasovražilo vse, kar je bilo državno. Naravnost v sršeno gnezdo pa je podregal Jožef II. z ukazom, naj se nagrobni spomeniki uporabljajo za tlakovanje ulic in da se mrliči ne smejo več pokopavati oblečeni, marveč le zaviti v rjuho. Enako je prepovedal uporabo krst. Vsaka župnija je smela uporabljati za pogreb le eno veliko krsto za vse ne glede na to, ali je umrl novorojenec ali odrasel človek. V njej so spravili mrliča na pokopališče, kjer so ga vrgli iz nje v grob.

Odpor slovenskega ljudstva na Štajerskem proti Jožefu II. se je nazorno pokazal v odnosu do mariborske gimnazije. Ni hotelo več pošiljati otrok v njo. Prej je vstopalo v prvi razred letno 20 do 28 učencev, po nepriljubljenih Jožefovih reformah pa le 7 do 8. Komaj osem let po ustanovitvi je štela mariborska gimnazija že 150 učencev, leta 1787 pa je padlo število gimnazijcev v vseh petih razredih na 29, torej povprečno na 6 v vsakem razredu. V naslednjih letih se sicer stanje izboljšuje, vendar pa je pretiela še več let nevarnost, da država ukine zavod, ki je imel l. 1791 vedno še komaj 42 učencev, leto pozneje pa 45. Mariborčani bi tedaj gimnazijo tudi izgubili, če ne bi primanjkovalo izobraženstva, ki je bilo prav v tistem času posebno potrebno.

Zlasti je bilo premalo slovenščine večših uradnikov za slovenske kraje na Štajerskem. Kljub vsemu prizadevanju Jožefa II. nemške osnovne šole niso mogle ponemčiti Slovencev. Premalo jih je bilo in preveč so bile oddaljene druga od druge, zaradi Jožefa II. pa tudi premalo priljubljene, da bi se dala doseči splošna šolska obveznost otrok. Če bi se tudi posrečilo ponemčiti vse šolarje, še s tem germanizacija ne bi zajela večine mladine. Razen tega so bili učitelji premalo izobraženi in premalo spretni, da bi mogli popolnoma prekvasiti z nemško miselnostjo otroke, če bi že to tudi res hoteli. Šolarji so se naučili nemščine le za silo, nikakor pa ne tako, kot je želel Jožef II., da bi zamenjali svoj materin jezik z nemškim. Tako se tu ni dalo vladati brez slovenskega jezika in dr. Andrej Kavčič je znal prepričati o tem tudi vladne kroge.

Propadanje let 1758 ustanovljene mariborske gimnazije je zaskrbelo tudi vlado, ker je pretiło s tem tudi pomanjkanje slovenske duhovščine, iz katere si je hotel ustvariti Jožef II. oporo državne uprave. Ob nedeljah in praznikih je morala s prižnic oznanjati in razlagati državne ukaze in odloke. Župniki so vestno vodili tudi matične knjige, ki so dobile tem večji pomen, odkar vojakov niso več lovili, ampak izbirali na naborih na osnovi natančnih spisikov. Da bi duhovščina laže opravljala te naloge za državo, je razbil prejšnje preobširne župnije in ustanovil mnogo novih. Ko je bila tako potreba mnogo večja, pa je dotok z mariborske gimnazije skoraj popolnoma odpovedal.

V tej zadregi si je skušala državna uprava pomagati s tem, da je začela široko-grudno razlagati predpise, ki so ovirali šolanje, a ti ukrepi niso zadoščali, da bi rešili mariborsko gimnazijo krize. Od tedanje avstrijske birokracije pa bi zaman pričakovali

toliko bistroumnosti, da bi sama iznašla uspešnejše sredstvo. Novo življenje ji je vdihnil s svojevrstno transfuzijo krvi sposobni dr. Andrej Kavčič.

Andrej Kavčič je bil od l. 1785 do svojega odhoda v Gradec za kanonika l. 1807 mariborski župnik, a od l. 1786 tudi direktor (nadzornik) mariborske gimnazije. Njegov prednik Otič se je brugal za ta zavod le toliko, kolikor je moral po svoji službeni dolžnosti, Kavčič pa je kot doktor filozofije in teologije veljal ne le za najbolj izobraženega Mariborčana, marveč ga je odklovala tudi posebna ljubezen do gimnazije. V oporoki je s svojimi štipendijami v dejanju dokazal, kako mu je bil ta zavod pri srcu. Kot prosvetljenca in narodnega buditelja ga je bolelo propadanje gimnazije. Rešil in poživil jo je s svojim načrtom slovenskih državnih štipendij, za katerega je znal pridobiti vlado in s tem je veliko storil tudi za prebujanje slovenske narodne zavesti na Štajerskem.

Tik pred začetkom šolskega leta 1793/4 so bile razpisane iz verskega fonda državne štipendije po 15 goldinarjev letno za tiste siromašne dijake mariborske gimnazije od prvega razreda dalje, ki znajo slovenski in imajo v vedenju in v šolskem uspehu oceno 1 (prav dobro) ali odlično. Znanje slovenskega jezika so morali dokazati s spričevalom, ki so ga dobili na posebnem izpitu iz slovenščine na gimnaziji. Te štipendije so tedaj krile stroške za stanovanje in hrano. Okrožni uradi v Mariboru, Celju, pa tudi v Gradcu so objavili vladni dekret o štipendijah za slovenske dijake mariborske gimnazije, razglasiti pa so ga morali tudi duhovniki vseh slovenskih župnij s prižnic in spodbujati revne slovenske starše, naj pošljejo nadarjene sinove v mariborsko gimnazijo. Letno je bilo razpisanih 20 štipendij, vendar pa včasih ni bilo dovolj prošnikov s prav dobro in odlično oceno. V kakem letu neizplačane štipendije niso zapadle, temveč so jih nato podelili v naslednjem letu več kot dvajset.

Ta dvorni dekret je bil za štajerske Slovence ogromnega pomena. Vsak odličen in prav dober slovenski mariborski gimnazijec je imel razmeroma visoko štipendijo. Zdaj so mogli dati svoje sinove v mariborsko gimnazijo tudi nepremožni slovenski kmetjski starši. Ko so pozneje te štipendije ukinili, so sporočili to samo na oglasni deski mariborske gimnazije in v odlegle kraje še nekaj desetletij niso zvedeli, da slovenskih štipendij ni več. V upanju nanje je poslal v Maribor študirat sina marsikdo, ki sicer ne bi upal. Število slovenske inteligence je bilo na ta način med štajerskimi Slovenci mnogo višje kot na Koroškem.

Slovenski izpiti in štipendije pa so še morda važnejši iz drugega razloga. Do tedaj je veljala slovenščina le za jezik nižjih, neizobraženih slojev; ob njega so se spotikali nemški fevdalci in uradniki. Tudi slovenski izobraženci so si med seboj dopisovali v nemščini in v razgovorih o kulturnih zadevah so se najraje posluževali nemškega jezika, ki so ga bolje obvladali. V njem so znali izraze tudi za tiste pojme, za katere še ni bilo slovenskih besed ali pa jih niso poznali, saj še ni bilo slovenskih srednjih in visokih šol. S temi slovenskimi štipendijami je po splošnem mnenju sam cesar dal priznanje slovenskemu jeziku in ta prej tako zaničevani jezik je postal na mariborski gimnaziji celo privilegiran. Ni mogel namreč dobiti teh štipendij noben Nemec, ampak le, kdor je napravil izpit iz slovenščine pri samem direktorju gimnazije dr. Andreju Kavčiču, kar je mogel tedaj samo Slovenec. Tako so ti slovenski izpiti in štipendije širili slovensko narodno zavest in celo samozavest v najširših ljudskih slojih.

Germanizacija slovenskih dijakov v Mariboru je bila v tem času skoraj nemogoča, saj bi si s tem sami odvzeli možnost dobiti slovenske štipendije tisti, ki še morda niso bili dovolj narodno prebujeni. Dr. Kavčič pač ni mogel najti uspešnejšega sredstva za prebujanje narodne zavesti med mariborsko dijaško mladino. Izpit iz slovenščine, ki je bil pogoj za te štipendije, je navajal Slovence na gimnaziji k temu, da so se začeli zanimati za slovenski jezik in se vadili pisati v njem. Stremljenja narodnih buditeljev so tako našla pri njih ugodna tla.

Prvič se je vršil izpit iz slovenščine 22. avgusta 1794. Delali so ga tisti, ki so že imeli slovenske štipendije in pa tudi tisti, ki so se potegovali zanje prihodnje šolsko leto. Prej se ta izpit ni mogel vršiti, ker prvi štipendisti še niso bili zanj dovolj pripravljeni. Kdor je na osnovi tega izpita dobil štipendijo, ga več ni delal, ampak vsako naslednje leto le novi prošnjiki.

Izpit je bil samo pismen. Tedanji direktor dr. Kavčič je narekoval nemško besedilo, ki ga je bilo treba prevesti v slovenščino. Ni nam znano, koliko dijakov se je prijavilo k izpitu in kakšen je bil uspeh, ker ni o tem nobenega zapiska. Med uradnimi spisi tudi zaman iščemo besedilo.

Prof. Janko Glazer trdi v življenjepisu dr. Andreja Kavčiča v SBL I. str. 436, da so bili ti izpiti od leta 1794 do 1804, torej enajstkrat, a ta trditev ne drži. Diarij (Dnevnik)

mariborske gimnazije točno navaja datum vseh izpitov in beleži zadnjega 3. septembra 1802. Po odhodu prejšnjih petošolcev so prejeli mariborski gimnazijci na novo slovenske štipendije zadnjič v šolskem letu 1802/3, po koncu šolskega leta pa je vlada te štipendije sploh ukinila. Seznam dijakov, ki omenja samo imena štipendistov, ne pa tudi, katero štipendijo kdo prejema, navaja ob koncu leta 1802 na vsem zavodu 36 imen. Ko so l. 1804 zadnjič podelili slovenske štipendije, je prejelo le-te samo 21 dijakov. V naslednjih letih, ko slovenskih štipendij ni bilo več, našteva seznam dijakov le 11 štipendistov. Če bi bila izpita iz slovenščine v letih 1803 in 1804, bi moralo biti to zabeleženo v Diariju, pa tudi število štipendistov bi se moralo sukati okrog 30, saj so včasih podelili več kot 20, včasih pa manj slovenskih štipendij, a ostalih 11 je ostalo v veljavi.

Izpit iz slovenščine se je vršil torej devetkrat, slovenske štipendije pa so se delile enajst let, od šolskega leta 1783/4 do konca šolskega leta 1803/4, a to je bilo dovolj dolgo, da se je na mariborski gimnaziji vzbudila slovenska narodna zavest in se ustvarilo tako slovensko narodno žarišče, da se ni dalo več zadušiti. Od slovenskih štipendij dalje ni znan v zgodovini tega zavoda niti en primer, da bi se kak Slovenec na tej šoli ponemčil, pač pa se je več ponemčenih Slovencev vrnilo svojemu narodu in celo nekaj Nemcev je izredno vzljubilo slovenski narod in začelo delati zanj.

Jan Sedivč

NEKAJ MISLI O ŠOLSKIH PRIREDITVAH

Ob razgovorih s prireditelji šolskih proslav se mi je odprlo nekaj problemov, katerih razčiščenje bi morda pomagalo prireditvam na višjo estetsko, prav gotovo pa na višjo etično raven.

Naj jih navedem:

1. Kaj naj bo pomembnejše — estetska raven šolske proslave ali njena etična vrednost?

2. Ob razrešitvi tega se zastavi vprašanje: Kdo naj bo nosilec šolske proslave, otroci ali gostje?

3. Kdo naj bi bil na šoli organizator proslav — ali, kakor je običajno, upravitelj ali slavist ali pa morda tisti, ki bi ga k temu delu poklicala vsebina proslave, npr. ob 29. novembru zgodovinar, ob 1. maju predavatelj družbeno-ekonomske vzgoje itd., ali pa morda nalašč za to priložnost sestavljena skupina — team, kot jo danes tako radi imenujemo s tujko. Ta bi proslavi dala vsebinsko pestrost in hkrati razbila šablono običajnih okvirov akademije.

4. Kakšno pomoč naj bi šolam nudili npr. centri za estetsko vzgojo otrok ali sedanji Pionirski dom, ne da bi hkrati zavrli iniciative in oklenili proslave v centralni republiški obrazec?

Ob naštetih problemih bi želela povedati nekaj misli, ne da bi kakorkoli vztrajala na tem, da so edino veljavne in najbolj pravilne.

I.

Ob tehtanju estetske ravni in etične vrednosti sem to dvojje ločila le zaradi boljše razvidnosti samega problema, kajti že v začetku moram reči, da je to dvojje neločljivo celota šolske proslave.

Če izhajam s stališča, da proslava ni sama sebi namen, temveč da prek nje zasledujemo določene vzgojne in družbene smotre, potem je etična vrednost proslave prvotna.

Poglejmo najprej estetsko plat: estetsko vrednost proslave zagotovi njena vsebina (morda bi temu rekli programski del). Raven vsebine (to je programskega dela) včasih zniža njena izvedba. Skrb za to, da se estetski del proslave zagotovi pri izboru tekstov, je eden izmed pogojev, da proslava uspe. Ob izboru tekstov se že zastavi vprašanje, kdo jih bo interpretiral in komu so teksti namenjeni. Primer: nedvomno spada Dječnik Andrej govori Mileta Klopčiča med vredna dela predvojne socialne poezije. Pomanjkanje sodobne domače socialne poezije in neinformiranost o evropski socialni poeziji nujno pripelje do tega, da ob vsakoletnih proslavah 1. maja na mnogih šolah slišimo interpretacijo tega teksta. V kolikor bi ta tekst dali otroku v 4. razredu osnovne šole z nalogo, da ga prebere ali deklamira svojim sošolcem, mislim, da bi kljub njegovim

estetskim vrednotam bil rezultat slabši, kakor ga pričakujemo. Učitelji lahko potrdijo, da otrok slabo predvaja ta tekst in da se razred zasmeji ob vzkliku »Madona, kje vse sem te kopal!« Torej namen ni dosežen, ali pa je dosežen le deloma. Če pa bi npr. isti tekst v istem okolju interpretiral član SNG, je uspeh zagotovljen.

To je le ena plat izbora tekstov. Aksiom je, da je izbor tekstov vedno odvisen od interpretatorjev in ne od literarne vrednosti. Seveda pride zavoljo tega v praksi do druge skrajnosti. Namesto da bi iskali tekste, ki imajo določeno literarno vrednost in so hkrati razumljivi otrokom določenega starostnega obdobja ter jih znajo interpretirati, najdemo na šolah dokajšnje število avtorjev pesmic in igrokazov, ki ne bi prenesli niti najbolj dobrohotne kritike. S tem nikakor ne zanikam talentiranih avtorjev — učiteljev, za katere bi nujno morali najti možnost, da svoje delo objavijo in dajo tako v uporabo tudi drugim šolam. Ob avtorjih, ki sem jih prej omenila, pa hkrati pade estetski nivo in kljub močnemu didaktiziranju proslava ne doseže vzgojnega in družbenega smotra, torej svojega etičnega namena. Ne zdi se mi potrebno podrobneje govoriti o tem, saj vsakdo med nami to dobro pozna. Naj le mimogrede omenim: estetska vrednost teksta nas vodi k njegovemu podoživljanju, ki se — v kolikor je to močnejše — preoblikuje v duševnosti otroka v etične kvalitete in ga tako duhovno obogati.

Ker pa je namen večine naših proslav združen s patriotično vzgojo, je povsem razumljivo, da etične kvalitete že pri izboru tekstov odtehtajo estetske. In ob takšnem razčlenjevanju problema se nam zastavi vprašanje, ali je interpretacija bistvena. Ponovno primer: Otroku rečejo, naj se za proslavo nauči Gregorčičevo pesem Soči (recimo, da ni v njegovem berilu). Pesem je dolga in da bi znal vse besede, se trudi nekaj dni, morda tudi tednov, nato ga lika učitelj in otrok nastopi na proslavi z veliko tremo, da ja ne bi kakšnega stiha ali besede izpustil. Vsa njegova pozornost je usmerjena na besedilo in nič je ne ostane za vsebino.

Morda bi bila boljša metoda, ki bi upoštevala čustveno angažiranost otroka. Otrok naj bi prebral pesem tako, kakor jo občuti, po možnosti brez učiteljevih korektur, mogoče celo ob primerni glasbeni spremljavi. Tako tudi klasična proslava ne bi bila več obremenitev in državni praznik ne več dodatna šolska naloga. Sodeč po duševnosti otroka, bi mu tako praznik bolj približali in hkrati smo bliže vzgojnemu smotrom.

II.

Pri vprašanju, kdo naj bo izvajalec šolske proslave, otroci ali gostje, je potrebno ugotoviti vrednost tako prvega kakor drugega. Že v začetku pa moram reči, da sem globoko prepričana, da je v škodo otrok, če ti nastopajo skupaj z odraslimi, profesionalnimi interpreti. Tako sestavljena proslava je ponesrečena rešitev. Zato nam ostane za razpravo le to, da ločeno pregledamo nastop odraslih za otroke in otrok za otroke.

Izredno doživetje za šolo je, kadar jim uspe pridobiti za proslavo priznane umetnike, bodisi glasbenike, igralce ali pevce. Še posebno vrednost ima taka proslava takrat, kadar jim uspe tudi vsebinsko podčrtati praznik. Pogosto se namreč zgodi, da skupina opernih pevcev, kadar pristane, da bo nastopila na šoli, predloži svoj repertoar. Enako igralci in glasbeniki. Njihov spored ne obsega nujno del, ki sodijo k prazniku. Tako pogosto srečamo za 29. november arije iz »Prodane neveste«, Chopinovo glasbo ali Prešernovega »Mornarja«. Ob pravočasnem dogovoru z nastopajočimi pa bi uspelo dobiti ustrežajoč program. Vsekakor pa ima ta tip proslave svojo prednost v izredni izvajalski kvaliteti in s tem v doživetju, ki ga zapusti otrokom.

Toda kolikor tudi občasno uspe tako organizirati proslavo, bi bilo pedagoško zgrešeno zanemariti nastope otrok za otroke. Menim namreč, da ta tip proslave po svojem končnem učinku mnogo bolj ustreza osnovni zahtevi, vzgajati otroka v človeka, ki bo aktivno posegal v življenje in aktivno reagiral. Tam, kjer nastopajo otroci za otroke, odtehta njihov aktivni delež tiste estetske kvalitete, ki jih ima prejšnji tip proslave. Toda že vnaprej si moramo biti na jasnem, da aktivnost otroka ni v tem, da deklamira svojim součencem tekst, ki mu ga je določil slavist ali razredni učitelj. Na ta način tudi za korak nismo bliže aktivnemu udejstvovanju otrok. V kolikor ne želimo, da bi proslava izzvenela kot vzorna učna ura, potem je s trohico zaupanja možno prepustiti proslavo razrednemu kolektivu ali krožkom, ki delajo v pionirskem aktivu. Še več, otrok naj si sam izbere tisti tekst, ki mu »leži«. Seveda pri tem ni nič hudega, če pogrši. Takšna proslava je ne glede na raven pedagoško mnogo bolj oportuna, po svojem efektu pa mnogo močnejša kakor tista, ki jo v obliki scenarija sestavi učitelj.

Ob teh trditvah pa ne zanikam potrebe po pedagoškem vodstvu. Le da pedagog to pot ni za katedrom, ampak je to starejši, izkušen tovariš, ki del svojega znanja posreduje otroškemu kolektivu okoli sebe.

III.

Kdo naj bo organizator proslave? Običajno je to slavist po službeni dolžnosti, ali pa ravnatelj, kadar je orientiran v kulturno prosvetno delo. Morda ni odveč, če še enkrat povem, da bi bilo že pri klasičnih proslavah bolje, da ob zgodovinskem prazniku prevzame vodstvo zgodovinar, ob 1. maju predavatelj družbeno-ekonomske vzgoje. Seveda taka angažiranost rada vodi k enostranskim proslavam. Proslava, ki jo pripravi slavist, je literarna, če bi jo pripravil zgodovinar, bi lahko bila skupek zgodovinskih podatkov in podobno.

Nikakor pa ne smete sprejeti tega kot demoralizacijo slavistov ob proslavah — kajti če ne bi skrbeli zanje slavisti, bi marsikatera šola proslav sploh ne imela.

Morda si ogledamo stvar z druge strani: osvežitev proslave bi pomenilo teamsko delo in to v takem teamu, kjer eno področje ne bi bilo podrejeno drugemu. Nikakor ne škoduje ravni proslave, če v istem programu otrok recitira, njegovi tovariši pa pokažejo znanje npr. v preskokih, mladi tehniki pripravijo diafilm, glasbeniki igrajo in pejejo in tako do vsega, kar na šoli živi in dela. (Morda celo tako daleč, da bi npr. v Podčetrku ob neki proslavi bil angažiran klub mladih ribičev.) Nosilec take proslave je nujno otroška skupnost, naloga odraslih pa je, da se vsa otroška aktivnost ob posamezni proslavi zlije v celoto.

IV.

Funkcija pomoči šolam je v bogatenju proslav. Naj razložim: ogromno časa bi vzelo šolam iskanje gradiva za proslave. Z izborom literature ali bibliografijo del pa ji to olajšamo. In kolikor je neka knjiga teže dostopna ali pa posamezno primerno delo ni prevedeno, bi bil potreben prevod in natis odbranih del za posamezno proslavo. Z natisom nasvetov strokovnjakov pa olajšamo amaterjem delo.

Pod to spadajo: pisni nasveti strokovnjakov, vzorci prizorov, sheme, likovne rešitve iz katerega si že bodi področja — od lutkarstva do ritmike, od drame do kopice preprostih scenskih rešitev, ki lahko ves razred, ne le prostor pred tablo, spremene v prizorišče proslave. Mislim, da bi tak način pomoči v obliki servisa dosti pomagal tistim požrtvovalnim delavcem na šolah, ki iz leta v leto vložijo ogromno truda in žrtvujejo že tako skromno odmerjen čas tej šolski aktivnosti.

Neža Maurer

O HUMANISTIČNI ŠOLI IN IZOBRAZBI

Preozko označujejo humanistično šolanje tisti, ki vidijo v tem le ali pa predvsem študij latinščine ali grščine. Tudi tisti, ki ga razširjajo na študij grške in latinske književnosti, še niso zadeli bistva humanističnega izobraževanja, kajti v resnici je pojem humanizem zajemal zmeraj več kot le nek določen šolski sistem, saj je bil ta le pomagalo, sredstvo in način, kako si prišel do humanizma, do svojevrstnega duhovnega sveta in izobrazbe. Smoter in ideja humanističnega šolanja se nam takoj razodeneta, če si odkrijemo zgodovinske družbene vzroke njenega nastanka.

Humanistično gibanje je prvi in hkrati veličastni kulturni odraz porajajočega se mladega meščanstva, ki se je v okviru fevdalne družbe začelo upirati staremu družbenemu sistemu in začelo uveljavljati ne le nova gospodarska načela, marveč prav tako nove kulturne ideje, ki bi naj nadomestile miselnost fevdalizma, ker je postal kulturno jalov in za razvoj človeške družbe ne le zaviralen, marveč v nekem določenem smislu celo nehuman, nečloveški. Čeprav je ime humanizem nastalo kasneje, je vendar že od vsega početka glavna vsebina velikega kulturnega, umetniškega, znanstvenega in filozofskega gibanja, človek — za tisto dobo nov človek, človek širšega in globljega pomena, kakor ga je pojmovala vladajoča fevdalna družba, ki je dosegla v umetnosti z gotiko svoj višek, hkrati pa se je preživela s svojo absolutno mistično in slepo vero v onstranstvo kot edinem smislu človeškega življenja že tukaj, kajti življenje na zemlji je bilo po fevdalnem nazoru le senca, nekaj prehodnega in začasnega.

Čeprav tudi novi nazori niso mogli docela premagati takšnega gledanja na družbo in svet, so vendar ravno s pomočjo vrnitve h klasičnim idealom in pojmovanjem življe-

nja, obzorja razširjali, moč in pomen človeka pa poglobljali. Nima zaman tisto gibanje, ki zajema v svoj svet tudi humanizem in narobe, ime renesansa, saj je pomenilo takrat zares prerojenje in tako rekoč novo rojstvo, človeka. Študij grške in latinske književnosti, likovne umetnosti in filozofije je odkrival drugačne poglede na svet, kakor jih je imel v samem sebi preživljajoči se in odmirajoči fevdalni mistični gotski svet, ki je človeku jemal slednjo pravico do življenjskega veselja, ker so mu jerihonski trobentači vladajoče družbe dan in noč iz najvišjega piedestala posvetne in cerkvene oblasti trobentali svoj memento mori, za čemer pa se je skrival spretno skrit namen: misli na smrt, da nam boš bolj poslušen!

Gibanje mladega meščanstva, ki ga v zgodovini svetovne umetnosti v tisti začetni dobi zastopa prvi veliki pesnik humanistično-renesancne dobe Dante Alighieri, je prelomilo s tem več stoletnim izročilom in se v imenu novega razreda postavilo po robu gmotno in duhovno. V mladem razredu, ki je hotel živeti in se uveljaviti, je bila velika sila in veselje do življenja, do tostranskega sveta. Upiral se je misticizmu in mračnjastvu. Čeprav jih ni mogel docela premagati in zatreti, si je s pomočjo študija klasične umetnosti in filozofije, ustvarjal nov družbeni in duhovni svet, ki je skušal vsaj za večji del družbe biti bolj človeški, bolj human.

V umetnosti in filozofiji Grkov in Latincev ni bilo tistega misticizma, ki je v fevdalni dobi, ko je začela propadati, popolnoma skrotovičil pogled na človeka, pač pa je našel v precejšnjem delu klasične kulture, ki si jo je zares grebel iz zemlje, čudovito gledanje na človeka in stvarstvo, ne da bi v svoji klasični, najbolj humanistični obliki prešel v površinsko plitvičevje. To nam potrjujejo veliki umetniki renesanse in humanizma, kakor so bili Leonardo da Vinci, Rafael Santi in Michelangelo, ki so prav zaradi tega že zdavnaj prenehali biti ozka nacionalna last, marveč so last občečloveške kulture.

Brez študija grškega in latinskega sveta si ni mogoče zamišljati velikega kulturnega gibanja, ki nosi ime humanizem in renesansa. V nasprotju od fevdalne gotike so takrat spet našli s pomočjo klasičnega duha pot v svojo sodobnost, do samega sebe, do človeka. Nasprotniki humanizma in renesanse so krstili to gibanje za pogansko, kajti onstranski ideal gotskega človeka je zamenjal ideal tostranstva renesancnega in humanističnega človeka. Ozrimo se samo po Michelangelovih freskah na stropu sikstinske kapele in na veliko stensko sliko Dies irae. Kristus, ki so ga pred tem v gotiki upodabljali kot asketsko izmučeno, kakor so rekli, poduhovljeno figuro, je tu v svoji goloti bolj podoben mlademu atletskemu Zevsu ali pa vojskovodji in državniku Aristidu, ki kara in opominja svoje Atence. Krščensko Mater božjo je Michelangelo naslikal bolj kot golo mlado Hero ali morda celo Afrodito, ki se je zdela nekaterim kardinalom tako zapeljiva, da so del njene nagote prekrili s naknadno naslikano modro tancico, ki pa zdaj mogočno fresko bolj kazi, kakor zmeraj, kadar se zelotski moralisti vtikajo v umetnost.

To ni bilo epigonstvo stare grške in latinske umetnosti, marveč je bil elementaren izbruh takratne dobe, da je človek najsilnejše bitje stvarstva. Bil je res evripidski upor zoper bogove, toda iz prs takratnega človeka, ki se je le navdihnul in opogumil ob klasični umetnosti in filozofiji, predvsem tisti, ki je poudarjala človeka in gledala na bogove in onstranstvo z evripidskimi očmi, z življenjsko radostjo in z vero v človeka, kakor so jo izpovedovali prvi dialektik, Heraklit, prvi atomist Demokrit, Evklid, najganealnejši matematik starega veka in pozneje tako krivo pojmovani filozof življenjske radosti Epikur skupaj s tako velikimi geniji dramatike kakor so Ajshil, Sofoklej in Evripid ter z očakom svetovne poezije Homerom.

Toda niti Latincev ne smemo prezreti, najsi gledamo še tako kritično nanje, so vendarle bili tudi oni odkritje za takratnega človeka in niso brez vrednosti niti danes: Marc Avreljij, Seneca, Ovid, Horac, Vergil, Plaut in Terencij, med katerimi so nekateri, ki so celo bolj ko Grki vplivali in vneli humanističnega človeka tiste dobe, saj sega vpliv dramatskih del Seneca, Plauta in Terencija tja do Shakespeara in Molièra.

Toda ali je humanistična vzgoja kot študij stare klasične kulture res razvijala zgolj tako imenovane duhovne vaje, ali je res stara filozofija gledala na svet in človeka zgolj z idealističnimi očmi ter ga odvrčala od pogledov tostranosti, kakor mislijo nekateri, ki ne poznajo velike kulture klasičnega sveta do vseh potankosti in globin? Ali ni Demokrit po Heraklitu najzgodnejši predhodnik sodobnega materializma, filozofije in nazora, ki skuša človeka in njegove poglede na svet in sebe osvoboditi vseh spon in mrakobnosti? Študij klasične grške materialistične filozofije je nujen tudi za razumevanje historičnega in dialektičnega materializma kot najmodernejšega filozofskega sistema in svetovnega nazora.

Ali nista astronom Kopernik in fizik Galilei našla pobudo in pogum za svoja raziskovanja prav v študiju klasičnih ved in v humanistični vzgoji, ki ju je poleg lastne ustvarjalne sile hrabrila, da sta pogledala ostro resnici v obraz in spoznala, da zemlja ni središče svetovja in da se suče okoli sonca ter tako zrahljala samovšečnost raznih posvetnih in cerkvenih mogotcev, ki so svojo oblast in inkvizicijsko nasilje odevali v »božjo voljo«, da se pri tem krčevito držali zemlje, ker so hoteli biti edino središče oblasti in svetovja?

V humanizmu živi marsikakšna klica revolucionarnosti, ki si jo mora in more prava vzgoja in šola tudi odkriti. Lukrecijeva mogočna filozofska naravoslovna pesnitev »De rerum naturae« je po nekaterih odstavkih še danes presenetljiv in celo spodbuden primer sicer preprostega, ali vendar značilnega materialističnega gledanja na naravo, ponekod pa vsaj izraz skepticizma o bogovih in onstranstvu. Aristotel, čigar dela so prave enciklopedije antične filozofije, državoznanstva, etike itd., se je v svoji spoznavni teoriji, kakor tudi v vrsti naravno filozofskih vprašanj močno približal materialističnemu naziranju, da ga je imenoval Marx največjega misleca starega veka. »Utopija« Thomasa Mora, prijatelja znamenitega humanista Erazma Rotterdamskega, je nastala v svetu humanističnih kulturnih prizadevanj svojega časa. Morovo socialistično-utopijsko delo je manifestacija najskrajnejšega humanizma kot filozofije, sociologije, državoznanstva in humanistične izobrazbe, izpoved humanističnega komunizma, ki je pri iskanju sorazmerja med družbo in posameznikom hodil že po tisti poti, ki jo je lapidarno izpovedal leta 1848 Marx-Engelsov Komunistični manifest, saj je More skušal prikazati in dati primer takšne človeške družbe, v »kateri je svobodni razvoj slehernega posameznika pogoj svobodnega razvoja vseh«, kakor je to zapisano v Komunističnem manifestu.

Privrženci vélike francoske revolucije so se radi primerjali s starimi rimskimi republikanci, ker so videli v klasičnem Rimljanu predvsem republikanca in demokratičnega človeka. Eden izmed velikih uporniških duhov ob prelomu srednjega in novega veka Giorgio Bruno se je izobrazil ob grških in latinskih pesnikih in mislecih.

Gre le za eno: ne videti pa tudi ne delati iz humanistične šole in izobraževanja zgolj nekaj šolsko formalističnega, marveč si odkrivati in črpati iz velikih del antične klasike svobodnega duha, ideal špartanskega človeka »mens sana in corpore sano«, kar je tudi ideal socialističnega človeka in humanizma, spodbujati ga v evripidskem nenehnem prometejstvu, ki ni nič drugega, kakor zmeraj znova in z lastno ustvarjalno silo dajati luč človeku in človeštvu, kakor je to storil prvi mučenik antičnega humanističnega razsvetljenstva, simbol resničnega napredka in revolucionarnega humanizma Prometej, eden izmed najveličastnejših simbolov človekovega boja za svobodo in napredek. Prometejev upor je simbol boja tudi za svobodo človekove notranjosti, njegovega čustvovanja in mišljenja. Ogenj, ki ga je ukradel bogovom in ga dal človeku, je simbol človekovega osveščanja, kajti po tem drznem Prometejevem dejanju je postal človek enak bogovom. Iz njih duhovnega tlačana postaja človek svobodnega mišljenja, ki naj ne klečeplazi več pred bogovi, marveč se naj uporno bije za svoj véliki človeški jaz.

Tako more tudi naš sodobni človek najti za svoj boj in nazor marsikakšno pobudo, vzor in simbol v klasičnem kulturnem svetu, s pomočjo humanistične, klasične šole, ki mu mora s študijem latinščine in grščine odkrivati zlahtnosti klasične kulture in umetnosti, klasičnega humanističnega duha, estetike in etike, ki jo je med drugimi izpovedoval, učil in tudi s svojo doslednostjo izpričal Sokrat, pred njim pa materialist Demokrit. Oboroženi s kritičnostjo svojega sodobnega nazora si moremo tako odkrivati zaklade antičnega duha, kar nas ne bo odmikalo življenju, marveč nam bo celo pomagalo, da se mu bomo globlje približevali ter se tudi s tem študijem etično prevzgjajali, kajti prava humanistična vzgoja in nazor nas k življenju in stvarnosti le približujeta, saj nas vodita k človeku, k sebi.

Stari bogovi so mrtvi, vélika dela Ajshila, Sofokleja in Evripida pa so živa še danes, kakor vse prave umetnine vseh časov, ker je živo v njih ne tisto, kar so imeli nekoč za božje, marveč tisto, kar je v njih *človeškega*. Tudi del našega, socialističnega humanističnega bistva živi tam in nas spaja s preteklostjo, kakor nas v sedanjosti obvezuje z véliko odgovornostjo v prihodnost.

Klasika znanstvenega socializma Marx in Engels sta se globoko zavedala pomembnosti grške in rimske kulture, saj sta samá šla skozi klasično humanistično vzgojo. Engels je napisal v »Anti-Dühringu«, da brez temeljev grške kulture in rimske države ni moderne Evrope, v svoji knjigi »Izvor družine, zasebne lastnine in države« pa je sociološko analiziral Ajshilovo »Oresteio« kot umetniško prikazan boj med matriarhatom in patriarhatom. V »Dialektiki narave« pravi o pomenu stare grške kulture za renesanso:

»Iz rokopisov, ki so jih rešili po padcu Bizanca, iz antičnih kipov, ki so jih izgrebli iz rimskih razvalin je vstal pred začudenim zahodom nov svet, grški stari vek; pred njegovimi svetlimi liki so zginile pošasti srednjega veka...«

»Življenjsko vesela svobodna misel renesanse, ki so jo Romani prevzeli od Arabcev in ki jo je na novo odkrita grška filozofija oplojevala, je poganjala zmeraj več korenin in pripravljala materializem 18. stoletja,« pravi Engels v svoji »Dialektiki narave«. Mladi Karl Marx si je pridobil doktorski naslov z disertacijo »Razločki demokratske in epikurejske narave filozofije«, pripravljal pa je tudi »Zgodovino epikurejske, stoiške in skeptične filozofije«. Revolucionarni duh mladega Marxa se je oplajal pri grški in latinski filozofiji, znanosti in umetnosti. V disertaciji je zapisal: »Filozofija, dokler še polje v njenem svet premagujočem, povsem svobodnem srcu kaplja krvi, bo nasprotnikom zmeraj zaklicala z Epikurorom:

ἀσεβής δὲ οὐκ ὁ τοῦς τῶν πολλῶν θεοῦς, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῦς ποσάπειται.

Brezbožen pa ni tisti, ki pospravi bogove preprostega ljudstva, marveč tisti, ki pripesnikuje bogovom predstave preprostega ljudstva. Izpoved Prometeja

ἀπλῆ λόγῳ τοῦς πάντας ἐκδαίρων θεοῦς

(z eno besedo: sovražim vse bogove) je izpoved filozofije, njen lastni rek zoper vse nebeške in zemeljske bogove, ki ne pripoznajo človeške samozavesti kot najvišjega božanstva. Ko še nato enkrat citira iz Ajshilove tragedije »Prometej« in sicer stihe, v katerih pravi Prometej, da je rajši prikovan na skalo, kakor da bi hlapčeval Zevsu, zápiše, da je Prometej »najplemenitejši svetnik in mučenik v filozofskem koledarju«.

V zapiskih o zgodovini epikurejske, stoiške in skeptične filozofije pa citira Marx med drugim tudi iz Lukrecijevega dela »De rerum naturae« značilne razsvetljensko-svobodoumne stihe:

Iuvat integros accedere fontis
atque haurire, iuvatque novos decerpere flores
insignemque meo capiti petere inde coronam,
unde prius nulli velarint tempora Musae;
primum quod magnis doceo de rebus et artis
religionum animum nodis exsolvere pergo,
deinde quod obscura de re tam lucida pango
carmina musae contingens cuncta lepore.

V slovenščino je te razsvetljenske stihe takole prepesnil naš vedec grške in rimske literature Anton Sovrè:

Radost je z duhom stremljivim pristopati k čistim studencem,
radost je piti iz njih in trgati nove cvetlice,
venec prelep si iskati za glavo na kraju, odkoder
niso doslej pieride nikomur ga ovile krog čela:
to je za trud, ker učim velike reči in spešim
duše človeške rešiti tesnečih vezi praznoverja,
dalje ker zlagam o stvari temni svetlo pesnitev,
kjer ozarjam vse z modric prikupno milino.

Marxova najljubša pesnika — dramatika sta bila Ajshil in Shakespeare, ki je prav tako zrastle iz humanističnega sveta antike, kakor se je dve sto let kasneje vračal k njemu Goethe zlasti v »Rimskih elegijah« in drugem delu »Fausta«. Antika pozna tudi tri vzgledne revolucionarne like: brata Grakha in Spartaka.

Ali naj se pri zagovoru humanistične šole in izobraževanja sklicujem še na Matijo Čopa in Prešerna, ki sta se oba oplajala tudi v duhu antike in njene poezije? Eno izmed svojih najlepših in najglobljih pesnitev elegijo »V spomin Matija Čopa« je napisal Prešeren v klasičnem šestomeru in petomeru, toda tudi vsebina in jedro pesnitve razodevata prav tako kakor v nemščini spesnena elegija v Čopov spomin duh antičnega, klasično-humanističnega pesništva, humanizma in sveta, izvirno in osebno povezanega s Prešernovim intimnim človeškim in pesniškim bistvom, njegovim svetom, svetom njegovega časa in slovenskega ljudstva, katerega usodo je opeval prav tako kakor svojo in ju med seboj prepletal v svojih glavnih pesnitvah. Tako je tudi naš največji pesnik tesno povezan s humanistično kulturo in njenim duhom, kar nam ponovno priča, da prave duhovne vrednote živijo svoje trajno življenje in da moreta biti izučevanje klasične kulture in humanistično izobraževanje tudi v našem času koristni, in zato potrebno, saj se mi prav tako trudimo za kulturni dvig človeka, za socia-

listični humanizem. Na poti k temu veličastnemu smotru nam more biti v času atomske grozljivosti, ki se lahko vsak hip sprevrže v pobesnelost brezdušnega in morilskega tehnokratskega barbarstva in razdejanja, kakršnega še svet ni videl, tudi humanistično izobraževanje, duh klasičnega humanizma, kakor so ga pojmovali vsi veliki duhovi — smo dobrodošla oljenica, da bomo našli iz labirintov izhod tja, kjer bo vse, kar je in kar je izumil človek, služilo človekovi sreči, svobodi in pravi kulturi.

Dr. Bratko Kreit

VPRAŠANJE O BODOČEM SLOVARJU SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Ker namerava prirediti Društvo slovenskih književnikov v jeseni diskusijski večer o poskusnem snopiču za slovar sodobnega slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja slovarska sekcija Inštituta za slovenski jezik pri SAZU, je sestavila ta sekcija nekaj osnovnih vprašanj, na katere želi, da bi ji književniki odgovorili. Ker pa zadeva vprašanje novega slovarja prav tako slovenske slaviste, jih objavljamo tudi v našem listu s pozivom, da bi tudi slavisti odgovorili nanje ter hkrati sprožili še kakšno novo vprašanje, ki se jim zdi važno. Sekcija ima še primerkov poskusnega snopiča dovolj na razpolago. Zato se obrnite nanjo (SAZU, Novi trg 4), da vam ga pošlje, če ga niste sprejeli.

Vprašanja so naslednja:

1. Zunanja podoba slovarja

Kaj menite o predvidenem obsegu slovarja in o tisku?

Kaj sodite o napovedanem številu gesel in o razmerju splošnega besedišča do tujk in terminov?

Katera gesla v poskusnem snopiču so po vašem mnenju odveč?

2. Način slovarskih obdelav

Ali se strinjate z navajanjem oblikovnih posebnosti (breg, bregovi, bregi) in s pravopisno oz. pravorečno obdelavo (avtocesta, bledozelen, brinjevec; bráde, bradé)? Ali je ilustrativnega gradiva h geslom premalo ali preveč?

Zelite več ali manj citatov?

Se strinjate s sintaktično oz. abecedno razporeditvijo gradiva v okviru posameznih pomenov?

3. Razlage pomenov

Ali naj bodo pomenske razlage takšne, kot kaže snopič (ponekod več, drugod manj), ali naj bodo v celoti širše?

Če naj se vpeljejo širše razlage (definicije) povsod, kaj naj se opusti, da ohranimo predvideni obseg slovarja?

Naj imajo rastlinska in živalska imena v razlagi latinsko ime in kemijski termini formule? Prim. agras, kozja brada, butan.

4. Normativnost

Kako so vam všeč kvalifikatorji, ki določajo vrednost besed?

Ali pogrešate ostrejših meril v oceni besed?

Kateri kvalifikator bi vi uporabili za posamezne zglede v poskusnem snopiču, ki so kvalificirani s pog. (dopasti se, cvek) ali neol. (čigar, delati na sliki)?

5. Frekvenca

Ali se vam zdi zaznamovanje frekvence potrebno?

Ali frekvenco v celoti odklanjate ali samo za posamezne primere?

Pri katerih geslih v poskusnem snopiču bi vi frekvenco zaznamovali in kako? Prim. ako: če, bučica: bučka, diven.

Za slovar slovenskega knjižnega jezika so bila pregledana in ekscerpirana vsa pomembna dela zadnjih sto let (izvirno leposlovje, prevodi, poljudnoznanstvena dela, revije, dnevniki), in sicer na tri načine:

1. Po paberkovalni metodi (izpisujejo se samo posebnosti in značilnosti) je 200 ekscerptorjev pregledalo in izčrpalo 3.000 del oz. bibliografskih enot od 1890 do 1960. Ta ekscerpcija je dala 1.300.000 listkov.

2. S sistematično ekscerpcijo (izpisujejo se natančno vse navadne zveze in frazeologija, posebnosti in značilnosti) so bili pregledani in izčrpani vsi klasiki od Erjavca do Cankarja in narodne pesmi. Ta ekscerpcija je dala 500.000 listkov.

3. Z metodo popolnih izpisov (izpiše se vsaka beseda ne glede na to, kolikokrat se pojavi) so bili obdelani tile teksti: Prešeren: Poezije, Levstik: Martin Krpan in Popotovanje, Jurčič: Sosedov sin, Stritar: Zorin, Trdina: Peter in Pavel, Kersnik: V zemljiški knjigi, Tavčar: Cvetje v jeseni, Finžgar: Nad petelina, Cankar: Knjiga za lahkomišelné ljudi, Podobe iz sanj in Hlapci, Pregelj: Matkova Tina, Kozak: Georgesova, Prežih: Jirs in Bavh, Kosmač: Sreča, Kranjec: Na valovih Mure, Vidmar: Stvarstvo, Kardelj: Razvoj slov. nar. vprašanja (2 pogl.), Ziherl: Belinski, Tito-Zupančič: Stirideset let revol. boja KPJ. Delo 1. marca 1963. — Ta ekscerpcija je dala 400.000 listkov.

Zdaj ekscerpiramo najnovejše tekste.

Posebej nam je 80 terminologov s 140.000 podatki potrdilo rabo 60.000 navadnih in posebnih besed, ki nastopajo v njihovih strokah kot termini.

K tem vprašanjem priključuje uredništvo še nekaj novih, ki so v zvezi z gornjimi:

1. Ali vas zadovoljuje izjava, da so bila pregledana in ekscerpirana vsa pomembna dela zadnjih sto let? Ali se vam ne zdi potrebno, da izve vsa slovenska javnost, *katera* so ta pomembna dela, *kakšen* forum jih je izbral in po *kakšnem* kriteriju so bila označena kot *pomembna* dela? Ali vas ne zanima zvedeti imena pisateljev in pesnikov, katerih dela so bila pregledana in ekscerpirana?

2. Po zgornjih podatkih, ki jih je dala sekcija o treh načinih pregledovanja in ekscerpiranja, se po točki 3., ki govori o metodi *popolnega* izpisa, daje največjo pozornost (in s tem tudi največje priznanje!) nekaterim posebno izbranim avtorjem in delom, ki jim stoji upravičeno na čelu Prešeren s svojimi »Poezijami«, ni pa zastopano na primer niti eno delo Otona Zupančiča, ki je po Prešernu naš največji pesnik in ki ga imenujejo v uvodu avtorji Slovenske slovnice iz leta 1956 skupaj s Cankarjem »mojstra našega jezika«?

3. Ali vas pri točki 2. ne zanimajo imena *vseh* klasikov in *njih* del od Erjavca do Cankarja, ki so bili sistematično ekscerpirani, ker si le na ta način morete odkriti statistično gradivo in metodo, iz katerih je nastala frekvenca, kakor vam jo nudi poskusni zvezek? Koga je sekcija označila za klasika poleg Erjavca in Cankarja?

Bodoči slovar sodobnega slov. knjižnega jezika je vélika stvar, ki zadeva vso slovensko javnost. Priprave zanj so že doslej stale našo republiko več milijonov dinarjev. Potrebno je in zdaj je čas, da dobi ta sekcija in uredniški odbor čim več odgovorov in pripomb, ki so ji nujno potrebni tudi za konferenco, na kateri bo treba priti do jasnih zaključkov, da bo potlej mogel uredniški odbor nemoteno delati. Ne sme se več ponoviti, kar se je zgodilo s SP 1962, ko se je prava javna diskusija začela šele po izidu. Nekaterim slovenskim kulturnim in političnim delavcem je uredniški odbor poslal tudi naslednjo vprašalno polo z dopisom:

Inštitut za slovenski jezik

Ljubljana, junija 1964

Spoštovani!

Uredniški odbor želi ugotoviti in v slovarju prikazati sodobno stanje slovenskega knjižnega jezika. Zato bo pri spornih vprašanjih anketiral javne delavce, ki imajo vsak dan opraviti s pisano in govorjeno besedo.

Pri tej anketi gre za to, da ugotovimo naglasno mesto pri nekaterih spornih nedoločnikih. Naglas, za katerega se bo odločila večina anketiranih, bomo postavili na prvo mesto v slovarju.

Prosimo Vas, da z ostrivcem (') označite tisti samoglasnik v vseh podčrtanih besedah, ki ga navadno poudarjate, kadar berete ali govorite v javnosti in pri tem izgovarjate nedoločnik s končnim -i.

Zahvaljujemo se Vam za sodelovanje v upanju, da nam boste kmalu vrnili priloženi anketni list, in sicer na naslov: Uredniški odbor slovarja, Inštitut za slovenski jezik SAZU, Ljubljana, Novi trg 4, pp. 323.

Uredniški odbor

Naveličal sem se *čakati* nanj.
 Kdo ti more *braniti* v šolo?
 Hočem *menjati* lire.
 Začeli so *streljati* v tarčo.
 Treba bo *nacepiti* drv.
 Ni se dal *prestrašiti*.
 Ta jed ne more *tekniti* nikomur.
 Treba bo *mlatiti* še ta teden.
 Ali res ne moreš *paziti* na otroke?
 Hotel je *mešati* karte.
 Mačka jame *lizati* mladiče.
 Hoče *stopiti* v vežo.
 Moral bo *tožiti* obrekljivca.
 Treba jo bo *mahniti* čez travnik.
 V gradu je baje začelo *strašiti*.
 Češnje *klatiti* ni navada.
 Koliko moraš *plačati* advokatu?
 Ni ga hotel *pohvaliti*.
 Otroci začnejo *piskati* na piščalke.
 Nisem mu mogel *ubraniti*, da ne bi šel.
 Najprej so morali ranjence *obvezati*.
 Težko je *soditi* o lepoti.
 Tega človeka ne moreš *ceniti* bogvekak.
 Ne bo težko *pobegniti* iz kletke.
 Kdaj se nameravaš *vrniti*?
 Treba bo *pregrniti* mizo.
 Noče se *mazati* s tako rečjo.
 Ni težko *hvaliti* poštenjaka.
 Nikar se *čuditi* preprostim rečem.
 Začel je *grabiti* denar.
 Z besedo ga ne moreš ne *žaliti* ne *raniti*.
 Prepovedano je *krušiti* omet.
 Pa ti res ne morem *kupiti* čisto vsega.
 Temu človeku se ne da *pomagati*.
 Nikar *gladiti* mačka proti dlaki!

Se bo moral že pod nosom *obrisati*.
 Denarja mu ni hotel *posoditi*.
 Vse zaloge niso mogli *pokupiti*.
 Ne zna ne brati ne *pisati*.
 Ni lahko *presoditi*, kdo ima prav.
 Kdo bi mogel *poslušati* te čenče?
 Otroci so začeli *skakati* in *iskati* kresnice.
 Njeno opravilo je *pomivati* in *brisati*
 posodo.
 Začelo se mu je *tožiti* po domu.
 Trud vas ne sme *strašiti*.
 Težko je *pisati* lep jezik.
 Otroci se morajo *gibati*, *naletati*, *razmajati*,
 potem pa *počivati*.
 Ne smeš *dajati* potuhe.
 Ali smem *vprašati*, kdaj boš nehal *škripati*
 z zobmi?
 Milnica se mora *peniti*.
Gaziti sneg na celem.
 Če hočeš do jagod, moraš *laziti*, in se *plazi*
 ziti po kolenih.
 Hoče se mu *dremati* in *sanjati*.
 Če bo otroka začelo *daviti*, bo treba *poklicati*
 zdravnika.
 Dovolj sinu *družiti* se z vrstniki in jih
ljubiti.
 Šolsko mladino je treba *cepiti* proti kozam.
 Moral je *stradati* vse leto, potem so se jeli
kazati znaki izboljšanja.
 Snope *vezati* in jih *devati* na voz.
 Prepovedano je *pljuvati* po tleh.
 Vrana vrani ne sme *izključvati* oči.
 V rani je začelo *kljuvati*.
 Znala je *šivati* in *robiti*.

ZAKLJUČNI RAČUN REVije JEZIK IN SLOVSTVO
 na dan 31. XII. 1963

AKTIVA		PASIVA	
Žiro račun	361.418 din	Razmejitve	921.295 din
Dolžniki	1.160.435 din	Sredstva	600.558 din
S k u p a j	1.521.853 din	S k u p a j	1.521.853 din
RAČUN ZGUBE IN DOBIČKA			
Stroški tiska	1.017.437 din	Naročnine	1.197.123 din
Honorarji	963.092 din	Subvencije	1.355.656 din
Prispevki od honor.	323.832 din		
Stroški uprave	122.867 din		
Odpis neizter. naroč.	125.551 din		
S k u p a j	2.552.779 din	S k u p a j	2.552.779 din